ВЫДАННЕ АСВЕТНІКАЎ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Настаўніцкая газета

№ 57 — 58 (5239 — 5240)
Субота, 26 мая 2001 года

Выходзіць з 20 снежня 1945 года

Кошт у розніцу — 51 руб.

Пра што б хацелася сказаць на II з'ездзе настаўнікаў Рэспублікі Беларусь

Галоўны прынцып — не перашкаджаць

Сапраўдны рускі інтэлігент Дзмітрый Ліхачоў пісаў, што ў нашай краіне выдаецца штогод вялікая колькасць літаратуры пра этыкет, але ўзровень выхаванасці, уменне правільна паводзіць сябе на людзях пажадана, каб былі вышэйшымі. Здаецца, вялікі выбар літаратуры па гэтым пытанні павінен бы быў вырашыць гэтую праблему, але хамства паўсюдна: і ў транспарце, і ў побыце, і на працы — не змяншаецца. Далей аўтар гаворыць, што трэба запамінаць безліч правілаў, як паводзіць сябе на працы, дома, у гасцях, хаця дастаткова запомніць адно адзінае правіла: не перашкаджаць іншаму. Я думаю, што гэты мудры чалавек мае рацыю. Сапраўды, калі б людзі ведалі, памяталі і заўсёды стараліся прытрымлівацца гэтага правіла, то ў нас вырашылася б мноства праблем, і ўсе мы сталі б здаравейшымі, прыгажэйшымі і разумнейшымі.

Яшчэ больш правіла "Не перашкаджай іншаму!" падыходзіць для педагогікі. Па педагогіцы выдаецца вялікая колькасць літаратуры, выкарыстоўваюцца разнастайныя педагагічныя тэхналогіі: тэхналогія поўнага засваення, тэхналогія рознаўзроўневага навучання, тэхналогія калектыўнага ўзаеманавучання, тэхналогія модульнага навучання і іншыя, а вынікі не заўсёды і не ўсюды такія, якія хацелася б мець. Я лічу, што гэта адбываецца таму, што мы часам несвядома і, чаго грахі таіць, свядома перашкаджаем развівацца, расці ў духоўным і інтэлектуальным плане. Паводле даных псіхолагаў, сярод першакласнікаў назіраецца высокі працэнт адораных дзяцей, а пры заканчэнні школы толькі ў 2 працэнтаў вучняў адзначаецца адоранасць. Атрымліваецца, што некаторыя настаўнікі ператвараюць "дубкоў", якія паступаюць у школу, у "ліпу".

Канешне, не ўсе настаўнікі —"дрэваапрацоўшчыкі", але, на жаль, дастаткова такіх, якія нават перашкаджаюць іншым служыць па-сапраўднаму справе педагогіцы.

А як жа было б добра, калі б:

а) настаўнік не перашкаджаў творчаму росту вучня;

б) дырэктар не тармазіў творчае развіццё настаўніка;

в) загадчык аддзела адукацыі даваў зялёнае святло ініцыятыве і самастойнасці дырэктара;

г) Міністэрства адукацыі мела права напрамую ўмешвацца і караць тых, хто стварае толькі бачнасць працы.

Часта мы шукаем вінаватых і блізка, і далёка, не заўважаючы пры гэтым, што самі нярэдка вінаваты ў сваіх бедах.

Раней я часцей выказвала незадавальненне дрэнным абслугоўваннем у магазіне, у касе аўтавакзала. Цяпер жа даводзіцца стрымліваць сябе, таму што — на каго бурчаць? Узрост касіраў, урачоў, прадаўцоў — узрост маіх вучняў. Калі яны дрэнна абслугоўваюць мяне, значыць тут і мая віна — не навучыла, не паўплывала. Бо шыюць адзенне, пякуць хлеб, будуюць жыллё не іншапланецяне, а нашы вучні, тыя, якім мы павінны былі дапамагчы ператварыцца з брыдкіх качанят у прынцаў.

А колькі здольных вучняў з цяжкіх сем'яў не пабачылі студэнцкіх аўдыторый ВНУ! Так, вучні паступаюць у вышэйшыя навучальныя ўстановы, але пераважна тыя, чые бацькі самі маюць вышэйшую адукацыю. Маё жыццёвае крэда такое: хто можа вучыцца, той павінен вучыцца далей. ВНУ, аспірантура павінны быць адкрыты для ўсіх жадаючых. Задача настаўніка — дапамагчы адораным дзецям. Бо самы чулы ўрач з добрымі намерамі застанецца дрэнным спецыялістам без прафесійнай знаходлівасці і кемлівасці. Вельмі рада, што апошнія гады вядзецца вялікая работа па кантролі за паступленнем у ВНУ. Я ўпэўнена: хто мае трывалыя веды, для таго адчынены дзверы ВНУ.

Ва ўрачоў ёсць правіла "Не нашкодзь", а ў педагога павінна чырвонай ніткай праходзіць наступная ісціна: не перашкаджаць вучню ператварыцца з брыдкага качаняці ў прынца. Каб потым за прылаўкамі магазінаў, у цырульнях, ля аперацыйных сталоў, у невялікіх майстэрнях нас сустракалі прынцы і прынцэсы, якія ведаюць сваю справу, галантныя, інтэлігентныя, тактоўныя...

Яніна ЧАРНЯЎСКАЯ,
настаўніца Холхлаўскай сярэдняй школы Маладзечанскага раёна.

Рэформа школы

На цудоўнай сцэне Дзяцінства

Дзіця — гэта сто масак, сто роляў здольнага акцёра. І трэба даць яму магчымасць сыграць на цудоўнай сцэне Дзяцінства гэтыя 100 роляў.

А асоба сапраўднага настаўніка — гэта заўсёды незадаволенасць, пошук, творчасць. Можа перш за ўсё таму і неабходна рэфармаванне школы.

У рэфармаванні закладзены:

а) спроба стварэння поўнай, сярэдняй, універсальнай школы, якая абапіраецца на дыферэнцыяцыю, каб кожны вучань змог усвядоміць, што ён хоча выбраць;

б) стварэнне ліцэйскага ўзроўню навучання, які дазваляе бліжэй пазнаёміцца з будучай прафесіяй.

Задача рэфармаванай школы — падрыхтаваць такога выпускніка, які валодае неабходнай хуткасцю мыслення, умее так працаваць у калектыве, карыстацца патрэбнай інфармацыяй, дэталёва прапрацоўваючы кожнае рашэнне, умее ўзяць на сябе і адказнасць у складаных абставінах.

Рэфармаваная школа будзе даваць вучням грунтоўную адукацыю, палепшыць іх падрыхтоўку да жыцця і працы пры змяншэнні вучэбнай перагрузкі, у дзяцей будзе больш часу фізічна развівацца.

Толькі калі дзіця развіта інтэлектуальна, адхіленняў у яго паводзінах не будзе.

Нельга сказаць, што савецкая школа была дрэннай. Самая вялікая каштоўнасць былой сістэмы адукацыі — фундаментальнасць ведаў, тэарэтычная падрыхтоўка да жыцця. Усе вучні мелі аднолькавыя ўмовы для навучання, ім прадастаўлялася магчымасць атрымаць пэўныя веды па агульнаадукацыйных прадметах.

Але гэтыя плюсы маглі ператварыцца ў мінусы. Напрыклад, стаяла задача даць вучням па кожнаму прадмету такі аб'ём ведаў, з якім можна было б атрымаць потым пяць вышэйшых адукацый. Гэта было пэўным перагібам. Ды гэты набор часта яшчэ і навязваўся кожнаму вучню, хоць у навуках, як вядома, кожны моцны па-рознаму.

Адзін з галоўных накірункаў рэфармаванай школы — развіццё здольнасцей вучняў на аснове індывідуальнага падыходу, дыферэнцыяцыя навучання. Таму сёння на ўроку галоўнае — стварыць творчую атмасферу ўзаемаадносін і даверу, дзе можа развівацца асоба і праявяцца здольнасці кожнага вучня. Пры гэтым неабходны асобасныя якасці настаўніка — дабрата, адкрытасць, шчырасць, адданасць справе.

Паявіліся зусім новыя формы навучання — ігравыя, інфармацыйныя. Распрацоўваецца, адаптуецца і ўкараняецца новая сістэма ацэнкі ведаў. Школа не можа працаваць цяпер і без псіхалагічнай службы.

Аднак праблемы ёсць. Яны дыктуюцца часам. Гэта фінансаванне, а таксама недастаткова распрацаваныя эканамічныя і прававыя асновы функцыянавання сістэмы адукацыі.

Вялікая колькасць школ рэспублікі патрабуе капітальнага комплекснага рамонту. Каля 60 працэнтаў вучэбнага абсталявання і сродкаў навучання эксплуатуецца больш як 15 гадоў і практычна павінна быць спісана. Але нават усім гэтым абсталяваннем забяспечанасць складае прыкладна 75 працэнтаў.

Па-ранейшаму асноўнай рухаючай сілай рэформы з'яўляюцца творчасць, энтузіязм, ініцыятыва настаўнікаў, якія не падмацоўваюцца эканамічнымі стымуламі.

Рэформа будзе мець поспех, калі грамадства і ўлада павернуцца тварам да настаўніка, калі прафесію педагога, выхавацеля падымуць на самы высокі ўзровень.

Калі павысіцца прэстыж настаўніка, то ў педагагічныя ВНУ будуць паступаць лепшыя выпускнікі школ не толькі па ведах, але і па маральных якасцях, з добрым сэрцам і глыбокай душой, і абавязкова — са схільнасцю да прафесіі настаўніка. А гэтыя якасці змогуць заўважыць і выхаваць у сваіх вучняў толькі настаўнікі школ, што яны і засведчаць у рэкамендацыях.

Якой будзе школа XXI стагоддзя? Пра тое, быў моцным ці не наш падмурак адукацыі, створаны творчымі намаганнямі настаўнікаў і фінансавымі — дзяржавы, мы даведаемся ад будучых пакаленняў. Яны сумленна паведамяць, ці дастаткова было ўсяго сёння.

Алена ДЗЕМЯШКЕВІЧ,
метадыст Мінскага абласнога ІПК.

Сельская школа

Нібы карабель на ўзгорку

Калі ехаць міма Ладзенікаў з боку Гродна, то абавязкова заўважаеш на ўзгорку вёскі прыгожую вялікую будыніну — мясцовую школу. Яна — нібы карабель — красуецца сярод жыллёвага мора вясковых хат. Школа сапраўды стала цэнтрам адукацыі, культуры, навукі і выхавання. Як некалі на хросныя хады збіраліся і малыя, і старыя вакол царквы, так і ў мінулым навучальным годзе, падчас адкрыцця новай базавай школы ў Ладзеніках, сабралася ўся акруга. Вяскоўцы віталі адзін аднаго з радаснай, доўгачаканай падзеяй.

"Я часта прыходзіла на будоўлю, — гаворыць Аляксандра Мікалаеўна Варава, дырэктар базавай Ладзеніцкай школы, — здаралася, і ўпотай, глядзела на першыя пакладзеныя цаглінкі, марыла... На той момант дзеткі вучыліся ў чатырох напаўспарахнелых драўляных будынках, узведзеных адразу пасля вайны. Зразумела, марылі аб светлых класных пакоях, шырокіх калідорах, нармальных умовах".

У тое, што новую школу ў вёсцы ўсё ж пабудуюць, верылі толькі настаўнікі. Менавіта яны шмат год таму пачалі дабівацца згоды ў начальства, наладжвалі сувязі з усімі, хто ў стане быў дапамагчы. Нарэшце, восем год таму позняй восенню быў падрыхтаваны катлаван і пакладзена некалькі першых пліт падмурка. Увесь педагагічны калектыў адразу нацэліўся на працу.

Падчас першага навучальнага года ў новай школе ўсе будаўнічыя работы былі спынены, таму што асноўная ўвага скіроўвалася на навучальны працэс. Чакаюць настаўнікі летніх канікулаў, каб, не шкодзячы дзеткам, дабудаваць усё, што таго патрабуе. Сур'ёзны падыход калектыву школы да адукацыі і выхавання вучняў ужо даўно стаў прадметам размоў ва ўсім Навагрудскім раёне. Ва ўсе часы Ладзеніцкая ўстанова ўдзельнічала ў спаборніцтвах, конкурсах, алімпіядах, займаючы высокія месцы, атрымліваючы ўзнагароды. Разам з тым тут не захапляюцца колькасцю выдатнікаў. Вельмі строгае стаўленне педагогаў да ацэнкі ведаў школьнікаў дазволіла выйсці на моцную групу "харашыстаў". У мінулым навучальным годзе, напрыклад, медалістаў не было ўвогуле, аднак 30 працэнтаў вучняў паступілі ў дастаткова прэстыжныя сярэднія спецыяльныя навучальныя ўстановы. Для сельскай школы гэта добры паказчык. Па словах А.М.Варавы, сёння адзінкі дзяцей не працягваюць сваё навучанне пасля заканчэння базавай школы (ідуць у 10 — 11 класы Навагрудка).

Згадзіцеся, што своечасова наладжаны кантакт з патрэбнымі людзьмі становіцца, у большасці сваёй, гарантам плённага супрацоўніцтва ў будучым. Падчас будаўніцтва школы ў Ладзеніках у калектыва з'явілася шмат добрых сяброў, саўдзельнікаў, апекуноў. Нягледзячы на тое, што афіцыйным шэфам новай школы лічыцца мясцовы калгас, на ўрачыстай лінейцы з нагоды адкрыцця ўстановы былы кіраўнік яе будаўніцтва аб'явіў сваю арганізацыю другім шэфам і падарыў дзеткам падрыхтоўчага класа вялікія прыгожыя цацкі. Ад былога старшыні Гродзенскага выканкама Аляксандра Іосіфавіча Дубко атрымалі сапраўды каштоўны дар — навейшы камп'ютэрны клас. Набылі цудоўнае абсталяванне для актавай залы — сучасную гукаўзмацняльную тэхніку. Зразумела, што магчымасці школьнікаў сталі непараўнальна шырэйшымі.

З адкрыццём новай школы ў ладзеніцкіх школьнікаў з'явіліся і новыя цудоўныя магчымасці і перспектывы. Ужо два гады практыкуецца рознаўзроўневае вывучэнне матэрыялу. Дзяліць класы на падгрупы паспрабавалі, напэўна, першымі ў раёне. Спачатку ўвялі групу павышанага вывучэння матэматыкі, а сёлета — яшчэ і профільнае вывучэнне хіміі і біялогіі, інфарматыкі і фізікі. Канешне, падрыхтоўка настаўніка да ўрокаў істотна ўскладнілася, аднак кожны з іх імкнецца зрабіць са сваіх вучняў канкурэнтаздольных абітурыентаў.

"Характарыстыкі "дрэнны" і "добры" вучань, — гаворыць Аляксандра Мікалаеўна, — у наш час проста злачынныя. Нельга "вымяраць" дзіця выключна фізікай ці хіміяй, неабходны цэласны псіхалагічны падыход да яго, які ўключае ў сябе работу з маленькай асобай па-за ўрокамі".

Адным са спосабаў сацыялізацыі вучняў з'яўляецца ўменне навучыць іх прымаць патрэбнае рашэнне і ўмець яго самастойна рэалізаваць. Не чакаць гатовага. Дэвізам школьнай арганізацыі самакіравання "Вясёлка" з інтэграванай у яе сістэмай класнага самакіравання ў Ладзеніках лічыцца: "Дасягай пастаўленай мэты сам". І калі вясёлка мае сем колераў, то і разнастайных сем шляхоў рэалізацыі сябе ёсць у кожнага дзіцяці. Самыя спрыяльныя ўмовы створаны дзеля гэтага ў школе. Праз шматлікія школы і школкі, якія дзейнічаюць на базе ўстановы, а гэта і школа гульні на гітары, на фартэпіяна, тэатр мод (самі шыюць касцюмы), хор, школа аматараў матацыклаў, якімі кіруе былы дырэктар Мікалай Іванавіч Гальцоў, шэраг дэкаратыўна-прыкладных гурткоў, настаўнікі выхоўваюць у дзяцей лепшыя чалавечыя якасці.

"У будучым мы бачым сябе менавіта этнашколай, — гаворыць дырэктар, — таму заняткі пабудаваны на народным фальклоры. Ужо пяць год дзейнічае факультатыў народных мастацкіх промыслаў, існуе і народная вышыўка, народны касцюм, у якіх бачыцца наша моц. У раённым конкурсе на лепшую швачку мы прадстаўлялі свой аўтарскі касцюм "Гражына", зроблены дзецьмі пад кіраўніцтвам настаўніка, дзе занялі першае месца..."

"Работа з сям'ёй, узаемаразуменне паміж бацькамі і настаўнікамі — залог паспяховага навучання і выхавання дзіцяці, — лічыць А.М.Варава. — Я бачу сваю задачу менавіта ў партнёрстве. Ні ў якім разе нельга папікаць сялян у дрэнным выхаванні малых. Чалавек вёскі — працаўнік, які заняты ўвесь светлавы дзень. Выхаванне дзіцяці ў нашай вёсцы трымаецца менавіта на сумеснай працоўнай дзейнасці. Школа дапамагае бацькам". І робіцца гэта часам нетрадыцыйна: у Ладзеніцкай базавай школе спецыяльна для бацькоў выдаецца прыкладна 1-2 разы на год газета, каб паказаць мамам і татам іх цудоўнае ва ўсіх адносінах дзіця. Праз узаеміны вучняў, бацькоў, педагогаў выхоўваецца паўнацэнная асоба, адукаваны чалавек. Напрыклад, Валерый Іосіфавіч Ёдзь, намеснік дырэктара, настаўнік матэматыкі, зацікавіў сваім прадметам многіх вучняў. Ці Вольга Мікалаеўна Панасюк, выкладчыца англійскай мовы, — малады спецыяліст, які паступова здымае ў вучняў бар'ер паміж сваёй і іншаземнай мовай... А Ларыса Мікалаеўна Комар, настаўніца геаграфіі (сумяшчае яе з хіміяй і біялогіяй), якая кіруе раённым метадычным аб'яднан-нем настаўнікаў хіміі базавых школ, запальвае агеньчыкі інтарэсу да свайго прадмета ў самых упартых і непаслухмяных дзетак. Яны ўсе робяць сваю справу, цалкам аддаючыся ёй. Дзеці адчуваюць гэта, яны, нібы губкі, убіраюць у сябе дабратворнае зерне навукі, чалавечых адносін, культуры сваіх педагогаў, каб захаваць яго і пранесці праз усё жыццё.

Вольга ДУБОВІК.

НА ЗДЫМКАХ: Аляксандра Мікалаеўна Варава — дырэктар; настаўніца пачатковых класаў Ірына Міхайлаўна Пікта займаецца са сваімі вучнямі па праграме этнашколы; Таня Дратайла (7 кл.) і Каця Хоміч дэманструюць нацыянальныя касцюмы, зробленыя ўласнымі рукамі.

Гала-канцэрт талентаў

Днямі ў Палацы аўтазавода адбылася знамянальная падзея: на гала-канцэрт з'ехаліся лаўрэаты рэспубліканскага фестывалю харавога мастацтва навучэнцаў, студэнтаў і педагагічных работнікаў навучальных устаноў Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь.

Папярэдне фінальны этап фестывалю прайшоў у цэнтры мастацкай творчасці навучэнскай моладзі "Юнацтва" сярод 18 харавых калектываў з розных куткоў Беларусі. Сардэчна сустракалі ўдзельнікаў конкурсу ў сталіцы. Членамі журы сталі знакамітыя артысты і музыканты.

У праграме конкурсных выступленняў гучалі духоўная музыка, беларускія народныя песні, творы рускіх класікаў.

Дыпломы і каштоўныя падарункі атрымалі харавыя калектывы Магілёўскага эканамічнага прафесійна-тэхнічнага каледжа пад кіраўніцтвам Ніны Рандзіцкай, Гомельскага дзяржаўнага музычна-педагагічнага каледжа імя Л.С.Выгоцкага (кіраўнік Аляксандр Первышаў), Беларускай дзяржаўнай політэхнічнай акадэміі (кіраўнік Аляксандр Мінянкоў) і іншыя.

Званне лаўрэатаў заваявалі хор "Званочак" Слонімскага прафесійнага сельскагаспадарчага ліцэя (кіраўнік Ларыса Юрык), акадэмічны народны хор Гомельскага каледжа мастацтваў імя М.Сакалоўскага (кіраўнік А.Сабалеўская), акадэмічны камерны хор Брэсцкага дзяржаўнага універсітэта імя А.С.Пушкіна пад кіраўніцтвам Мікалая Трафімчука.

На фестывалі прысутнічалі намеснік міністра адукацыі Алег Слука, начальнік Галоўнага ўпраўлення сацыяльнай і выхаваўчай работы Георгій Бутрым, народны артыст СССР, прафесар дзяржаўнай акадэміі музыкі, заслужаны работнік культуры Беларусі, прафесар Беларускага універсітэта культуры Станіслаў Дробыш.

Госці выказалі спадзяванні, што харавое мастацтва стане неад'емнай часткай выхавання высокай культуры сярод навучэнцаў.

Ала КЛЮЙКО.

Выхаванне: асабісты погляд

Няма смачнейшай вадзіцы, як з роднай крыніцы

Надзённай праблемай педагогікі сёння з'яўляецца пераадоленне супярэчнасці паміж універсальнай агульначалавечай місіяй адукацыі і не менш значнай функцыяй перадачы маладому пакаленню непаўторнай этнакультурнай спадчыны, захавання нацыянальнай ідэнтычнасці. Асабліва актуальная гэта праблема сёння, калі масавае распаўсюджанне з дапамогай СМІ новых тэкстаў наднацыянальнага зместу прыводзіць да таго, што і традыцыйныя механізмы міжпакаленнай камунікацыі (сям'я, абшчына, дыяспара і інш.) перасталі выконваць сваю функцыю. Рэальнасцю дня становіцца маргінальны чалавек.

Ігнараванне нацыянальных традыцый вядзе да дэградацыі грамадства і чалавека. Гісторыя пацвярджае, што тыя народы, якія па розных прычынах страчвалі сваю мову, свае традыцыі ў выхаванні, пачуццё сваёй нацыянальнай прыналежнасці, нацыянальную годнасць, неўзабаве станавіліся своеасаблівай сыравінай для развіцця іншых народаў, падпадаючы пад іх гнёт. І наадварот — найбольшых поспехаў у эканамічным, сацыяльным, культурным развіцці дасягалі тыя краіны і народы, дзе культывавалася ў працэсе выхавання дзяцей лепшыя якасці нацыянальнага характару, даследаваліся і выкарыстоўваліся ў практычнай дзейнасці самыя адметныя рысы нацыянальнай псіхалогіі. Выхаванне тлумачыцца прагрэсіўнымі педагогамі як працэс "урастання, уваходжання дзіцяці ў культуру свайго народа" (А.Шчуркова). Родная мова, мелодыі зямлі, родная культура забяспечваюць духоўную сувязь паміж сучаснікамі, іх папярэднікамі і нашчадкамі. Яны выступаюць гарантамі пачуцця раўнавагі і бяспекі, неабходных чалавеку для нармальнага біяпсіхічнага развіцця і жыццядзейнасці.

Выхаванне і адукацыя — трансляцыя народных традыцый, той галіны чалавечага быцця, у якой зліваюцца разам асоба і грамадства, светапогляд і паводзіны, мысленне і пачуццё.

Школа — гэта той сацыяльны інстытут, дзе дзіця не толькі вучыцца чытаць і пісаць, лічыць і развязваць, але і набывае трывалыя маральна-этычныя асновы. Менавіта ў школе, праз педагога, дзіця павінна быць азнаёмлена з маральна-этычнымі паняццямі, уласцівымі культурнай традыцыі той этнасупольнасці. Традыцыі — гэта калектыўная памяць народа, у іх фіксуецца прынцыпы ўзаемадносін, ідэал пэўнай этнічнай супольнасці. Традыцыі засцерагаюць народ ад выраджэння і актыўную дзейнасць у грамадстве. Народныя традыцыі выхавання найбольш спрацоўваюць перш за ўсё ў сваім доме. І наадварот, выхаванне, адарванае ад нацыянальна-культурнага асяродку, негатыўна ўздзейнічае на фарміраванне асобы і, перш за ўсё, падчас крызісных этапаў у псіхічным і фізіялагічным сталенні падлетка. Пра гэта пісаў у сваёй рабоце "Мудрасць старых чэхаў" вялікі чэшскі педагог Я.Каменскі. Разрыў з традыцыямі, насільная асіміляцыя часам прыводзяць да самых згубных наступстваў, да страты цэлых народаў. Гэта праяўляецца ў тым, што людзі (асабліва моладзь) пачынаюць адчуваць "комплекс непаўнацэннасці" і падпадаюць пад п'янству, наркаманіі, што вядзе да выраджэння нацыі. Менавіта такая доля напаткала індзейцаў Амерыкі, малыя народнасці Поўначы.

Сёння працэс выхавання ўскладняецца яшчэ і тым, што змянілася выхаваўчае асяроддзе. Напрыклад, у 50-70 гады жыццё падлетка, нават у гарадах, працякала сярод людзей і ва вачах у людзей: у доме і ў двары ведалі пра кожнага чалавека абсалютна ўсё, узаемны быў бы родзенскі, без кантролю абыякавасці. Цяпер вакол сучасных жылых дамоў няма тых "дамашніх" утульных дворыкаў, якія спрадвеку аб'ядноўвалі людзей. Новыя паўсюдна пляцоўкі, што знаходзяцца сёння між гмахаў шматкватэрных дамоў, чамусьці дзяцей не аб'ядноўваюць. Жыхары гэтых дамоў моўчкі падымаюцца ў ліфтах, моўчкі выходзяць з пад'ездаў, увогуле не ведаючы адзін аднаго.

Дзеці сустракаюцца ў школе, дзе няма ні месца, ні часу паразмаўляць, як таго патрабуе ўзрост. Іх баўленне часу ўсё часцей адпавядае схеме "канапа-тэлефон-тэлевізар-камп'ютэр". І ў такой сітуацыі праграмы тэле- і радыёперадач для моладзі становіцца немалаважным выхаваўчым фактарам.

Што ж прапануюць гэтыя праграмы для выхавання інтэлекту, пачуццяў падлетка? І ўвогуле ці спрыяюць яны захаванню чысціні душы дзіцяці ў раздзіраным зменлівым свеце?

На жаль, аналіз праграм для юных паказвае, што яны адарваны ад культурных традыцый славянскіх народаў і выхоўваюць нейкага "модульнага чалавека", пазбаўленага сваіх перакананняў, прынцыпаў, маралі, пачуцця прыналежнасці да сваёй краіны, нарэшце, проста чалавека планеты. Такі чалавек не належыць да пэўнай культуры, не з'яўляецца носьбітам яе ўстановак і каштоўнасцей. Па сутнасці чалавек паўстае ў ролі большасці электронных СМІ не як стваральнік, а як спажывец заляжалай прадукцыі транснацыянальных кампаній Захаду і Усходу. Хто герой дня ў перадачах для моладзі ў большасці праграм БТ? Перш за ўсё — людзі багемы, як, напрыклад, скандальна вядомыя Земфіра ці Барыс Маісееў, рокеры, аматары брэйк-данса, графіці, "вольныя мастакі", якія шукаюць сябе і сваё месца пад сонцам. Яны і дэманструюць перад мільённай аўдыторыяй свае біцэпсы, экзатычныя татуіроўкі і тупавата-нахабныя фізіяноміі. А маладзенькія тэлевядучыя імпануюць ім, іранізуюць, падладжваюцца пад іх, запазычаны стыль паводзін і жаргон. І ўсе гэтыя дзеі адбываюцца праз празмерным напружанні пачуццяў, якія пераўтвараюцца праз віск, рогат, тупат ног. Лексікон вядучых такіх тэлеперадач уражвае багаццем слоў накшталт "класна! прыкольна, клёва!".

І рэклама, рэклама... парфумы, біядадаткаў, замежных лекаў, пракладак, прэзерватываў. І такая тэлевакханалія працягваецца ўжо не адзін год. У школу прыходзяць дзеці, выхаваныя на гэтай тэлепрадукцыі, а заўтра прыйдуць педагогі... Па сутнасці тэхнічны прагрэс усё больш і больш выкарыстоўваецца для адурманьвання і разбэшчвання нашага маладога пакалення. Асабліва вострыя праблема набывае ў сувязі з тым, што ўсё часцей "арганізацыі вольнага часу" пранікае ў школу. Прадуманае, узважанае слова педагога замяняецца безэмоцыйнай віктарынай у розных шоў, КВЗ, шоў-турнірам" "Міс школа" (універсітэт, горад), усялякімі прымітыўнымі хіт-парадамі, дыскатэкамі...

Яшчэ Арыстоцель падкрэсліваў, што ў маральна-этычным выхаванні наяўнасць станоўчага прыкладу адыгрывае першасную ролю, а звычкі, набытыя ў юнацтве, вызначаюць усё наступнае жыццё чалавека.

Дзеці павінны бачыць праяўленне лепшых рысаў характару ў паўсядзённым жыцці дарослых, у іх маральным выбары. Выхоўваючы толькі розум, развіваючы інтэлект, не культывуючы пры гэтым маральныя каштоўнасці, мы загадзя рыхтуем грамадства да распаду, праграмуем паяўленне халодных рацыяналістаў. А гэта, бясспрэчна, нясе пагрозу грамадству.

Менавіта культурныя традыцыі народа здольны супрацьстаяць гэтаму. Напрыклад, у культурнай традыцыі славян заўсёды ўхваляліся сіла духу, а не плоці, прыгажосць душы, а не цела. Увогуле лішняя ўвага да цела, а тым больш прылюднае агаленне яго, фіксацыя ўвагі на знешнім абліччы прыгажунь ва ўсемагчымых конкурсах прыгажосці не характэрныя для менталітэту славян. Прылюдныя ж гутаркі дарослых з дзецьмі на інтымныя тэмы строга табуіраваны. Прылюднае абмеркаванне інтымных узаемін увогуле лічылася дурным тонам і прыкметай нявыхаванасці. У беларусаў нават ёсць такая прыказка: "...не пры дзецях будзе сказана...". У аснове славянскай культуры ляжыць глыбінны духоўны пачатак. Заўважым, што ў славянскіх народаў няма свайго "Дэкамерона". У іх больш культывавалася цнатлівасць, чысціня, сумленнасць, працавітасць, пашана да традыцый продкаў, імкненне да справядлівасці. У працэсе маральнага выхавання шырока выкарыстоўваліся такія метады, як прыклад, пераканання, парада, благаславенне, прывучэнне, практыкаванне, гульня, праца, наказ, выпрабаванне, грамадская думка, клятва, заахвочванне, асуджэнне, вымова, забарона. У беларусаў, напрыклад, дзеці да 16 гадоў на гульбішчы не дапускаліся. Дзяцей ніколі не садзілі за адзін стол з дарослымі на вечарынках, гуляннях, кірмашах, каб яны не чулі гутаркі дарослых.

І ў гэтым не было жорсткасці, а была мудрасць: уваходзіць у дарослае жыццё падлетак павінен быў калі пасталее, фізічна і маральна.

Як вядома, у рускай, а потым і ў савецкай педагогіцы панаваў прынцып неўзбуджэння псіхікі вучняў, што давала магчымасць дастукацца да "верхніх паверхаў" свядомасці нават дзяцей з дэвіянтнымі паводзінамі. Сёння ж, наадварот, у школах, каледжах, гімназіях пераважаюць відовішчна-забаўляльныя, шумныя шоў-гульні, дзе культывуецца разняволенасць, напорыстасць, права моцнага, што стварае нездаровую атмасферу зайздрасці, саперніцтва, якія не аб'ядноўваюць, а раз'ядноўваюць дзіцячыя калектывы. Якім адзінокім і закінутым адчувае сябе дзіця, абдзеленае магчымасцю прыгожа выглядаць на сцэне. Усё таленты шукаем, а што ж рабіць неталенавітым?! Асаблівую вастрыню гэтая праблема набывае і ў сувязі з тым, што ў шэрагу школ актыўна ўкараняюцца спецкурсы, якія носяць быццам бы асветніцка-выхаваўчы характар, такія як "Палавое выхаванне", "АнтыСНІД", "Прафілактыка СНІДу" і інш.

З пачатковых класаў дзецям для вывучэння прапануюцца наступныя тэмы: СНІД. Што гэта такое? (2 кл.). Як разводзяцца жывёлы. Тайна мужчыны і жанчыны. Пачатак жыцця — зачацце. Як развіваюцца хлопчыкі і дзяўчынкі. Ці мог быць у мяне іншы тата? (4 кл.). Што трэба ведаць аб палавых органах мужчыны і жанчыны? Як паяўляецца цяжарнасць? Сексуальныя жаданні. Самаабарона. Стадыі выспявання дзяўчынак і хлопчыкаў. Самааналіз — (як я развіваюся) (5-6 кл.). Вось такое "асветніцтва" пачынаецца літаральна з васьмі гадоў. Няхай, маўляў, прывыкаюць насіць прэзерватыў у ранцы побач з падручнікамі. Нядзіўна, што школьнік сёння з цяжкасцю прыгадвае хрэстаматыйныя вершы А.Пушкіна, А.Блока, М.Багдановіча ці Я.Купалы. Затое трывала засвоіў такія паняцці, як путана, дылер, кілер, тусоўка, бамонд, рокер, прэзерватыў, кантрацэпцыя. Неяк непрыкметна знікаюць са школьных праграм такія спецкурсы, як "Азбука этыкету", "Радзімазнаўства", у маладзёжным слэнгу ўсё часцей сустракаюцца іншамоўныя словазлучэнні "займацца любоўю" замест кахаць, "вельмі сексуальна" замест прыгожа. А як вядома, менавіта мова з'яўляецца сховішчам культуры, у ёй заказдзіравана нацыянальна-культурная інфармацыя, філасофія народа.

Аналіз гэтых асветніцка-аздараўленчых спецкурсаў паказвае, што ў іх палавое выхаванне заменена сексуальнай адукацыяй, якая штучна распаляе цікавасць падлетка да праблем полу і тым самым цалкам выпустошвае уласцівы юнацтву рамантызм ва ўзаемінах паміж юнакам і дзяўчынай, вынішчаючы прыродныя пачуцці сораму і сарамлівасці, уласцівыя дзецям. Прыхільнікі ўкаранення такога "асветніцтва" спасылаюцца на вопыт краін Еўропы і ЗША. Там сапраўды такія спецкурсы апрабіраваліся на працягу 35 гадоў. Да чаго гэта прывяло? Некіруемасць школьнікаў дасягнула маштабаў дзяржаўнай праблемы, павялічылася колькасць абортаў сярод непаўналетніх, рэзка ўзрасла колькасць вензахворванняў, знізілася шкала ўзнаўлення насельніцтва. Такім чынам, зняцце "рамантычнага флёру" паміж поламі, ранняе сексуальнае асветніцтва прывялі да разбурэння сем'яў. Паводле ж даных вучоных-псіхолагаў, выпаданне рамантычнай фазы з юнацкіх перажыванняў прыводзіць да зніжэння інтэлекту і дэфармуе духоўнае развіццё асобы. У свой час вядомы псіхіятр В.Франклін пісаў: "Сексуальнасць парушаецца па меры таго, як узмацняецца свядомая накіраванасць і ўвага да яе". Мы, псіхіятры, пастаянна бачым у нашых пацыентаў, наколькі ж яны пад ціскам "індустрыі адукацыі" ... адчуваюць сябе прама-такі абавязанымі імкнуцца да сексу. Аднак мы, псіхіятры, ведаем і тое, наколькі моцна гэта адбіваецца на паслабленні "патэнцыі". У выніку такой "асветы" падлеткаў у школах шэрагу краін Захаду з'явілася вялізарная колькасць імпатэнтаў, гомасексуалістаў, лесбіянак. Сёння на Захадзе гэта праблема нумар адзін. А Галандыя вядома яшчэ і як цэнтр гандлю дзецьмі для публічных дамоў краін Азіі. Праблемы гэтыя выносяцца на абмеркаванне ў парламенце.

Аднак у нас спяшаюцца выдаваць такія сістэмы за інавацыі і апошнія дасягненні псіхолага-педагагічнай навукі. Вось ужо сапраўды — "няхай хоць сава, абы з чужога сяла", як гаворыць беларуская прыказка. У апошнія гады актыўна прапагандуюцца заходнія мадэлі выхавання, якія базіруюць свае тэорыі на філасофіі прагматызму, фрэйдызму. Псіхааналіз і біхевіярызм з'яўляюцца філасофскай асновай большасці выхаваўчых канцэпцый Захаду. Біхевіярызм разумее выхаванне як выпрацоўку пэўных рэакцый. Рэакцыі асобы — гэта яе паводзіны, учынкі ў адказ на "стымулы" — розныя жыццёвыя сітуацыі. Значыць, паводзіны, дзейнасць чалавека зводзяцца да механічных, біялагічных рэакцый арганізма на знешнія раздражняльнікі. Зразумела, што фарміраваць навыкі паводзін неабходна. Аднак тут тоіцца небяспека атрымаць функцыянера, спажыўца масавай культуры, у якога не развіты ўласныя матывы паводзін. Галоўная небяспека тэхналагічнай педагогікі ў тым, што з дапамогай "біхевіярысцкай інжынерыі" можна канструяваць "кіруемага індывіда". У якасці ж псіхатропных сродкаў могуць быць выкарыстаны і музыка з перавагай рытму, а не мелодыі, светлавыя эфекты, шумы і інш. Па сутнасці чалавек становіцца своеасаблівым зомбі, у якога пераважаюць эмоцыі, а не розум. Часам пасля такога ўздзеяння светлавых і музычных эфектаў прыглушаецца пачуццё кантролю за сваімі паводзінамі, наступае своеасаблівая прастрацыя, што можа мець непрадбачаныя наступствы.

Не павінна быць абыякавых і сярод педагогаў, асабліва выхавальнікаў і кіраўнікоў школ пры распрацоўцы выхаваўчых праграм. У свой час К.Д.Ушынскі пісаў, што "выхаванне, калі яно не хоча быць бяссільным, павінна быць народным... Агульнай сістэмы народнага выхавання для ўсіх народаў не існуе не толькі на практыцы, але і ў тэорыі. І германская педагогіка — не больш як тэорыя нямецкага выхавання. У кожнага народа свая асаблівая сістэма выхавання, а таму перайманне адным народам у другога выхаваўчых сістэм з'яўляецца немагчымым... Як нельга жыць па ўзору іншага народа, якім бы прывабным ні быў гэты ўзор, так нельга выхоўвацца па чужой педагагічнай сістэме, якой бы зладжанай і добра прадуманай яна ні была. Кожны народ тут павінен спадзявацца толькі на ўласныя сілы. Навука не павінна блытацца з выхаваннем. Яна агульная для ўсіх народаў".

Відавочны і той факт, што праз замежныя выхаваўча-адукацыйныя тэхналогіі ў нашу краіну прасочваецца ідэалогія "Нью-Эйдж" ("Новае стагоддзе"), якая па сваёй сутнасці мае дэструктыўны характар.

Для нью-эйджэраў характэрны крайні індывідуалізм, адмаўленне ад традыцыйных рэлігій і традыцыйных духоўных каштоўнасцяў, эклектызм, гутаркі аб прыярытэце агульначалавечай духоўнай прасторы і аб умоўнасці рэлігійных межаў, пільная ўвага да цела. У апошнія гады прыхільнікі гэтай ідэалогіі ўсё часцей выступаюць у ролі псіхатэрапеўтаў, якія валодаюць рознымі тэхнікамі, экстрасенсаў, лекараў, прапаведнікаў сектанцтва. Актыўна пранікаюць яны і ў адукацыю, і ў сферу медыцыны, прапануючы ўсемагчымыя аздараўленчыя мерапрыемствы, біядадаткі, рэцэпты ад стрэсаў, а на самай справе імкнуцца прыцягнуць да сябе прыхільнікаў, жадаючы атрымаць карысць у выглядзе ўзносаў, ахвяраванняў. Таму калі нашы дзеці засвояць "новыя мадэлі паводзін", мы рызыкуем страціць радзіму і даволі хутка апынуцца ў свеце інферна. Бо разруха, разлом пачынаюцца ў душы, і потым ужо адбіваюцца на ўсім, што нас акружае: ад брудных, засмечаных вуліц да закінутых магіл продкаў. Зразумела, што інавацыі, якія разыходзяцца з самой ментальнасцю народа, не абапіраюцца на спрадвечна народныя каштоўнасці, адамруць самі па сабе, як забылася адзенне з нейлону, якое прыгожа выглядала, але ў ім было цяжка дыхаць. Ва ўсякім выпадку хочацца спадзявацца, што такое захапленне моднымі сістэмамі пройдзе, і мы вернемся да сваіх маральна-этычных асноў і каштоўнасцяў, якія ўходзяць каранямі ў тысячагадовую культуру нашага народа. Інакш мы проста ператворым сваіх дзяцей у "тутэйшых" спажыўцоў чужой духоўнай і матэрыяльнай прадукцыі — менавіта спажыўцоў, а не стваральнікаў сваёй дзяржавы. Бо "без глыбокага кораня дуба не бывае", — сцвярджае народная прыказка.

Валянціна СЯМЁНАВА,
дацэнт кафедры педагогікі
Магілёўскага дзяржаўнага
універсітэта імя А.Куляшова.

Нашы кансультацыі

У чаканні адпачынку

Лета — час масавых працоўных водпускаў работнікаў галіны адукацыі. У сувязі з гэтым узнікаюць пытанні, звязаныя з парадкам прадастаўлення і сумiравання працоўных водпускаў.

Адказы на гэтыя пытанні дае загадчыца аддзела прававой абароны і аховы працы ЦК прафсаюза Ларыса Васільеўна Манюк.

1. За які перыяд работы прадастаўляецца работніку працоўны водпуск?

Працоўны водпуск прадастаўляецца работніку за працоўны год. Працоўны год — гэта прамежак часу, роўны каляндарнаму году, але вылічаецца ён для кожнага работніка з дня прыёму яго на працу (арт. 163 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь).

2. Ці абавязаны наймальнік паведамляць работніку пра час пачатку працоўнага водпуску?

Наймальнік абавязаны паведамляць работніку пра час пачатку працоўнага водпуску не пазней, чым за 15 каляндарных дзён.

Работніку, якому працоўны водпуск прадастаўляецца індывідуальна, паведамляюць у той жа тэрмін пісьмова (арт. 169 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь).

3. На якія віды працоўных водпускаў маюць права работнікі, якія заключылі працоўны дагавор?

Работнікі, якія заключылі працоўны дагавор, маюць права на працоўныя водпускі: асноўны мінімальны водпуск, асноўны падоўжаны водпуск, дадатковыя водпускі.

4. Якім катэгорыям работнікаў прадастаўляюцца дадатковыя працоўныя водпускі?

У адпаведнасці з Працоўным Кодэксам Рэспублікі Беларусь дадатковыя працоўныя водпускі прадастаўляюцца:

1) работнікам, занятым на работах са шкоднымі ўмовамі працы (арт. 157);

2) работнікам з ненарміраваным рабочым днём (арт. 158);

3) дадатковыя заахвочвальныя водпускі могуць устанаўлівацца за кошт уласных сродкаў наймальніка калектыўным дагаворам, пагадненнем ці наймальнікам усім работнікам, асобным іх катэгорыям (па спецыяльнасцях і відах вытворчасці, структурных падраздзяленняў), а персанальна — працоўным дагаворам.

5. Якім катэгорыям работнікаў не ўстанаўліваецца ненарміраваны рабочы дзень і адпаведна не прадастаўляецца дадатковы водпуск за ненарміраваны рабочы дзень?

Работнікам ва ўзросце ад 14 да 18 гадоў;

інвалідам I і II груп;

работнікам, якія працуюць у зоне эвакуацыі (у сувязі з павышаным радыеактыўным забруджаннем тэрыторыі), у тым ліку часова накіраваных ці камандзіраваных у гэтыя зоны;

работнікам, занятым на работах са шкоднымі ўмовамі працы;

работнікам, якія маюць асобы характар працы;

асобам, якія працуюць па сумяшчальніцтве;

работнікам, занятым на працы няпоўны рабочы час;

работнікам пры зменным рэжыме працы;

работнікам са здзельнай аплатай працы.

6. Ці прадастаўляюцца дадатковыя працоўныя водпускі за вялікі стаж працы ў галіне адукацыі?

У "Пералік галін, вытворчасцей, работ, прафесій і пасад, умоў прадастаўлення і працягласці водпуску за вялікі стаж працы", зацверджаны пастановай Міністэрства працы Рэспублікі Беларусь ад 14.04.2000 г. № 61 галіна адукацыі не ўключана, таму гэтыя віды водпускаў работнікам галіны адукацыі не прадастаўляюцца.

7. Якія ўмовы прадастаўлення працоўных водпускаў за першы рабочы год?

У адпаведнасці з артыкулам 166 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь працоўныя водпускі (асноўны і дадатковы) за першы рабочы год прадастаўляюцца не раней, чым праз шэсць месяцаў працы ў наймальніка.

Да заканчэння шасці месяцаў працы наймальнік абавязаны прадаставіць працоўныя водпускі па жаданні работніка:

1) жанчынам перад водпускам па цяжарнасці і родах ці пасля яго;

2) асобам да васемнаццаці гадоў;

3) работнікам, прынятым на працу ў парадку пераводу;

4) работнікам, якім у адпаведнасці з медыцынскім заключэннем прадастаўляецца пуцёўка для санаторна-курортнага лячэння;

5) сумяшчальнікам, калі працоўны водпуск па асноўным месцы працы прыпадае на перыяд да шасці месяцаў працы па сумяшчальніцтве;

6) настаўнікам школ, выкладчыкам прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў, прафесарска-выкладчыцкаму саставу вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў;

7) удзельнікам Вялікай Айчыннай вайны;

8) жанчынам, якія маюць двух і больш дзяцей ва ўзросце да чатырнаццаці гадоў ці дзіця-інваліда ва ўзросце да васемнаццаці гадоў;

9) работнікам, якія вучацца без адрыву ад вытворчасці ў сярэдніх агульнаадукацыйных вячэрніх (зменных) школах прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў, вячэрніх і завочных вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, аспірантурах;

10) у іншых выпадках, прадугледжаных калектыўным дагаворам, пагадненнем ці працоўным дагаворам.

Ваеннаслужачым, звольненым у запас і накіраваным на працу ў парадку арганізаванага набору, працоўны водпуск прадастаўляецца пасля заканчэння трох месяцаў працы.

Жонкам (мужам) ваеннаслужачых, якія працуюць, па іх жаданні працоўны водпуск прадастаўляецца адначасова з водпускам іх мужоў (жонак).

Дапускаецца, акрамя выпадкаў, якія названы вышэй, прадастаўленне водпуску за першы рабочы год прапарцыянальна адпрацаванай частцы рабочага года, але не менш за 14 каляндарных дзён.

8. Якімі нарматыўнымі актамі рэгулюецца парадак прадастаўлення асноўнага падоўжанага водпуску работнікам галіны адукацыі?

Пастановамі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь ад 12 чэрвеня 2000 года № 25 "Аб устанаўленні асноўных падоўжаных водпускаў работнікаў адукацыі" і "Аб унясенні змяненняў у Правілы прадастаўлення асноўных падоўжаных водпускаў работнікам арганізацый адукацыі" ад 16 лютага 2001 года № 10, у адпаведнасці з якімі асноўны падоўжаны водпуск настаўнікам школ, выкладчыкам прафесійна-тэхнічных навучальных устаноў, прафесарска-выкладчыцкаму саставу вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў за першы рабочы год, незалежна ад таго, з якога чысла ці месяца яны пачалі працаваць, прадастаўляецца да заканчэння шасці месяцаў па іх жаданні і ў поўным аб'ёме, г.зн. 56 каляндарных дзён.

9. Які тэрмін выплаты сярэдняй заработнай платы за час працоўнага водпуску?

У адпаведнасці з артыкулам 176 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь наймальнік абавязаны не пазней чым за два дні да пачатку працоўнага водпуску выплаціць работніку сярэднюю заработную плату за ўвесь час яго водпуску. У выпадку невыканання тэрмінаў выплаты работнік мае права прадоўжыць работу (не ісці ў водпуск), пісьмова паведаміўшы наймальніку пра прычыны свайго рашэння.

Па жаданні работніка ў выпадку нявыплаты яму ва ўстаноўлены тэрмін заработнай платы за час водпуску, працоўны водпуск пераносіцца на іншы час бягучага рабочага года, які вызначаецца па дамоўленасці паміж работнікам і наймальнікам (арт. 171 ПК РБ).

10. Ці мае права наймальнік скараціць працоўны водпуск за прагул без уважлівай прычыны?

У адпаведнасці з артыкулам 181 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь за прагул без уважлівай прычыны наймальнік мае права зменшыць работніку працягласць працоўнага водпуску на колькасць дзён прагулу. Пры гэтым працягласць працоўнага водпуску не можа быць меншай за мінімальную — 21 каляндарны дзень.

11. Ці павінны ўключацца ў лік дзён працоўнага водпуску і аплачвацца дзяржаўныя святы і святочныя дні, устаноўленыя і абвешчаныя Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь нерабочымі, якія прыпадаюць на перыяд водпуску?

Дзяржаўныя святы і святочныя дні, устаноўленыя і абвешчаныя Прэзідэнтам Рэспублікі Беларусь нерабочымі, якія прыпадаюць на перыяд водпуску, у лік каляндарных дзён водпуску не ўключаюцца і не аплачваюцца.

12. Якая працягласць працоўнага водпуску кухараў, якія працуюць у дзіцячых дашкольных установах?

У адпаведнасці са "Спісам вытворчасцей, цэхаў, прафесій і пасад са шкоднымі ўмовамі працы, работа ў якіх дае права на скарочаную працягласць рабочага часу і дадатковы водпуск" кухар, які пастаянна працуе ля пліты, мае права на дадатковы водпуск за работу са шкоднымі ўмовамі працы ў памеры 7 каляндарных дзён, які сумiруецца з асноўным мінімальным водпускам — 21 каляндарны дзень. Такім чынам, працягласць працоўнага водпуску кухара складае 28 каляндарных дзён.

У адпаведнасці з "Парадкам прымянення вышэйназванага "Спіса" ў лік часу, адпрацаванага на вытворчасці, у цэхах, прафесіях і пасадах са шкоднымі ўмовамі працы, прадугледжаных у "Спісе" залічваюцца дні, у якія работнік быў заняты ў гэтых умовах поўны рабочы дзень, устаноўлены для работнікаў адпаведнай вытворчасці, цэха, прафесіі і пасады.

13. Якая працягласць працоўных водпускаў урачоў і сярэдняга медыцынскага персаналу дзіцячых дашкольных устаноў адукацыі агульнага тыпу?

У адпаведнасці з раздзелам 40 "Спіса вытворчасцей, цэхаў, прафесій і пасад са шкоднымі ўмовамі працы, работа ў якіх дае права на скарочаную працягласць рабочага часу і дадатковы водпуск" працягласць працоўнага водпуску ўрачоў і сярэдняга медыцынскага персаналу дзіцячых дашкольных устаноў адукацыі агульнага тыпу складае 35 каляндарных дзён (асноўны мінімальны водпуск — 21 каляндарны дзень — сумiруецца з 14 каляндарнымі днямі дадатковага водпуску за шкодныя ўмовы працы).

14. Якая працягласць працоўнага водпуску бухгалтараў і эканамістаў цэнтралізаваных бухгалтэрый упраўленняў (аддзелаў) адукацыі?

У адпаведнасці з "Пералікам работнікаў з ненарміраваным рабочым днём сістэмы Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь", зацверджаным пастановамі Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь 30.05.2000 г. № 21 бухгалтарам і эканамістам цэнтралізаваных упраўленняў (аддзелаў) адукацыі ўстаноўлены дадатковы водпуск за ненарміраваны рабочы дзень працягласцю 10 каляндарных дзён, сумiруецца з асноўным мінімальным водпускам (21 каляндарны дзень) і працоўны водпуск гэтым катэгорыям работнікаў складае 31 каляндарны дзень.

15. Якая працягласць працоўнага водпуску памочніка выхавацеля дзіцячых дашкольных устаноў агульнага тыпу?

У адпаведнасці з артыкулам 155 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь працягласць працоўнага водпуску памочнікаў выхавацеляў дзіцячых дашкольных устаноў агульнага тыпу, якія працуюць у групах (ясельных, старшых, сярэдніх) складае 21 каляндарны дзень.

16. Які парадак і ўмовы прадастаўлення сацыяльных водпускаў работнікам у сувязі з навучаннем без адрыву ад вытворчасці?

У адпаведнасці з артыкулам 214 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь работнікам, якія паспяхова вучацца ў вячэрніх і завочных вышэйшых і сярэдніх спецыяльных навучальных установах па накіраванні (заяўцы) наймальніка або ў адпаведнасці з заключанымі з імі дагаворамі (на падрыхтоўку, калектыўным ці працоўным) ільготы прадастаўляюцца ў якасці мінімальных гарантый, прадугледжаных артыкуламі 215-220 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь.

У выпадку, калі гэтыя льготы, замацаваныя ў пагадненні, калектыўным дагаворы, не прадастаўляюцца і не аплачваюцца, работнікі маюць права звярнуцца ў суд за аднаўленнем сваіх парушаных правоў.

17. Якімі нарматыўнымі актамі рэгулюецца парадак сумiравання працоўных водпускаў?

Парадак прадастаўлення і сумiравання працоўных водпускаў рэгулюецца артыкулам 162 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь і пастановамі Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь ад 27.07.2000 г. № 1154 "Аб зацвярджэнні парадку прадастаўлення і сумiравання працоўных водпускаў" і ад 5.01.2001 г. № 10 "Аб унясенні змяненняў і дапаўненняў у парадак прадастаўлення і сумiравання працоўных водпускаў".

18. Які парадак сумiравання асноўных і дадатковых працоўных водпускаў?

У адпаведнасці з пунктам 8 "Парадку прадастаўлення і сумiравання працоўных водпускаў" дадатковыя водпускі далучаюцца да асноўнага мінімальнага водпуску. Пры гэтым працягласць працоўнага водпуску не можа перавышаць 35 каляндарных дзён, калі іншае не прадугледжана заканадаўствам ці калектыўным дагаворам (пагадненнем).

Дадатковы водпуск за работу ў шкодных умовах працы прадастаўляецца поўнасцю і пры сумiраванні з асноўным мінімальным водпускам, а ў выпадках, вызначаных заканадаўствам, — асноўным падоўжаным водпускам працягласць працоўнага водпуску можа перавышаць 35 каляндарных дзён.

19. Ці мае права наймальнік (дырэктар, загадчык) патрабаваць ад работнікаў выконваць работы па рамонце школы, працаваць на прышкольных участках?

У адпаведнасці з артыкулам 20 Працоўнага Кодэкса Рэспублікі Беларусь наймальнік не можа патрабаваць ад работніка работы, не абумоўленай працоўным дагаворам. Згодна з пунктам 5.6 "Тыпавых правілаў унутранага працоўнага распарадку для работнікаў агульнаадукацыйных устаноў Рэспублікі Беларусь" у канікулярны час улікова-выхаваўчы і абслуговы персанал школы можа выконваць гаспадарчыя работы, якія не патрабуюць спецыяльных ведаў і ўменняў (дробны рамонт, работа на тэрыторыі школы і інш.) у межах вызначанага ім рабочага часу.

Выкананне работнікамі работ па рамонце школ можа мець месца толькі з іх згоды. Такім жа чынам вырашаецца пытанне аб працы работнікаў на прышкольным участку.

Асветніцкі дадатак да "Настаўніцкай газеты"

"Понеже от прирожения звери, ходящие в пустыни, знають ямы своя; птицы, летающие по воздуху, ведають гнёзда своя; рибы, плавающие по морю и в реках, чуют вири своя; пчелы и тым подобная боронять ульев своих, — тако ж и люди, игде зродилися и ускормлены суть по возе, к тому месту великую ласку имають".

№ 21

Спадчына

"Ой, выйду на гору..."

Культ узгоркаў характэрны для большасці народаў свету. Паводле міфалагічных уяўленняў, на некаторых гарах жывуць багі, у ніжняй іх частцы — злыя духі, а на зямлі — чалавечы род. На Блізкім Усходзе свяшчэннымі лічацца гара Арарат, гара Сінай, у грэкаў — Алімп, Парнас і інш., у японцаў — Фудзіяма, у Афрыцы — Кіліманджара, у палякаў — Лысая гара.

У беларускім фальклоры часта фігуруе герой Трэм-сын, якому неабходна ўзабрацца на высокую гару, каб злавіць Жар-птушку. Шмат ёсць паданняў аб узнікненні ўзгоркаў з камянёў, якія кідалі волаты. У беларусаў няма адзінай свяшчэннай гары, але ў нас шмат гор, якім пакланяецца насельніцтва пэўнага рэгіёна. На многіх з узгоркаў спраўляюць Купалле. Сярод іх перш за ўсё вартыя ўвагі тыя, што маюць назву Святая гара. З-пад Святой гары, напрыклад, бярэ пачатак Нёман.

Вялікая ўвага надавалася Дзявочым горкам. Каля вёскі Дуброва Валожынскага раёна ёсць Дзявочая гара, або Дзевяцігара. На ёй ляжыць Адамаў камень і знаходзіцца курганны могільнік XI-XII стст. Дзявочая гара, або Святая гара, размешчана каля вёскі Любонічы Кіраўскага раёна. На гары была пабудавана Багародзіцкая царква. Дзявочая гара ёсць у Мсціславе паблізу возера Святога.

Дзяўчына-гара, або Дзяўчыніна гара, існуе каля вёскі Малыя Гарадзяцічы Любанскага раёна. Нядаўна краязнаўцы Малагарадзячыцкай сярэдняй школы прыслалі сабраную імі цікавую інфармацыю пра гэты ўзгорак. Паданне гаворыць, што некалі, пры "панскім часе", было шмат жабракоў і старцаў. Аднойчы ў вёску прыйшлі жабракі і з імі была дзяўчынка. Яна памерла, і яе пахавалі на гэтай гары. Адсюль і назва — Дзяўчыніна гара. Старажылы расказваюць, што раней, калі людзі бывалі ў гэтай мясціне, то пакідалі на гары кавалачкі хлеба. Такі факт сведчыць пра колішнія ахвярапрынашэнні ўзгорку. Пагоркі з назвамі тыпу Дзявочая гара звязаны з культам жаночага бажаства, багіняй-дзевай, якая з'яўляецца папярэдніцай хрысціянскай Дзевы Марыі.

На многіх легендарных узгорках у старажытнасці былі язычніцкія капішчы, стаялі выявы багоў, запальваліся рытуальныя вогнішчы. З такімі аб'ектамі можна звязваць узгоркі, якія маюць назвы накшталт Перунова гара, Пярунка, Баб'я гара, Богава гара, Ігрышча, Гуслішча, Карагодзіца, а таксама назвы, што ўзніклі ў хрысціянскія часы, — Званіца, Царкоўка, Касцёльная гара.

У вёсцы Какорычы Капыльскага раёна пра Касцёл-гару запісана паданне. Быццам бы ў далёкія часы там стаяў касцёл, які потым праваліўся ў зямлю. У народзе лічылася: калі на Купалле прыйсці сюды да ўсходу сонца і нахіліцца да зямлі, то можна пачуць, як ідзе набажэнства ў падземным касцёле. Для таго, каб дастаць касцёл з-пад зямлі, трэба сабраць 40 сямігадовых хлопчыкаў, якія нарадзіліся ў адзін дзень. Толькі ім пад сілу будзе адкапаць касцёл.

Усе ведаюць у Мінску гару над Свіслаччу, дзе знаходзіцца тэатр оперы і балета. У глыбокай старажытнасці на гэтай гары існавала язычніцкае капішча. На ім пакланяліся каменю-следавіку. Яшчэ ў XIX стагоддзі сярод мінчан ён быў вядомы пад назвай "След Пятра". У часы хрысціянізацыі на месцы капішча была пабудавана Троіцкая царква. Адсюль пайшла і назва — Троіцкая гара. Наваколле гары сёння завецца Троіцкім прадмесцем. Падобным чынам узніклі назвы тыпу Юр'ева горка, Мікольская гара. Напрыклад, на Юр'евай горцы каля Віцебска раней ў дні святых Барыса і Глеба (2 мая і 24 ліпеня) штогод у царкве адбываліся святочныя набажэнствы.

Вартыя ўвагі ўзгоркі пад назвамі Сіняя гара. Напрыклад, такі ёсць каля вёскі Сіняя гара ў Валожынскім раёне. Паводле падання, на гары даўней стаяў замак, які потым праваліўся ў зямлю. "Сіняй" гару завуць таму, што яна нібыта дымілася. З эпітэтам "сіні" ў міфалогіі звязваюцца ўяўленні пра замагільны свет. На Сініх гарах пакланяліся душам продкаў.

Ёсць ўзгоркі і з назвай Красная гара. У пасляпелікодны тыдзень на такіх узгорках запальвалі вогнішчы, танцавалі і скатвалі з гары запаленыя колы.

Даволі часта сустракаюцца такія назвы ўзгоркаў, як Лысая гара, Чортава гара. Першая ў беларускай міфалогіі лічыцца месцам збору нячыстай сілы. Нібыта ад сутыкнення з ёй такія горы аблыселі. А збіраюцца тут ведзьмы ў ноч на Купалле. Лысыя горы ёсць каля Заслаўя, што паблізу Мінска, пад Бялынічамі; недалёка ад Мазыра знаходзіцца Шайтан-гара і Бесава гара.

На працягу II тысячагоддзя на старажытныя назвы ўзгоркаў наслойваліся назвы тыпу Татарская гара, Турэцкая гара, Шведская гара, Французская гара, што звязана з падзеямі больш блізкай да нас гісторыі.

Такім чынам, культавыя ўзгоркі — гэта помнікі не толькі прыроды, але гісторыі і культуры.

**Людміла ДУЧЫЦ,
старшы навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі НАН Беларусі, кандыдат гістарычных навук.**

Паспяхова выступіў на Міжнародным фестывалі-конкурсе балета ў Даўгаўпілсе калектыў узорнага ансамбля класічнага танца "Піруэт" пры віцебскай школе мастацтваў № 1. Харэаграфічныя мініяцюры ў пастаноўцы мастацкага кіраўніка ансамбля і балетмайстра Іны Пчолкінай былі сустрэты авацыямі.

Калектыў ансамбля — лаўрэат фестываляў "Мы родам з дзяцінства" і "Беларусь — мая песня". Гэтым разам ён ганараваны дыпломам I ступені.

НА ЗДЫМКУ: мастацкі кіраўнік Іна Пчолкіна са сваёй выхаванкай Юляй Якубоўскай.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА.

Позірк у мінулае

Як на Беларусі рыхтавалі настаўнікаў

На працягу XIX стагоддзя Беларусь заставалася адной з адсталых ускраін царскай Расіі. Пасля закрыцця Горыгорацкага земляробчага інстытута тут не засталося ніводнай вышэйшай навучальнай установы.

Пытанне аб адкрыцці універсітэта на Беларусі ўзнімалася неаднаразова. У 90-я гады XIX стагоддзя ў газетах і часопісах разгарнулася дыскусія па гэтай праблеме. Але што было гаварыць пра вышэйшую школу, калі нават звычайная школа не мела магчымасці развівацца нармальным чынам.

На развіццё школ патрэбны былі грошы, але царскі ўрад траціў іх на іншыя патрэбы. У школах не хапала педагогаў. Настаўніцкія семінарыі беларускіх губерняў рыхтавалі штогод каля 190 настаўнікаў, а патрэбнасць у іх была ў дзесяць разоў большая. Ва ўсіх школах Гродзенскай губерні ў 1905 годзе працавалі 1960 чалавек, з іх толькі чатыры мелі вышэйшую адукацыю, 179 — сярэднюю і ніжэй сярэдняй, астатнія 1777 настаўнікаў не мелі наогул ніякай адукацыі. Навучанне і выхаванне дзяцей вельмі часта ажыццяўлялі адстаўныя салдаты і паліцэйскія, святары-п'яніцы і іншыя выпадковыя асобы.

Патрабавалася прыняцце тэрміновых мер для падрыхтоўкі настаўнікаў. Неабходна было пашырыць прыём ва універсітэты. Але педагагічная работа, становішча настаўніка, эканамічна цяжкае і палітычна бяспраўнае, не задавальнялі дваранскіх дзяцей, якія па-ранейшаму мелі шырокі доступ ва універсітэцкія аўдыторыі. Павялічваць жа прыём у вышэйшыя навучальныя ўстановы сялян і рабочых царскі ўрад не збіраўся. Адзіны Віленскі настаўніцкі інстытут, адкрыты ў 1875 годзе, прымаў 35 чалавек у год і не мог, натуральна, забяспечыць падрыхтоўку дастатковай колькасці настаўнікаў.

Міністэрства народнай асветы прапанавала папячыцелю Віленскай навучальнай акругі адкрыць у адной з заходніх губерняў Расіі настаўніцкі інстытут. Найбольш спрыяльныя ўмовы склаліся ў Віцебску, дзе грамадскія арганізацыі праявілі найбольшую зацікаўленасць у стварэнні такой навучальнай установы. 21 лістапада 1910 года адбылося ўрачыстае адкрыццё інстытута. Яго дырэктарам быў прызначаны К.І.Ціхаміраў, кандыдат навук, які раней працаваў дырэктарам Полацкай настаўніцкай семінарыі. У інстытут на аснове конкурснага экзамену прымаліся асобы, што закончылі курс настаўніцкай семінарыі і ўжо працавалі настаўнікамі. На першы курс прынялі 33 чалавекі.

У інстытуце прадугледжваўся трохгадовы тэрмін навучання. У самой навучальнай установе налічвалася няшмат студэнтаў, але тут функцыянавалі рознага роду настаўніцкія курсы: настаўнікаў ручной працы, жаночыя педагагічныя, па падрыхтоўцы настаўнікаў гімнастыкі для сярэдніх школ, па падрыхтоўцы настаўнікаў чыстапісання і рускай мовы. Такія курсы на працягу некалькіх гадоў выпусцілі значную колькасць настаўнікаў па розных спецыяльнасцях. Акрамя таго, у інстытуце быў арганізаваны прыём экзаменаў на правы вядзення выкладчыцкай работы. Калі на стацыянарнае навучанне сюды прымаліся толькі мужчыны, то экзамены на атрыманне звання настаўніка маглі здаваць і жанчыны. Пры інстытуце працавала гарадское вучылішча, у якім студэнты праходзілі педагагічную практыку.

Магілёўскі (1913 г.) і Мінскі (1914 г.) настаўніцкія інстытуты ствараліся на тых жа асновах, што і Віцебскі, з такой жа колькасцю выхаванцаў і трохгадовым тэрмінам навучання.

Такім чынам, да рэвалюцыі 1917 года на Беларусі існавалі Віцебскі, Магілёўскі і Мінскі настаўніцкія інстытуты.

Вялікія сацыяльныя пераўтварэнні ва ўсіх галінах грамадскага жыцця, якія адбыліся пасля 1917 года, адкрылі новую эпоху сусветнай гісторыі. Кастрычніцкая рэвалюцыя паклала пачатак будаўніцтву сацыялістычнай культуры. Пачалася новая эпоха і для вышэйшай школы.

Поспех стварэння новай школы ў значнай меры залежаў ад падрыхтоўкі настаўнікаў. Часопіс "Народная асвета" ў 1918 годзе пісаў, што для правядзення ў жыццё ідэі ўсеагульнага навучання і ператварэння старой школы ў школу працоўную перш за ўсё неабходна вялікая колькасць настаўнікаў, "настаўнікаў не рамеснага тыпу, а педагогаў па прызванні, людзей адукаваных, якія ведаюць і любяць школу... Для новай школы патрэбна стварыць новага настаўніка".

На тэрыторыі Беларусі ўвосень 1920 года існавалі ўсё тыя ж тры інстытуты народнай адукацыі, якія зазналі неаднаразовыя рэарганізацыі. Гэтыя навучальныя ўстановы рыхтавалі не толькі педагогаў, але і работнікаў па дашкольным выхаванні, бібліятэкараў, газетных і клубных работнікаў, кіраўнікоў мастацкай самадзейнасці і агітатараў.

Але больш за ўсё патрабавалася настаўнікаў для работы ў школе. Інстытуты не маглі за кароткі тэрмін падрыхтаваць вялікую армію настаўнікаў, таму пры ВНУ пачалі ствараца месячныя, двухмесячныя, трохмесячныя, гадавыя, двухгадовыя і іншыя курсы.

Інстытуты народнай адукацыі адыгралі прыкметную ролю ў развіцці культуры, адукацыі, вышэйшай школы на Беларусі, у падрыхтоўцы кадраў выкладчыкаў. Аднак створаная ў 1919 — 1920 гг. сетка інстытутаў народнай адукацыі аказалася не здольнай вырашаць праблему падрыхтоўкі настаўнікаў. У гэтых інстытутаў не хапала кваліфікаваных выкладчыкаў, надзвычай слабай была іх матэрыяльная база, а гэта не давала магчымасці забяспечыць неабходны для вышэйшай школы ўзровень вучэбна-выхаваўчага працэсу.

У такіх умовах ужо на першай партыйнай нарадзе па народнай адукацыі (снежань 1920 г.) было разгледжана пытанне аб арганізацыі падрыхтоўкі кваліфікаваных педагагічных настаўніцкіх кадраў у сістэме універсітэцкай адукацыі. Пытанне аб адкрыцці кафедр педагогікі і педагагічных факультэтаў у складзе універсітэтаў мае сваю даволі працяглую гісторыю. Традыцыйна погляд на універсітэт як цэнтр "чыстай навукі" ў адрозненне ад прыкладной не дапускаў у асяроддзе універсітэцкіх навуковых дысцыплін педагогіку як дысцыпліну навуковага характару. У старым універсітэце вывучалі медыцыну, уключаючы судовую і паталагічнае мастацтва, вывучалі ўсякага роду права, уключаючы і паліцэйскае права на юрыдычным факультэце, але стары універсітэт не дапускаў не толькі стварэння ў сваіх сценах самастойнага педагагічнага факультэта, але нават кафедры педагогікі.

А між тым ідэя неабходнасці адкрыцця педагагічных факультэтаў і кафедр педагогікі ў сценах універсітэтаў належыць буйнейшым прадстаўнікам педагагічнай думкі ў Расіі, пачынаючы з К.Д.Ушынскага. Менавіта Ушынскі адным з першых прапанаваў адкрыць педагагічныя факультэты ў складзе універсітэтаў, і зусім не для таго, каб даць народных настаўнікаў з вышэйшай адукацыяй (гэта была тады проста ерэтычная думка!), для таго толькі, каб даць добрую педагагічную падрыхтоўку настаўнікам гімназій і інстытутаў, якія выхоўвалі дзяцей прывілеяваных у класавых адносінах бацькоў, — нават у такім аспекце гэтая думка аб адкрыцці педагагічных факультэтаў выклікала тады адмоўнае стаўленне.

Прагрэсіўныя педагогі канца мінулага стагоддзя сцвярджалі, што для паляпшэння падрыхтоўкі настаўнікаў ва універсітэтах неабходна спецыяльная і самастойная кафедра педагогікі, якая змагла б даваць студэнтам больш поўныя агульнапедагагічныя і метадычныя веды.

Аднак ва універсітэтах на педагогіку па-ранейшаму глядзелі як на непатрэбную дысцыпліну, без якой увогуле можна абысціся. Існавала меркаванне, якое паступова стала пашыраным, нібыта выпускнік універсітэта, атрымаўшы ў поўным аб'ёме добрыя навуковыя веды, будзе выдатна працаваць на любой ніве, у тым ліку і на настаўніцкай.

Асабліва важнай падзеяй у гісторыі развіцця вышэйшай адукацыі Беларусі стала адкрыццё Беларускага дзяржаўнага універсітэта ў 1921 годзе. Створаны паводле дэкрэта саўнаркама, ён адыграў велізарную ролю ў падрыхтоўцы і выхаванні спецыялістаў для народнай гаспадаркі і культуры, у тым ліку і педагагічных кадраў вышэйшай кваліфікацыі.

Пашырэнне сеткі пачатковай і сямігадовай, а пазней і сярэдняй школы, пераход да ажыццяўлення ўсеагульнай сярэдняй адукацыі вымагалі значнага павелічэння і колькасці педагагічных кадраў для масавай школы.

У рэспубліцы востра адчуваўся недахоп у настаўніках з вышэйшай педагагічнай адукацыяй. Аднак вышэйшых педагагічных навучальных устаноў, акрамя педагагічнага факультэта Беларускага дзяржаўнага універсітэта, не было да 1930 года. Падрыхтоўка педагагічных кадраў ажыццяўлялася пераважна праз педагагічныя тэхнікумы, аднагадовыя і двухгадовыя педагагічныя курсы. Адсутнасць вышэйшых педагагічных навучальных устаноў (педагагічных і настаўніцкіх інстытутаў) адмоўна адбівалася на якасным саставе педагагічных кадраў і перашкаджала развіццю агульнай сярэдняй адукацыі. Калі з 1931 года пачалося шпаркае пашырэнне сеткі сярэдніх школ, Народны камісарыят асветы не здолеў забяспечыць іх высокакваліфікаванымі кадрамі. І толькі ў 1930 — 1931 навучальным годзе ў рэспубліцы пачала разгортвацца сетка вышэйшых педагагічных навучальных устаноў.

У 1930 годзе адкрываюцца педагагічныя інстытуты ў Гомелі, Магілёве, Віцебску, а ў 1931-м — Мінскі педагагічны інстытут. У 1935 годзе былі створаны тры настаўніцкія інстытуты з двухгадовым тэрмінам навучання (Мінскі, Віцебскі, Магілёўскі). Пачалі працаваць таксама Рагачоўскі, Аршанскі настаўніцкія інстытуты. Усе гэтыя навучальныя ўстановы рыхтавалі кадры настаўнікаў для сямігадовай школы. У 1936 годзе сетка настаўніцкіх інстытутаў пашырылася: быў адкрыты двухгадовы настаўніцкі інстытут пры Гомельскім педагагічным інстытуце. Колькасць выпускнікоў і стацыянарных педагагічных навучальных устаноў штогод узрастала дзякуючы павелічэнню кантынгенту студэнтаў і пашырэнню сеткі педагагічных вышэйшых навучальных устаноў і тэхнікумаў.

Такім чынам, напярэдадні Вялікай Айчыннай вайны падрыхтоўка выкладчыкаў сямігадовай і сярэдняй школы, рабфакаў і тэхнікумаў ажыццяўлялася ў Белдзяржуніверсітэце, пяці педагагічных інстытутах і дзевяці настаўніцкіх інстытутах. У іх на першае студзеня 1941 года налічвалася 5807 студэнтаў.

Пасля вызвалення тэрыторыі Беларусі ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у рэспубліцы не хапала 11 тысяч педагогаў. Якасны састаў работнікаў быў таксама нізкі. У тым жа 1944-45 навучальным годзе толькі 8,8 працэнта настаўнікаў мелі вышэйшую педагагічную адукацыю.

Першым сярод педагагічных ВНУ быў адноўлены Рагачоўскі настаўніцкі інстытут. У маі 1944 года ўрадам рэспублікі прымаецца рашэнне аб аднаўленні Гомельскага педагагічнага і настаўніцкага інстытутаў. З другой паловы 1944 года працэс аднаўлення вышэйшых навучальных педагагічных устаноў на Беларусі прыкметна актывізуецца.

Аднак нягледзячы на значную работу, зробленую Народным камісарыятам асветы БССР па аднаўленні педагагічных ВНУ, патрэбнасць у настаўніцкіх кадрах заставалася вострай. Было відавочным, што 5 педагагічных і 8 настаўніцкіх інстытутаў, якія ў 1944 годзе аднавілі сваю дзейнасць, не змогуць задаволіць запыты школ рэспублікі ў неабходных спецыялістах.

Пашырэнне сеткі школ, павелічэнне патрэбнасці ў педагогах 5 — 7 і 8 — 10 класаў прымусілі ўлады прыняць шэраг канкрэтных захадаў па развіцці вышэйшай педагагічнай школы: адкрыццё новых педагагічных ВНУ і стварэнне новых факультэтаў і аддзяленняў, пашырэнне кантынгенту студэнтаў, умацаванне вучэбна-матэрыяльнай базы.

Такім чынам, да сярэдзіны XX стагоддзя на Беларусі склалася пэўная сістэма вышэйшай педагагічнай адукацыі, якая ўключала ў сябе 7 педагагічных інстытутаў і 10 настаўніцкіх інстытутаў, якая цалкам магла задаволіць патрэбнасці школ у кваліфікаваных настаўніцкіх кадрах усіх спецыяльнасцей.

Святлана СУБАЧ.

Зямля ад спёкі стомлена гудзела.
Дымілася гарачая шаша.
І — прахалоды захацела цела,
І — захацела цішыні душа.

І вечарам,
Калі пагоняць коней
Туды, дзе толькі ноччу ім хадзіць,
Пастушка зловіць вецер у далоні,
Каб ім гарачы твар свой астудзіць.

Гэтыя радкі належаць выдатнаму паэту Анатолю СЕРБАНТОВІЧУ, якому 13 мая споўнілася б 60 гадоў.

Ці ведаем мы?

Прыгоды аднаго імя

Я лічу, што пара ўжо беларусам вызначыцца ў адзіным напісанні імя Скарыны і ініцыятарам прапаную быць "Настаўніцкай газеце" як асветніцкаму выданню.

У "Малым энцыклапедычным слоўніку" Бракгаўза і Эфрона за 1909 год пра Скарыну напісана: ***Скорина, Франциск (Георгий).***

У Беларускай энцыклапедыі: ***Скарына, Францыск (Георгій).***

У Вялікай савецкай энцыклапедыі: ***Скорина, Франциск.***

У часопісе "Пачатковая школа" ў адным і тым жа нумары знойдзеш: ***Францыск*** *і* ***Францішак.***

На беларускай мове, я лічу, будзе правільна пісаць ***Францішак*** *як пераклад на родную мову слова* ***Францыск****. Для параўнання:*

па руску — ***Богушевич Франциск;***

па беларуску — ***Багушэвіч Францішак.***

Але я настаўнік матэматыкі і магу памыляцца. Хай бы сваё слова сказалі спецыялісты.

**Міхаіл КАРСЕКА,
настаўнік Каладнянскай базавай школы Столінскага раёна.**

У мовазнаўчай навуцы выдзяляецца асобны раздзел — антрапаніміка, якая займаецца вывучэннем уласных імён і прозвішчаў людзей. Гэты разрад лексікі вылучаецца шэрагам спецыфічных асаблівасцей. Перш за ўсё імёны звычайна ўжываюцца ў розных фанетыка-словаўтваральных варыянтах. Адна форма ўжываецца ў сям'і для дзіцяці, і новы варыянт паяўляецца, калі чалавек становіцца дарослым. Таксама іншая форма можа выкарыстоўвацца ў асяроддзі сяброў і знаёмых, калег па рабоце і ў афіцыйнай дакументацыі. Вядомы беларускі мовавед М.Р.Суднік у прадмове да свайго "Слоўніка асабовых уласных імён" адзначае, напрыклад, што ў народзе бытуе больш за 20 гутарковых варыянтаў імені Пётр — *Пётра, Пятро, Пятраш, Пятрусь, Петрык, Пятрок, Пеця, Пецька* і інш. Некаторыя з такіх варыянтаў часам вельмі прыкметна адрозніваюцца адзін ад аднаго па сваёй структуры: *Аляксандр, Алесь, Алік, Саша, Саня, Шура* і інш.

У гісторыі антрапанімікі вядомы шматлікія факты, калі самі носьбіты нейкага аднаго імені свядома адмаўляюцца ад яго і замяняюць іншым па розных, у большасці рэлігійных меркаваннях. Цяпер усе добра ведаюць славянскіх першаасветнікаў Кірыла і Мяфодзія. Але толькі скрупулёзным біёграфам вядома, што ў дзяцінстве Кірыл меў імя Цырха, у свядомы перыяд свайго жыцця ён стаў Канстанцінам, а ў 869 годзе пастрыгся ў манахі і стаў звацца Кірылам, але праз 50 дзён памёр. Тым не менш з гэтым кароткатэрміновым імем ён вядомы цяпер у славянскім свеце. Многія ў Беларусі ведаюць колішняга вучонага мовазнаўцу Мялецця Сматрыцкага, аўтара славутай "Славянскай граматыкі", па якой у свой час пасцігаў пісьменнасць М.В.Ламаносаў. Тым часам толькі пры пострыгу ў манахі ў 1617 годзе ён прыняў сабе імя Мялецій, а дагэтуль зваўся Максімам.

Хочацца яшчэ адзначыць, што ў сучасных беларускіх публікацыях стала модным імёны старажытных дзеячаў беспадстаўна перааформляць на сучасны лад. Цяпер пішуць *Кірыла* Тураўскі, тады як сам пісьменнік у сваіх творах падаваў сваё імя ў выглядзе *Кирил*. Польскі кароль і вялікі князь літоўскі *Стэфан Баторый* цяпер праходзіць пад назвай *Сцяпан Батура*, *Мялецій* Сматрыцкі перадаецца як *Мялет* Сматрыцкі, *Афанасій* Філіповіч як *Апанас* Філіпавіч і інш. Больш за іншых пашанцавала рускаму цару Івану *Грознаму*: сучасным беларускім чытачам ён больш вядомы як Іван *Жахлівы*.

У беларускай гістарычнай антрапаніміцы асобае месца займае імя беларускага першадрукара, асветніка і гуманіста Францыска Скарыны. Можна з усёй упэўненасцю сцвярджаць, што ніякі іншы дзеяч старабеларускай культуры не можа параўнацца са Скарынам па колькасці фіксацый яго імя ў гістарычных крыніцах. Разам з тым ніякае іншае імя не падвяргалася такім трансфармацыям і скажэнням, як імя беларускага першадрукара.

Тут варта адзначыць, што з'яўленне імя *Францыск* у еўрапейскіх мовах звязана з дзейнасцю заснавальніка ордэна францысканцаў Францыска Асізскага (1182 — 1226). Яго манаскі ордэн з прапагандай беднасці як жыццёвага ідэалу і выяўлення евангельскай дасканаласці знайшоў многа прыхільнікаў у краінах Заходняй Еўропы. Разам з тым распаўсюдзілася і яго імя, але ў кожнай еўрапейскай мове яно змянялася ў адпаведнасці з фанетычнымі законамі той ці іншай мовы. У французскай яно стала ўжывацца ў форме *Франсуа*, у англійскай — *Фрэнсіс*, у нямецкай — *Франц*, у венгерскай — *Ферэнц*, у італьянскай — *Франчэска* і г.д. У чэхаў і палякаў замацаваўся варыянт *Францішак*, які першапачаткова меў памяншальна-ласкальнае адценне, страчанае ў далейшай гісторыі гэтых моў.

Навуковае вывучэнне жыцця і дзейнасці Скарыны ва ўсходніх славян пачалося ўжо ў XVIII ст. Даследчыкі знаёміліся непасрэдна

(Працяг на 4-й стар.)

Народная творчасць

Пралескі роднай зямлі

Пралеска... У назве гэтай ёсць штосьці кранальна-пяшчотнае і таямнічае. Так названа народная самадзейная студыя выяўленчага і дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Стаўбцоўскага раённага Дома культуры. Кіруе ім А.Халявінская.

Хоць студыя пачала існаваць афіцыйна з пачатку 80-х, творы народных умельцаў экспанаваліся значна раней, з 60-х гадоў. Адраджэнне народнага мастацтва і яго развіццё ў Стаўбцоўскім раёне ідзе даўно. Аб тым, што гэта работа набыла сістэмны, мэтанакіраваны характар, сведчыць колькасць выстаў народнай творчасці, адкрыццё класаў-майстэрань. Толькі за адзін год па жанрах было арганізавана больш за 500 выстаў.

За дасягнутыя поспехі ў развіцці самадзейнай мастацкай творчасці, актыўную работу па эстэтычным выхаванні працоўных клубу майстроў народнай творчасці "Пралеска" ў красавіку 1989 года прысвоена званне "Народная самадзейная студыя". Зразумела, каб гэта работа не затухла, руплцца творчыя людзі, энтузіясты, для якіх адраджэнне народных рамёстваў стала часткай іх жыцця, і не толькі творчага.

Пачыналася ж усё з гуртковай работы. Пры раённым Доме культуры быў арганізаваны гурток жывапісу, якім кіраваў настаўнік выяўленчага мастацтва Аляксандр Іванавіч Новікаў. Ён прыкладаў шмат намаганняў, каб яго навучэнцы маглі не толькі маляваць, але і даносіць свае творы да гледача. Работа гуртка была не абыякава і аматару народнай творчасці, журналісту, скульптару Андрэю Сцяпанавічу Траяновічу. Ён пачаў арганізоўваць выставы, шукаў усё новых і новых майстроў. Іх сабралася тады каля дзесяці.

Захаваўся і ў цяперашні час распаўсюджаны такі від народнай творчасці, як пляценне кошыкаў з сасновай дранкі. У пяці вёсках Мікалаеўшчынскага сельскага Савета займаюцца гэтым рамяством 17 майстроў. Тут не адзін век людзі выплятаюць гэтыя цудоўныя кошыкі. Найбольш вядомымі пакаленнямі майстроў з'яўляюцца Бедановічы, Ермаковічы, Атрушкевічы.

Улічваючы прагу набыць веды прафесійнага пляцення з дранкі, аддзел культуры ў 1996 годзе адкрыў клас рамёстваў "Сасёнка" па пляценні кошыкаў з сасновай лучыны пры Кнотаўшчынскай базавай школе. Вучыць школьнікаў гэтаму рамяству Раіса Аляксандраўна Атрушкевіч, майстар у пятым пакаленні. У 1998 годзе яе вучні Аляксандр Атрушкевіч і Аляксандр Галуза сталі лаўрэатамі абласнога конкурсу майстроў пляцення ў Слуцку.

Сама Раіса Аляксандраўна вучылася рамяству ў дзеда — Аляксандра Сямёнавіча Атрушкевіча і бацькі — Аляксандра Іванавіча Ермаковіча. Цяпер гэтым займаецца і муж — Іван Аляксандравіч. Сёння сям'я аддае ўвесь свабодны час пляценню. З маленства плятуць кошыкі Сяргей, Аляксандр і Алена.

... З восені (у лістападзе — снежні) нарыхтоўваецца матэрыял. І каб трывалай, паслухмянай у час пляцення была дранка, сасна павінна мець не менш чым сто гадоў. Толькі тады з яе атрымліваюцца тыя маленькія шэдэўры — сплеценыя з любоўю і майстэрствам прыгожыя, лёгкія, зручныя і незаменныя ў жыцці сялянiна кошыкі.

Н.ШАСТАКОВА.

Кожны народ сярод шматлікіх сваіх славутасцей мае такія, якія з'яўляюцца яго своеасаблівымі візітоўкамі, мастацкімі сімваламі нацыі. Да ліку знакавых на Беларусі адносіцца замкава-паркавы комплекс у Міры Карэліцкага раёна. Пабудаваны ён на пачатку XVI стагоддзя магнацкім родам Ільінічаў. Крыху пазней яго ўладальнікамі сталі Радзівілы, а з другой паловы XIX стагоддзя ён належаў Вітгенштэйнам і Святаполк-Мірскім. Комплекс з'яўляецца унікальным збудаваннем беларускай архітэктуры, у якім адлюстраваны стылі готыкі і рэнесансу, спалучаюцца рысы абарончай і палацавай архітэктуры.

Напрыканцы мінулага года рашэннем ЮНЕСКА Мірскі замкава-паркавы комплекс атрымаў статус помніка сусветнага значэння. У Спіс сусветнай культурнай і прыроднай спадчыны ўключаны таксама знакаміты помнік прыроды Беларусі — Белавежская пушча. Такому высокаму прызнанню нашых славутасцей папярэднічала доўгая і карпатлівая праца міжнародных экспертаў. Цяпер Беларусь мае шанц атрымаць ад ЮНЕСКА (пры намаганні адпаведных дзяржаўных органаў) разнастайныя віды дапамогі, у тым ліку і фінансавай, на ажыццяўленне работ, звязаных з жыццядзейнасцю помнікаў.

Як вядома, рэстаўрацыйныя работы ў Мірскім замку вядуцца даўно, недзе з пачатку 80-х гадоў. Як зазначыў у тэлефоннай размове з аўтарам гэтых радкоў старшыня Камітэта па ахове гісторыка-культурнай спадчыны Д.С.Бубноўскі, працэнтаў на 90 вонкавая рэстаўрацыя помніка ўжо выканана. Што датычыцца аздаблення інтэр'ераў, інжынерных камунікацый, работы тут — непачаты край. Вось для гэтай мэты і прыдалася б дапамога вядомай міжнароднай арганізацыі (калі, канешне, яна будзе атрымана, пра што стане вядома ў канцы года), бо дзяржаўных сродкаў на правядзенне работ у Міры выдаткоўваецца недастаткова. Па словах таго ж Дзмітрыя Сямёнавіча, магчымасці арганізацыі "Мінскрэстаўрацыя", задзейнічанай на славутым аб'екце, выкарыстоўваюцца напалову.

Дарэчы, наша краіна рыхтуе адпаведную дакументацыю ў ЮНЕСКА аб наданні яшчэ шасці аб'ектам, размешчаным на тэрыторыі Беларусі, статуса помнікаў сусветнага значэння. Гэта серыя культавых збудаванняў эпохі сярэднявечча (у вёсках Мураванка Шчучынскага, Сынковічы Зэльвенскага раёнаў і інш.), Нясвіжскі палацава-замкавы комплекс, гістарычны цэнтр Гродна, Камянецкая вежа, Краснасельскі археалагічны комплекс (Ваўкавыскі раён) і Аўгустоўскі канал (Гродзенскі раён).

Тамара КАРОТКАЯ.

НА ЗДЫМКУ: заходні фасад Мірскага замка. Тут размяшчаецца цяпер часовая музейная экспазіцыя, прысвечаная гісторыі гэтага помніка архітэктуры.

Фота Юрыя БОНДАРАВА.

Ці ведаем мы?

Прыгоды аднаго імя

(Заканчэнне. Пачатак на 3-й стар.)

...з выданнямі Скарыны і сталі паслядоўна ўжываць яго імя ў форме *Францыск*, як гэта вынікае з кніг самога выдаўца. З ліку даследчыкаў мінулага асабліва вылучаецца публікацыя прафесара Кіеўскага ўніверсітэта П.У.Уладзімірава "Доктар Франциск Скорина. Его переводы, печатные издания и язык", выдадзеная ў 1888 г. Услед за Уладзіміравым імя Скарыны ў варыянце *Францыск* ужывалі і пазнейшыя даследчыкі, у тым ліку і беларускія ў пачатку 20-х гадоў мінулага стагоддзя — Я.Карскі, М.Гарэцкі, М.Піятуховіч і інш. Але ў тых жа 20-х гадах некаторыя беларускія аўтары форму *Францыск* сталі ўспрымаць як рускую і замянялі яе польскім варыянтам *Францішак*. У 30-х гадах у неспрыяльных ідэалагічных абставінах Скарына нагогул выпаў з поля зроку даследчыкаў. Ім зноў заняліся толькі з сярэдзіны 40-х гадоў, але цяпер ужо для Скарыны сталі ўжываць імя *Георгій* — як быццам бы сапраўднае, мясцовае, праваслаўнае ў адрозненне ад каталіцкага варыянта *Францыск* або *Францішак*. Для падтрымкі такога падыходу адшукаўся і гістарычны факт. У дакументах на лацінскай мове, дзе ўпамінаецца Скарына, яго імя Franciscus звычайна суправаджаецца эпітэтамі egregius et famatus у значэнні "шаноўны, славуты". Але ў копіі дакумента з канцылярыі караля Сігізмунда I ад 25 лістапада 1532 г. замест звычайнага egregii напісана Georgii. У 1925 г. польскі гісторык Г.Лаўмянскі сцвярджаў, што тут проста памылка пісца. Тым не менш гэты факт быў выкарыстаны для доказу праваслаўнага паходжання Скарыны і яго сапраўднага імя *Георгій*. Імя ж *Францыск* тлумачылі тымі абставінамі, што пры паступленні ў каталіцкі Кракаўскі ўніверсітэт Скарына вымушаны быў змяніць і сваё імя на каталіцкае. Прыхільнікі гэтай новай формы імя Скарыны сталі ўжываць і варыянт *Юрый*, паколькі ва ўсходнеславянскіх мовах грэчаскае па паходжанні імя *Георгій* ужываецца і ў варыянце *Юрый*.

Імя Скарыны ў выглядзе *Георгій*, або *Юрый*, ужывалася ў беларускіх публікацыях да сярэдзіны 60-х гадоў мінулага стагоддзя. На такую недарэчнасць першым звярнуў увагу эмігрант Вітаўт Тумаш (вядомы таксама пад псеўданімам Сымон Брага). У 1966 г. у альманаху "Запісы" — органе амерыканскага Беларускага інстытута навукі і мастацтва — ён апублікаваў вялікі артыкул "Пытаньне імя доктара Скарыны ў сьвятле актаў і літаратуры" (у наступным годзе артыкул быў выдадзены асобнай брашурай). Аўтар абгрунтавана паказаў беспадстаўнасць ужывання для Скарыны імя *Георгій*, або *Юрый*. Увесь пафас гэтай вялікай публікацыі зводзіцца да пераканання, што імя Скарыны трэба ўжываць толькі ў форме "Франьцішак".

Тым часам у пачатку 60-х гадоў у сектары гісторыі беларускай мовы Інстытута мовазнаўства пад кіраўніцтвам аўтара гэтых радкоў распачалася падрыхтоўка "Гістарычнага слоўніка беларускай мовы". Гэтай рабоце папярэднічаў збор пісьмовых помнікаў як крыніц для слоўніка. З розных архіваў і кнігасховішчаў па-за межамі Беларусі тады былі атрыманы мікрафільмы ўсіх скарынінскіх выданняў. Азнаямленне з імі паказала, што ў сваіх кнігах Скарына нідзе не ўжываў імя *Георгій*, а толькі *Францыск* у некалькіх варыянтах. Кіраўнік тэмы далажыў пра гэта П.Ф.Глебку, які тады быў акадэмікам-сакратаром Аддзялення грамадскіх навук АН БССР. У красавіку 1967 г. П.Ф.Глебка паставіў гэта пытанне на абмеркаванне ў бюро Аддзялення, якое тады і прыняло рашэнне лічыць правільным і неабходным ужываць імя Скарыны ў варыянце *Францыск*. Па даручэнні П.Ф.Глебкі кіраўнік тэмы ў газеце "Звязда" ад 11 мая 1967 г. апублікаваў артыкул "Як называць Скарыну?", які па сутнасці сваёй быў афіцыйным указаннем для ўсіх, хто займаўся вывучэннем жыцця і дзейнасці Скарыны.

Але гэта публікацыя вельмі не спадабалася згаданаму вышэй Тумашу. У чарговым нумары "Запісаў", што выйшаў у 1970 годзе, з'явіўся артыкул "Імя доктара Скарыны". [illegible] "Беларускі інстытут навукі й мастацтва". [illegible] што аўтарам яго быў той жа Тумаш. Тут выказваюцца пярэчанні супраць звяздоўскага артыкула "Як называць Скарыну?", і меркаванні аўтара рэзюмуюцца словамі: "Шануючы волю выдатнага Палачаніна, пры згадваньні яго называць у беларускай мове трэба толькі імём і прозьвішчам ім самым нам адказным — Франьцішак Скарына".

Трэба адзначыць, што меркаванні Вітаўта Тумаша ў той час былі вядомы толькі невялічкаму колу даследчыкаў і на ўжыванне імя Скарыны ў беларускім друку ніякага ўплыву не аказалі. З канца 60-х да сярэдзіны 80-х гадоў у беларускім друку ўжывалі толькі форму *Францыск*.

Распачатая ў сярэдзіне 80-х гадоў перабудова не пакінула ўбаку і пытанне аб імені Скарыны. Вось у той час супрацоўнік акадэмічнага Інстытута літаратуры У.Казбярук і пазнаёміўся з артыкуламі Вітаўта Тумаша і ўспрыняў іх як ісціну ў апошняй інстанцыі. У выніку з'явілася серыя публікацый у газетах "Навіны Беларускай акадэміі", "Літаратура і мастацтва", "Чырвоная змена", "Звязда" і "Рэспубліка". У іх Казбярук настойліва праводзіць перакананне, што сапраўднае імя Скарыны — *Францішак*, а варыянт *Францыск* навязалі рускія даследчыкі, маладасведчаныя ў асаблівасцях беларускай мовы. Казбярук нідзе не згадвае Тумаша, усе свае меркаванні выдае як навейшае дасягненне беларускай навукі. Калі Тумаш аказаўся бездапаможным растлумачыць суадносіны зафіксаваных у выданнях Скарыны варыянтаў *Францыск* і *Францішак*, дык Казбярук растлумачыў усё гэта вельмі проста: зафіксаваныя ў кнігах Скарыны формы *Франциска* і *Францискомъ* — гэта не што іншае, як формы ўскосных склонаў зыходнай формы *Францішак*. У назоўным склоне — *Францішак*, у родным і творным — *Франциска* і *Францишком* як вынік бегласці галосных і чаргавання зычных (?!).

Намаганні У.Казберука па гэтым пытанні не засталіся незаўважанымі. Імем *Францішка* Скарыны стаў называцца Беларускі навукова-асветны цэнтр, Таварыства беларускай мовы, а таксама галоўны праспект Мінска. Да ўсяго гэтага можна дадаць яшчэ, што замежныя радыёстанцыі, пры якіх існуюць беларускія службы, Скарыну паслядоўна называюць *Францішак*.

У 1990 г. у Беларусі шырока адзначалася 500-годдзе з часу нараджэння Скарыны, і з гэтай нагоды было праведзена шэраг мерапрыемстваў. Яшчэ да гэтага імя *Францыска* Скарыны было прысвоена акадэмічнаму выдавецтву "Навука і тэхніка", Гомельскаму дзяржаўнаму ўніверсітэту; быў устаноўлены медаль *Францыска* Скарыны, вуліца Акадэмічная (у Мінску) перайменавана ў вуліцу Скарыны — "у гонар Францыска Скарыны", як значылася на адпаведнай шыльдзе.

З праведзенага відаць, што пытанне пра імя Скарыны канчаткова не вырашана і да наша часу.

Разам з тым неабходна звярнуць увагу на такую акалічнасць. У сувязі з 500-годдзем славутага асветніка было апублікавана каля двух дзесяткаў кніг скарынінскай тэматыкі. Ва ўсіх іх імя Скарыны падаецца ў форме *Францыск*. У гэтых адносінах асабліва вялікае значэнне мае энцыклапедычны даведнік "Францыск Скарына і яго час", выдадзены выдавецтвам "Беларуская Савецкая Энцыклапедыя" імя Петруся Броўкі ў 1988г. тыражом 9000 экзэмпляраў. Даведнік складаецца з дзвюх частак. [illegible]

З гэтых публікацый відаць, што ў мясцовых актах на беларускай мове імя Скарыны зафіксавана ў назоўным склоне ў форме *Франтишко*, у родным і давальным — *Францішка* і *Францішку*. У дакументах на лацінскай мове яно праходзіць у форме Franciscus, на чэшскай — František. Да гэтага варта дадаць яшчэ, што ў дзвюх частках "Малой падарожнай кніжкі" выдавец зашыфраваў сваё імя ў форме *Францискус*.

Для вырашэння спрэчнага пытання першаступеннае значэнне мае ўлік таго, якую форму ўжываў сам Скарына ў саіх кнігах. Форма *Францишекъ* адзначана 4 разы: у тэксце прадмовы да "Псалтыра" пражскага і віленскага выданняў, а таксама па адным разе ў прадмовах да "Кнігі Іова" і "Кнігі прытчы Саламона", выдадзеных у 1517 г. Замежны беларусіст Я.Станкевіч у 1973 г. у эмігранцкім органе "Веда" даў тлумачэнне гэтым формам: у пражскіх выданнях пачатковага перыяду сваёй дзейнасці Скарына ужыў форму *Францишек* пад уплывам чэшскай мовы, прыняўшы гэта імя за славянскі адпаведнік лацінскай формы Franciscus. Але пазней выдавец адмовіўся ад такога погляду. Разам з тым у тэксце прадмовы да "Кнігі Царстваў" імя Скарыны пададзена ў форме *Франциско*. Так чытаецца яно і ў надпісах пад партрэтамі Скарыны, змешчаных у дзвюх кнігах: *Доктор Франциско Скорина*.

Каштоўны матэрыял змяшчаюць лісты, загалоўкі прадмоў і тэкст пасляслоўяў. Тут імя выдаўца пададзена або ў форме роднага склону — *Франциска*, або творнага — *Францискомъ*. Загаловак да ўсёй Бібліі мае наступны выгляд: *Библия руска выложена докторомъ Францискомъ Скориною из славнаго града Полоцька, богу ко чти и людямъ посполитымъ к доброму научению.* Уяўленне аб характары афармлення паасобных скарынінскіх кніг дае матэрыял "Кнігі Песнь Песням": тытульны ліст — *Книга премудраго царя Саломона, рекомая песнь песнямъ починаеться. Зуполне выложена на руский языкъ докъторомъ Франъцискомъ Скориною с Полоцька;* загаловак прадмовы — *Предословие доктора Франъциска Скорины с Полоцька въ книгу песнь песнямъ царя Саломона*. У гэтай кнізе змешчана і самае вялікае па памеры пасляслоўе, дзе адзначаецца, што кніга *совершена есть повелениемъ, працею і выкладом ученаго мужа в лекарскихъ наукахъ доктора Франциска Скоринина сына изъ славнаго града Полоцка.* Формы "Франциска" і "Францискомъ" праходзяць і ў каментарыях выдаўца да паасобных частак віленскіх "Малой падарожнай кніжкі" і "Апостала". Усяго такіх форм у выданнях Скарыны зафіксавана больш за 150. З гэтых дадзеных ёсць падстава сцвярджаць, што сапраўдным імем Скарыны трэба лічыць форму "Францыск", што і праводзіцца ў сучасных найбольш аўтарытэтных публікацыях пра Скарыну, у тым ліку і адзначаным вышэй энцыклапедычным даведніку.

Аркадзь ЖУРАЎСКІ,
член-карэспандэнт Нацыянальнай акадэміі навук Рэспублікі Беларусь.

Краязнаўства

Дзівосны прыстанак загадак і цудаў

Вёска Смаляны і яе наваколле — адзін з унікальных куточкаў Аршанскага краю. Я даўно цікаўлюся гісторыяй сваёй вёскі, раёна, вобласці, краіны, дзе нападкаў мяне лёс нарадзіцца, вырасці, жыць і працаваць. Пасля заканчэння Аршанскага педвучылішча я зноў трапіў у родную Смалянскую школу, але ўжо настаўнікам. Потым скончыў Віцебскі педінстытут, і адміністрацыя школы прапанавала мне стаць кіраўніком гуртка "Спадчына". Разам з вучнямі — аматарамі гісторыі роднага краю — мы пачалі вывучаць лёс сваёй вёскі, складаць радаслоўныя дрэвы сем'яў, запісваць народныя песні, прыпеўкі, прыказкі і прымаўкі, легенды і паданні, якія бытавалі ў нашай мясцовасці, вывучаць назвы вуліц, хутароў і вёсак Смалянскага сельсавета, якія зніклі ў гады калектывізацыі і Вялікай Айчыннай вайны. Сярод іх: вёска Рахунькава (спалена ў гады Вялікай Айчыннай вайны), Таптуноў хутар, хутар Малашкі, Белікі (раней тут жылі паны, была сядзіба Корсакаў), хутар Мякшына (існаваў завод, на якім выраблялі цэглу), хутар Зады (меў і іншую назву — Якімоўшчына), маёнтак Хамянтоўскага, хутар Жыліншчына, Швэдаў хутар, хутар Вітахмо (тут знаходзілася хата лесніка, млын), Курчоў хутар, хутар Мыльнікі (тут рабілі мыла), слабадскі хутар, яўрэйскі хутар Фрэйгат.

Не менш цікавы і лёс сучаснага млына, які належыць калгасу "Новае жыццё". Яшчэ ў гады Вялікай Айчыннай вайны Вітахмоўскі млын працаваў пры немцах. Партызаны некалькі разоў спрабавалі падарваць яго, каб пакінуць ворагаў без мукі, з якой для іх у Оршы выпякалі хлеб. Пасля вайны млын трапіў у Оршу. Там ён працаваў ужо не ад вады, што прыводзіла колы ў рух, а з дапамогай электрарухавіка. У 1961 годзе намаганнямі Л.А.Бардашуна (былы старшыня калгаса "Новае жыццё") млын быў вернуты ў Смаляны. І па сённяшні дзень ён працуе ў гэтай гаспадарцы побач з сучасным мехдваром.

У школе дзейнічае этнаграфічны куток, які з кожным годам папаўняецца рознымі экспанатамі. Калі напачатку ў ім з'явіліся два самавары, маслабойка, качалка, таўкач, два гарлачыкі, то сёння тут захоўваецца каля 80 прадметаў побыту нашых продкаў, такіх, напрыклад, як жорны, пралка, тры ступы з таўкачамі, чатыры самавары, тры маслабойкі, тры бязмены, рычаговыя вагі, драўляныя ночвы, сявенька, драўляныя лапаты, ліхтары з дрэва і шкла, розныя прыстасаванні для перамоткі нітак, два капылы, драўляная шруба, драўляныя ціскі двух відаў і інш. Ёсць у нас і невялічкая калекцыя старых манет.

Многія з гуртковаў захапіліся складаннем радаводаў. Усяго іх складзена 12. Самыя цікавыя атрымаліся ў Алесі Кіравай, Аляксандра Хатулева, Арцёма Дракапенкі.

Адной з цікавых прац гуртковаў стала складанне і афармленне альбома "Летапісанне роднай вёскі Смаляны". Матэрыял, створаны ўдзельнікамі гуртка "Спадчына", прынёс нам поспех: трэцяе месца ў раённым і абласных конкурсах, за што вучні ўзнагароджаны дыпломам і шматлікімі падарункамі. У летапісанне ўвайшлі матэрыялы, сабраныя за час работы гуртка. Вёсцы Смаляны пашчасціла ў тым плане, што да нашага часу тут захаваліся рэшткі замка "Белы Ковель" (20-я гады XVII ст.). Ёсць у нас і дзве царквы: адна мураваная Аляксееўская (1864 г.), а другая драўляная — Спаса-Праабражэнская (1798г.). Апошняя дзейнічае і зараз. Упрыгожвае вёску і Дамініканскі касцёл (1680 г.). Са згаданых помнікаў архітэктуры ў добрым стане знаходзіцца толькі Спаса-Праабражэнская царква, якую наведваюць жыхары вёскі Смаляны і навакольных вёсак. Астатнія помнікі мінуўшчыны знаходзяцца ў занядбаным стане, хоць і ахоўваюцца дзяржавай. Акрамя гэтага, на тэрыторыі вёскі знаходзіцца скульптура воіна на брацкай магіле савецкіх воінаў і партызан. На мемарыяльнай пліце змешчаны прозвішчы загінуўшых. Вучні школы разам з настаўнікамі даглядаюць яго, ушаноўваюць памяць аб героях, ускладаюць кветкі і вянкі ў Дзень Перамогі. Сярод пахаваных тут знайшоў свой вечны спачын і Герой Савецкага Саюза Сяргей Міхайлавіч Міт, які ў гады Вялікай Айчыннай вайны вызначыўся ў баі за пераправу цераз раку Адроў у Аршанскім раёне.

На ўскрайку вёскі на каталіцкіх могілках у 1855 годзе пахаваны паэт-рамантык Тамаш Зан, які пісаў па-польску. Нарадзіўся ён 31 снежня 1796 года ў маёнтку Мясота Вілейскага павета (цяпер вёска ў Маладзечанскім раёне). Як адзін з арганізатараў і кіраўнікоў тайных студэнцкіх таварыстваў філаматаў і філарэтаў у 1823 годзе быў арыштаваны і праз год сасланы ў Арэнбург. У 1841 годзе вярнуўся на Беларусь, набыў фальварак Кахачын каля Оршы. Тут і памёр. У артыкуле В.Лютынскага "Таямніца маёнтка Кахачын" (часопіс "Беларуская мінуўшчына", № 1, 1997 г.), які прысвечаны жыццю і дзейнасці Тамаша Зана, гаворыцца, што фальварак Кахачын (інфармацыя ўзята ў "Списку населённых мест Могилевской губернии") належаў дваранiну Р.Зану. А адносіўся ён да Смалянскай рымска-каталіцкай парафіі. Цяпер гэта вёска Какоўчына суседняга Сенненскага раёна. На скрыжаванні дарог Орша-Лепель і Орша-Смаляны знаходзіцца магіла ахвяр фашызму, дзе ў гады Вялікай Айчыннай вайны было расстраляна каля 600 жыхароў вёскі Смаляны (пераважна яўрэяў). Гэта адбылося ў красавіку 1942 года.

На аснове матэрыялаў, запісаных ад старажылаў вёскі Смаляны і яе наваколля, мы зрабілі слоўнік тапанімічных мясцовых назваў. Аршанскі краязнавец Юрый Копцік даў наступную адзнаку нашай даследчыцкай працы ў артыкуле "Школьнае краязнаўства" ("Аршанская газета" № 68 ад 12 чэрвеня 1997 года): "...цікавы альбом, дзе вучнямі Смалянскай сярэдняй школы сабраны дадзеныя даследаў школьнікамі этымалогіі назваў вёсак вакол Смалян, як гэтыя назвы тлумачаць самі жыхары гэтых паселішчаў. Матэрыял каштоўны, але калі яго не апублікаваць, дык ён з часам проста згубіцца без усялякай карысці". На жаль, сапраўды, гэты слоўнік (так мы яго назвалі) да гэтага часу яшчэ нідзе не апублікаваны, але ён не павінен згубіцца, бо кожны год папаўняецца новымі звесткамі.

Акрамя слоўніка мясцовых назваў мы склалі таксама храналогію вёскі Смаляны ад першага ўпамінання як вотчыны князя Бельскага ў 1484 годзе да сённяшніх дзён. У ілюстраваным храналагічным даведніку С.Асіноўскага "Орша. Залатыя стрэлы на блакітным полі", выдадзеным у Мінску ў 1997 годзе да 930-гадовага юбілею горада на Дняпры, змешчана шмат матэрыялаў, якія адлюстроўваюць гісторыю Смалян. Дырэктар музея гісторыі і культуры Оршы В.Лютынскі ў артыкуле "Залатыя стрэлы раняць бяспамяцтва" ("Аршанская газета" № 93 ад 12 жніўня 1997 года) з нагоды выхаду гэтай кнігі зазначае, што славутае мястэчка Смаляны "варта падобнага выдання".

Дарэчы, восенню 1999 года мы адзначылі 515-гадовы юбілей Смалян.

Наша мясцовасць багата цікавымі людзьмі, і мы стараемся пра ўсіх мець звесткі. З гэтай мэтай мы склалі даведнік "Нашы землякі". Ён аздоблены фотаздымкамі, ксеракопіямі дакументаў. У даведніку сабраны звесткі пра старшыню калгаса "Новае жыццё" Леаніда Антонавіча Бардашуна, які 30 гадоў працаваў на гэтай пасадзе, а ўсяго адпрацаваў у сельскай гаспадарцы 50 гадоў. Змешчаны тут звесткі і пра славутых камбайнераў саўгаса-тэхнікума "Смаляны" Віктара Рыгоравіча Казлова і Юрыя Іванавіча Кучынскага. У даведніку змешчаны матэрыял пра заслужаных настаўнікаў Беларусі: былога дырэктара Смалянскай сярэдняй школы Уладзіміра Трафімавіча Рыжыкава (ён жа з'яўляецца адным з аўтараў кнігі пра Вялікую Айчынную вайну на Віцебшчыне "Грозно шумела пуща"), Алену Фёдараўну Казлоўскую, настаўніцу рускай мовы і літаратуры. Тут жа ёсць вершы, фотаздымкі, публікацыі, аўтограф Міхаіла Аляксандравіча Шолахава журналісту і паэту, ураджэнцу нашай вёскі Віктару Мікалаевічу Дзергілёву і шмат іншага.

Але гэта не адзіны даведнік пра нашых землякоў, зроблены ўдзельнікамі гуртка "Спадчына". Акрамя альбома пра воінаў-інтэрнацыяналістаў, што нарадзіліся ў нашай вёсцы і загінулі ў час Афганскай вайны — Сяргея Крыўко і Аляксандра Шаўмю, мы зрабілі фотаальбом "Гісторыя Смалянскай школы ў фотаздымках" у дзвюх частках: I частка — з 1936 г. да 1967 г., другая — з 1967 года па сённяшні дзень. Размежавалі на часткі з той прычыны, што ў 1967 годзе ў Смалянах была ўзведзена новая двухпавярховая школа, якая працуе і сёння. Самы рэдкі і цікавы фотаздымак у I частцы, які нам пашчасціла знайсці, 7-ы выпуск Смалянскай НСШ, датаваны 1936 годам. Яшчэ адзін фотаальбом прысвечаны настаўнікам Смалянскай сярэдняй школы розных гадоў.

Цяпер мы вядзём падрыхтоўку картатэк фотаархіваў помнікаў гісторыі і культуры нашай вёскі.

Усе артыкулы ці іх ксеракопіі, што датычацца гісторыі Смалян, мы змясцілі ў асобны альбом "Гісторыя Смалян у друку". Гэта вельмі цікавы матэрыял для знаёмства з лёсам вёскі ў далёкім мінулым, таму збор яго будзем працягваць і далей. Па прапанове гуртковаў мы завялі спецыяльны сшытак, дзе вырашылі змясціць газетныя публікацыі, якія адлюстроўваюць гісторыю гуртка "Спадчына". Тут і паданне пра адну з вёсак Смалянскага сельсавета Цюльпін, якое запісаў С.Дунін, і вышэй згаданае паданне пра вёску Засеклі, і паданне пра Куратнік, запісанае Святланай Чарныш, а таксама адзнакі нашай дзейнасці раённым цэнтрам па рабоце з дзецьмі і падлеткамі, вынікі розных віктарын, дзе наш гурток займаў прызавыя месцы.

Многія экспанаты і матэрыялы нашага музея выкарыстоўваюцца ў навучальна-выхаваўчай рабоце з вучнямі. Сваімі ведамі пра наш цудоўны куток дзелімся і на раённых краязнаўчых семінарах, праз выставы, конкурсы. Раз на месяц выпускаем школьную газету на стэндзе "Спадчына". Найбольш цікавымі справамі, якія падрыхтавалі і правялі гуртковцы, сталі свята "Радавод" і літаратурная гасцёўня "Кожны з нас прыпасае Радзіме куток, каб да старасці чэрпаць адтуль успаміны", шматлікія экскурсіі і паходы. Галоўная ж мэта ўсёй нашай працы — стварэнне ў Смалянах музея гісторыі і культуры — часткова дасягнута. Матэрыялаў і экспанатаў сабрана шмат. Аднак не вырашана пакуль што пытанне аб памяшканні. Цяпер для музея выдзелены асобны пакой у школе.

Мы ганарымся, што нарадзіліся, жывём, вучымся і працуем у такой прыгожай вёсцы з багатым гістарычным мінулым і стараемся, каб белых плямаў у яе гісторыі не засталося.

Магіла Тамаша Зана ў вёсцы Смаляны. *Малюнак Н.ОРДЫ.*

Віктар МЯЖЭВІЧ,
кіраўнік гуртка "Спадчына" Смалянскай сярэдняй школы Аршанскага раёна.

Чацвёртыя краязнаўчыя чытанні

У Бялынічах адбыліся чацвёртыя раённыя краязнаўчыя чытанні. У іх удзельнічалі больш за пяцьдзесят мясцовых знаўцаў гісторыі Прыдруцкага краю. Пераважная большасць з іх — педагогі розных школ раёна, якія працуюць выкладчыкамі гісторыі, беларускай мовы і геаграфіі.

Кожны ўдзельнік чытанняў выступіў перад слухачамі з цікавымі паведамленнямі, прысвечанымі гісторыі і культуры Бялыніцкага раёна (напрыклад, пра вёску Свяцілавічы, святы і абрады жыхароў вёскі Асавец, пра гідралагічны заказнік "Заазер'е"), яго сучаснасці, а таксама слынным людзям, якія нарадзіліся на гэтай зямлі. Вельмі змястоўнымі былі выступленні педагогаў Анатоля Марозава, Маргарыты Салаўёвай, Аляксандра Лобача, Васіля Цыркунова і іншых.

Мяркуецца, што матэрыялы чытанняў будуць выдадзены асобнай кнігай, якая трапіць ва ўсе школы і сельскія бібліятэкі раёна.

На справаздачна-выбарчай канферэнцыі старшынёй раённага краязнаўчага таварыства абраны былы педагог, а цяпер намеснік рэдактара раённай газеты "Зара над Друццю" Міхась Карпечанка.

Іван СІДАРЭНКА,
ветэран вайны і педагагічнай працы.

Далягляды навукі

Ствараецца канкурэнт пшаніцы і ячменю

Галіна Дымкова — навуковы супрацоўнік лабараторыі цытагенетыкі раслін Інстытута генетыкі і цыталогіі Нацыянальнай акадэміі навук, кандыдат біялагічных навук. Захоплена, на думку калег, навукай, а канкрэтна — генетыкай збожжавых культур.

— Галіна Уладзіміраўна, вам як маладому спецыялісту вялікай падмогай, напэўна, стала прэзідэнцкая стыпендыя, якую вы атрымалі ў 2000-м?

— Мяркую, што такім чынам была адзначана мая праца не за адзін год. На працягу многіх гадоў у нашай лабараторыі вядзецца карпатлівая праца па даследаванні цытагенетыкі трыцікале. Гэтыя даследаванні ляглі ў аснову маёй дысертацыйнай працы "Рэканструкцыя карыятыпу гексаплоідных трыцікале шляхам міжгеномных замяшчэнняў храмасом".

Трыцікале — гэта першая штучна сінтэзаваная сельскагаспадарчая культура, якая спалучае ў сабе такія каштоўныя ўласцівасці, як устойлівасць да мучністай расы, іржы, галаўні, высокую прадуктыўнасць і пажыўнасць зерня. Цяпер яна вырошчваецца ў нашай краіне на 120 тысячах гектараў, у бліжэйшай перспектыве пасевы павінны заняць 200-250 тысяч гектараў. Выкарыстоўваецца яна пераважна як фуражная культура, але, мы ўпэўнены, у хуткім часе трыцікале зможа скласці канкурэнцыю пшаніцы ў хлебапякарнай і кандытарскай, а ячменю — у піваварнай прамысловасці.

Існуючыя гатункі трыцікале маюць шэраг недахопаў. Таму ў 90-я гады ў селекцыі гэтай культуры з'явіўся новы цікавы і шматабяцальны накірунак — сінтэз форм трыцікале з D(A)- і D(B)-замяшчэннямі храмасом. Храмасомы D-генома, як вядома, нясуць гены, адказныя за высокае ўтрыманне бялку і якасць клейкавіны, што напрамую звязана з паляпшэннем хлебапякарных якасцей. Ажыццяўляючы інтрагрэсію ў карыятып гексаплоідных трыцікале некалькіх пар храмасом D-генома, можна атрымаць новыя формы з комплексам гаспадарча карысных прыкмет. Дзякуючы гэтаму створана вялікая калекцыя замешчаных гексаплоідных трыцікале, якая пастаянна падтрымліваецца і абнаўляецца. Атрыманыя намі даныя сведчаць пра перспектыўнасць інтрагрэсіі храмасом D-генома ў гексаплоідныя трыцікале ў плане паляпшэння тэхналагічных якасцей зерня гэтай культуры. Спадзяёмся, што новыя перспектыўныя лініі стануць у будучым выкарыстоўвацца ў шэрагу селекцыйных праграм.

— Што неабходна і найбольш важна ў рабоце генетыка-селекцыянера: уседлівасць, дакладнасць даследаванняў, багаж ведаў?

— Усе гэтыя якасці патрэбны, бадай, у любой рабоце, але для вучонага-цытагенетыка, які большую частку свайго працоўнага дня праводзіць за мікраскопам, уседлівасць проста неабходна. Акрамя таго, уся селекцыйная праца — апыленне, ізаляцыя і г.д. — праводзіцца ў палявых умовах з раніцы да вечара. Вось тут сапраўды патрэбны вытрымка і працавітасць.

Натхняюць на такую працу толькі па-сапраўднаму захопленыя генетыкай людзі. Сярод іх загадчыца лабараторыі кандыдат біялагічных навук Надзея Іванаўна Дубавец. Калі я, будучы аспірантам, прыйшла ў лабараторыю, яна паверыла ў мяне і падтрымала. Цяпер Надзея Іванаўна піша доктарскую дысертацыю. У свой час, працуючы над кандыдацкай у Інстытуце малекулярнай біялогіі Расійскай акадэміі навук, Надзея Іванаўна асвоіла арыгінальны метад дыферэнцыяльнай афарбоўкі храмасом. Сёння супрацоўнікі нашай лабараторыі адзіныя на Беларусі, хто валодае гэтым метадам аналізу карыятыпаў злакаў на прафесійным узроўні. Цяпер да нас прыходзяць вучыцца спецыялісты з іншых лабараторый і інстытутаў. Бо не валодаючы гэтым метадам, немагчыма праводзіць цытагенетычныя даследаванні збожжавых культур на сучасным узроўні.

— Чаму вы пайшлі менавіта ў генетыку?

— Я спецыялізавалася на кафедры фізіялогіі раслін у БДУ і ўжо бачыла сябе фізіёлагам. Але потым воляй лёсу трапіла ў Інстытут генетыкі і цыталогіі НАНБ, дзе была проста ўражана энтузіязмам супрацоўнікаў, іх натхнёнай працай і самааддачай. І толькі з-за людзей, якія паверылі ў мяне, я і пайшла ў генетыку. Цяпер навука ўжо стала часткай майго жыцця.

— Ці адчуваеце вы задаволенасць ад зробленага?

— Так, канешне. Але калі бачыш, на якім узроўні вядуцца даследаванні ў лепшых навуковых цэнтрах свету, разумееш, якія шырокія далягляды адкрываюцца пры магчымасці выкарыстання сучасных тэхналогій.

Нядаўна я была ў Германіі на прадстаўнічым навуковым форуме "International Crop Science Congress", дзе сабралася больш за тысячу ўдзельнікаў з розных краін свету. Мне ўдалося трапіць туды дзякуючы гранту конкурснай праграмы ў рамках гэтага кангрэса, спецыяльна створанай для падтрымкі маладых вучоных, і Фонду фундаментальных даследаванняў Рэспублікі Беларусь. Удзел у гэтым міжнародным форуме даў мне магчымасць не толькі прадэманстраваць нашы дасягненні, выступіўшы з дакладам, але і пазнаёміцца падчас стажыроўкі са спецыфікай работы лабараторый Інстытута селекцыі і агранаміі горада Гётэнгена пры універсітэце Дж.Аўгуста і завязаць новыя навуковыя кантакты. Спадзяюся, у будучым яны перарастуць у сумесныя праекты.

— Галіна Уладзіміраўна, вы ўжо каля дзесяці гадоў займаецеся цытагенетыкай збожжавых культур і назапасілі пэўны багаж ведаў, які апошнім часам папоўніўся яшчэ і лепшымі сучаснымі методыкамі сусветнага ўзроўню. Чым бы вам хацелася заняцца цяпер?

— Я збіраюся прадоўжыць цытагенетычныя даследаванні ў гэтым накірунку. Хацелася б, канешне, яшчэ пабываць і папрацаваць у іншых навуковых цэнтрах свету, паспрабаваць сябе ў сумесных праектах, дзе я магу рэальна выкарыстаць і ўвасобіць свае ідэі і напрацоўкі. Добра было б паспрабаваць прымяніць новыя методыкі на Беларусі, бо ў нас многія напрамкі генетыкі развіваюцца ўсё больш інтэнсіўна. Культуру трыцікале, напрыклад, мы вывучаем больш за дваццаць гадоў. На сёння ў нас напрацавана вялікая база ў галіне цытагенетыкі гэтай збожжавай культуры. У гэтых адносінах беларускія вучоныя ўжо могуць дзяліцца вопытам з замежнымі калегамі...

Гутарыла Сняжана МІХАЙЛОЎСКАЯ.

НА ЗДЫМКУ: Галіна Дымкова.

Фота Зінаіды МІШУРА.

Пуцявіны Адраджэння

У пошуках страчанага часу

Мы, здаецца, яшчэ не поўнасцю ўсведамляем каштоўнасць паўсядзённасці, якою пастаянна агорнуты. Будзённыя з'явы часта ўспрымаюцца намі як натуральная і, можа, не вельмі цікавая частка нашага жыцця. Але давайце ўспомнім, як любаваліся імі галандскія жывапісцы XVIII стагоддзя ці імпрэсіяністы альбо японскі майстар XIX ст. Хакусаі. Бываюць часы, калі глыткам свежага паветра ўспрымаецца звычайнае жыццё звычайных людзей...

У артыкуле, які дасланы ў рэдакцыю з літаратурна-краязнаўчага музея Б.І.Эпімаха-Шыпілы, што створаны ў пасёлку Ветрына Полацкага раёна, узнаўляюцца рысачкі побыту дваранскай сядзібы мінулага стагоддзя, родавага гнязда іх знакамітага земляка. Яны адкрываюць нам новы свет маленькіх падрабязнасцяў таго часу і таго жыцця і выклікаюць пачуццё нейкай светлай самоты і лёгкай тугі, якую французы так прыгожа назвалі "настальжы". І гэта нягледзячы на ледзь чутны подых трагічнага, які ўсё ж "прачытваецца" па-за гэтымі старонкамі і жыццямі.

Пошукава-даследчая работа музея атрымала высокую ацэнку Адама Мальдзіса, іншых навукоўцаў, прычым не толькі беларускіх. Сведчанні, з якімі вы маеце магчымасць азнаёміцца ніжэй, яшчэ не друкаваліся.

Святлана СУБОЦІНА.

Багатая Полацкая зямля на таленты. Нарадзіла і выхавала яна і вядомага дзеяча нацыянальнага адраджэння пачатку XX стагоддзя, прафесара Пецярбургскага універсітэта, навукоўца-лінгвіста і этнографа, актыўнага выдаўца і прапагандыста беларускай кнігі, складальніка беларускай хрэстаматыі, вельмі таленавітага чалавека, які валодаў дваццаццю мовамі свету, у тым ліку санскрытам, Браніслава Ігнатавіча Эпімаха-Шыпілу (1859 — 1934).

Гэты чалавек аказаў магутны ўплыў на станаўленне Янкі Купалы як паэта. Цяжка сказаць, як склаўся б лёс Я.Купалы без апякунства Эпімаха-Шыпілы. Гэта Браніслаў Ігнатавіч уладкаваў Я.Купалу на агульнаадукацыйныя курсы Чарняева ў Пецярбургу, прадаставіў для паэта пакой у сваёй кватэры на чатыры гады і за пражыванне грошай не браў. Я.Купала жыў у адным пакоі з родным пляменнікам прафесара Антонам. Паэт сталаваўся ў гэтым доме, карыстаўся багатай шыпілаўскай бібліятэкай.

Эпімах-Шыпіла выдаў зборнікі Я.Купалы "Жалейка", "Гусляр", "Шляхам жыцця".

Браніслаў Ігнатавіч сабраў два машынапісныя сшыткі твораў Я.Купалы, ведаючы, як высока ацэняць іх нашчадкі, (паэмы "Курган", "Явар і каліна", "Бражу ў чужыне" і інш.).

Эпімах-Шыпіла быў абаронцам беларускага народа. Дзеля гэтага адрокся ад асабістага жыцця, цалкам прысвяціўшы сябе справе адраджэння.

Кавалачкі ўспамінаў, з якіх складаецца ўзор гісторыі

У выніку пошукавай работы мы з вучнямі гуртка "Музейная справа" знайшлі шмат цікавых матэрыялаў пра Браніслава Ігнатавіча Эпімаха-Шыпілу і яго бацькоў.

У вёсцы Будзькаўшчына нам пашчасціла знайсці дзвюх жанчын, якія паведамілі хоць сціплыя, але цікавыя звесткі пра выгляд маёнтка Эпімахаў-Шыпілаў і бацьку Браніслава Ігнатавіча.

Марыя Лявонцьеўна Кірпічонак (1908 года нараджэння, в.Будзькаўшчына, Полацкі раён):

"Паны Шыпілы жылі ў вёсцы Будзькаўшчына нядоўга. Фальварак прадалі пану Сушынскаму.

Дом пана Шыпілы быў трохпавярховы. На першым паверсе жыла чэлядзь, тут жа была і кухня.

На другім паверсе жылі гаспадары. Трэці паверх быў не поўнасцю дабудаваны. Жылі толькі летам. Дом быў пабудаваны з чырвонай цэглы. (Цэгла такая моцная, што і сёння ў людзей стаяць печы з панскай цэглы без рамонту.)

Я.Купала на кватэры Б.І.Эпімаха-Шыпілы. Санкт-Пецярбург, 1912 год.

Ля дома красаваліся вялікі сад і алеі, высаджаныя ліпамі і бэзам.

Маці расказвала, што пан быў не ганарлівы, просты. У час сенакосу, калі надыходзіў дождж, працаваў разам з сялянамі, дапамагаў грэбці і звозіць сена ў пуню на конях. І наогул, не цураўся сялянскай працы".

Вольга Кірылаўна Глебка (1914 года нараджэння, в.Будзькаўшчына, Полацкі раён):

"Вельмі шкада, што дом панскі не захаваўся — усё разбурылі ў вайну. Разбамбілі, спалілі, а тое, што ўцалела, расцягнулі — хто што мог. Цэглу разабралі на печы, склепы і г.д.

А такі цудоўны сад, такія алеі былі! І ўсё па загаду мясцовага начальства выкарчавалі, узаралі і засеялі збажынай. А цяпер усё парасло бур'янам, і не пазнаць таго месца, дзе калісь было так прыгожа, хораша, па-гаспадарску дагледжана.

Дом быў пабудаваны на беразе возера Сушына. Ад дому да возера вялі дарожкі, абсаджаныя вішнямі, слівамі і грушамі.

Усё хараство, створанае і дагледжанае калісь гаспадарскімі рукамі, па загаду старшыні калгаса знішчылі за адзін дзень.

Ужо не пазнаць, не вызначыць, дзе стаяў дом, дзе былі сад, алеі, дарожкі. Дзікая пустэча ля возера пануе сёння..."

Дзякуючы мясцовым жыхарам Аляксею Іванавічу Гвоздзеву (1923 год нараджэння), Марыі Іванаўне Гвоздзевай (1925), Уладзіміру Іванавічу Волкаву (1927), Дзмітрыю Ільічу Волкаву (1944) удалося ўстанавіць выгляд фальварка Двор-Залессе Полацкае, дзе прайшлі дзіцячыя і юнацкія гады Браніслава Ігнатавіча. Ды і ў сталым узросце ён кожнае лета любіў адпачываць у бацькоўскім доме, у Залессі.

Вяскоўцы памятаюць, як выглядалі ўсе пабудовы, бо самі жылі ў панскіх пакоях у 20 — 30-я гады.

Усе пабудовы былі драўляныя, крытыя дранкай. Хата стаяла ганкам (у нашай мясцовасці яго завуць верандай) да вуліцы і была абшыта дошкамі.

Стаўняў на вокнах не было. Ліштвы — разныя (з узорамі).

З ганку трапляеш у калідор, з якога вяло двое дзвярэй — у правую і левую паловы дома.

Вакол хаты ў кветніку ад ранняй вясны і да позняй восені цвілі кветкі. За хатай раскінуўся сад, захаваны ад вятроў змешаным лесам.

Дом потым перабудавалі пад жыллё сялянам. Цяпер там жыве М.І.Гвоздзева. Столь (поўнасцю з панскіх пакояў) служыць і сёння гаспадыні дома.

Ад ганка да копанкі вяла алея, высаджаная таполямі. Недалёка ад копанкі, у якой разводзілі рыбу, пад пахучымі таполямі стаялі статуі. На жаль, да нашых дзён дрэвы не захаваліся.

Другая алея вяла да двухпавярховага дома, у якім Эпімах-Шыпіла хацеў адкрыць этнаграфічны музей і дажыць свой век. Дом пасля пажару 1910 года не адбудавалі, бо не было ўжо сіл і здароўя сабраць нанава экспанаты для музея.

Алея была высаджана каштанамі і вішнямі. (Чатыры гады таму вяскоўцы зрэзалі апошні каштан).

Побач з хатай стаяла панская пякарня. Комін ад зямлі і да верху захаваўся і да сённяшніх дзён. Цэгла такая моцная, што за 88 год комін ні разу не рамантавалі.

З былой пякарні пабудавалі хату. Цяпер у ёй жыве Д.І.Волкаў.

З тарцовага боку пякарні размяшчаўся ляднік. Ён захаваўся да сённяшніх дзён, толькі жыхары выкарыстоўваюць яго як сховішча пад садавіну.

Бліжэй да другой копанкі, дзе бралі ваду для гаспадарчых патрэб, разводзілі рыбу і паілі жывёлу, стаяла лазня. Яна была вялікага памеру. Напэўна таму, што ў Гагалінскіх (сваякоў Эпімаха-Шыпілы) была вялікая сям'я. Вяскоўцы ў 20-я гады мыліся ў ёй, называючы лазню "абшчагай".

Бацькі Браніслава Ігнатавіча, а пазней Гагалінскія разводзілі коней. Стайня была вельмі вялікай. Часта любілі паны Шыпілы (як іх называюць вяскоўцы) запрагаць па чатыры і па шэсць коней, калі ехалі ў касцёл ці ў госці.

Была свая сталярня, дзе выраблялі фаэтоны, галоўным чынам для продажу. Са сталярні пабудаваў сабе хату У.І.Волкаў. Цікава, што падлога ў панскай сталярні цалкам захавалася, бо ўзняць яе было нельга (шырокія дошкі мацаваліся адна да другой шыпамі, ці, як у нас кажуць, — на шпунтах). І да сённяшніх дзён яна не згніла, не пакарабацілася.

Цалкам захаваўся свіран (клецъ). Прыступкамі ў ім служаць камяні-валуны. На дзвярах клеці вісіць шыпілаўскі замок. Гаспадыня пакуль што не адважваецца аддаць замок музею, спасылаючыся на тое, што ён вельмі надзейны. У час Вялікай Айчыннай вайны немцы спрабавалі збіць яго, але дарэмна: пашчапалі дошкі дзвярэй, а замок не зламалі.

Студня-журавель не захавалася. Вяскоўцы кажуць, што вада ў студні была вельмі чыстая і смачная. У час вайны немцы з Ветрына прыязджалі набіраць ваду для кухні менавіта з шыпілаўскай студні...

Гаспадыню фальварка называлі "пані-французіха"

Выклікаюць вялікую цікавасць, а часам прымушаюць задумацца ўспаміны старажылаў Залесся.

Аляксей Іванавіч Гвоздзеў (1923 года нараджэння, в.Залессе, Полацкі раён):

"Я быў малым, але памятаю, як вясковыя мужчыны часта ўспаміналі паноў Шыпілаў.

Чамусьці гаспадыню фальварка называлі "пані-французіха". Дакладна я не ведаю: мабыць, яна ўмела чытаць па-французску, можа таму што яе муж часта бываў у Францыі.

Паня была добрая, людзям у яе жылося добра. Бабуля расказвала: калі жняя парэжа палец сярпом, то пані сама змазвала рану нейкімі лекамі.

Панскі дом быў вельмі вялікі, з адкрытай верандай. Стаяў ён уздоўж вуліцы, патанаючы ў кветках і зелені..."

Марыя Іванаўна Гвоздзева (1925 года нараджэння, в.Залессе, Полацкі раён):

"Мая хата пабудавана з панскіх пакояў. Свіран захаваўся цалкам панскі. Частку яго я выкарыстоўваю пад хлеў, а другая палова служыць па прызначэнні...

Зарубкі ў свірне захаваліся яшчэ з панскіх часоў.

Мая бабуля і маці расказвалі, што пані добра плаціла за работу жанчынам. Напрыклад, за праполку кветак, буракоў ці морквы за дзень давала паркалёвую хустку або грошы на хустку".

Уладзімір Іванавіч Волкаў (1927 года нараджэння, в.Залессе, Полацкі раён):

"Мая хата пабудавана з панскай сталярні. Сталярня была вельмі вялікая. З адной паловы я пабудаваў сабе хату, а другую вывезлі на раён і пабудавалі сельскі клуб.

Падлогу са сталярні я не падымаў. Яна так і сёння мне служыць. Дошкі шырокія, моцныя...

Колькі часу жыву ў хаце, праўнукаў дачакаўся, а хата стаіць, быццам з новага лесу.

Мой дзед расказваў, што гаспадар фальварка Эпімах-Шыпіла ездзіў у Францыю, прывозіў з-за мяжы смачнае віно і на Купалле частаваў мужыкоў. Ставіў бачок, прывязваў кружку. Мужыкі пілі віно і весяліліся на лузе ля копанкі..."

"Браніслаў быў бліскучым суразмоўцам..."

З успамінаў сваякоў.

Анатоль Іванавіч Дашкевіч (1932 — 1996), унучаты пляменнік Б.І.Эпімаха-Шыпілы:

"У бабкі (Валерыі Ігнатаўны) было чацвёра хлопцаў і чатыры дачкі. Браніслаў Ігнатавіч вывеў у людзі іх усіх, вывучыў уласнымі клопатамі. А дабраты і чуласці ў яго хапала не толькі на сваякоў.

З падстрэшша яго апякунскіх рук выйшлі такія тытаны беларускай культуры, як Янка Купала, Цішка Гартны, Браніслаў Тарашкевіч. Пад яго даглядам пэўны час працаваў і вучыўся ў Пецярбургу Язэп Драздовіч. З ім была ў сталай перапісцы А.Пашкевіч (Цётка).

Добразычлівы позірк вачэй і мудрая ўсмешка ў дзеда захаваліся да апошніх год жыцця. Почырк у яго быў прыгожы, каліграфічны. Дзед збіраў беларускія старажытнасці, звозіў у свой фальварак Залессе, дзе быў пабудаваны двухпавярховы дом, які павінен быў стаць нацыянальным музеем. На жаль, дом Гагалінскіх і дом з экспанатамі згарэлі ў 1910 годзе. Дзякуючы дапамозе Браніслава Ігнатавіча Гагалінскія змаглі хутка адбудаваць пасля пажару новы дом у фальварку Залессе, дзе сям'я зноў сабралася разам. А дом-музей так і не адбудавалі.

Браніслаў Ігнатавіч сваёй сям'і не стварыў. Затое ён вельмі любіў дзяцей Гагалінскіх. Кожнае лета ён прыязджаў з Пецярбурга ў Залессе. Дзеда тут заўсёды чакалі з нецярплівасцю, старанна рыхтаваліся да яго прыезду.

Даведаўшыся, што прафесар у Залессі, на хутар наведваліся сяляне з суседніх вёсак. Збіралася тут і моладзь. Дзед любіў слухаць песні і прыпеўкі, што спявалі вясковыя весялухі, любіў глядзець, як моладзь танцавала, весялілася. І сам жартаваў з вяскоўцамі.

Мая бабуля Валерыя Ігнатаўна Гагалінская ведала шмат шыпілаўскіх жартаў, прымавак, анекдотаў. Жывучы з 1957 года ў маёй маці Соф'і Іванаўны на поўначы, яна мне часта расказвала пра Браніслава Ігнатавіча, пра фальварак Залессе, пра паездку ў Пецярбург, пра жыццё ў сына Антона, якога яна вельмі любіла.

Мая маці з удзячнасцю ўспамінала тыя гады, якія яна пражыла ў Эпімаха-Шыпілы ў Пецярбургу (1910 — 1912)..."

Іосіф Іванавіч Дашкевіч (1924 — 1999), унучаты пляменнік, г.Глыбокае.

"Мая маці, Соф'я Іванаўна, жыла амаль увесь час (да замужжа) з Браніславам Ігнатавічам у Пецярбургу. Яна добра ведала Я.Купалу, таму што той жыў чатыры гады ў Эпімаха-Шыпілы. Разам з Янкам Браніслаў Ігнатавіч вазіў маю маці ў Фінляндыю на адпачынак.

Браніслаў Ігнатавіч прысутнічаў на пастаноўцы спектакля Ігната Буйніцкага ў Санкт-Пецярбургу, быў асабіста знаёмы з Буйніцкім. У дзеда былі і карціны Я.Драздовіча. Толькі, на жаль, не ведаю, у каго са сваякоў гэтыя карціны захаваліся.

Маці расказвала, што Эпімах-Шыпіла быў спакойны, стрыманы, ураўнаважаны чалавек, вельмі патрабавальны да сябе і добразычлівы да другіх. Спачуваў людскому гору, дапамагаў з апошняга ў бядзе не толькі сваякам, але і проста знаёмым людзям. Асаблівую ўвагу ўдзяляў творчай моладзі з Беларусі, лічачы мецэнацтва сваім абавязкам.

Браніслаў Ігнатавіч кожнае лета прыязджаў да сястры Валерыі, бо вельмі любіў гасціць і адпачываць у Залессі. Да яго збіраліся на гутарку вяскоўцы. Дзед любіў слухаць песні, частушкі дзяўчат, любіў народныя танцы, збіраў прыказкі і сам шмат іх ведаў.

Усе сваякі вельмі цяжка перажывалі смерць Браніслава Ігнатавіча. Вельмі шкада, што ніхто з нас не змог з'ездзіць на магілу дзеда. Я ведаю са слоў маці, што ён пахаваны ў Санкт-Пецярбургу на Волкавых могілках. Па палітычных прычынах я не пабываў на магіле дзеда, бо, займаючы адказную пасаду ў Глыбоцкім раённым аддзеле адукацыі, баяўся ганенняў..."

* * *

У траўні 1999 года, не спадзеючыся на станоўчы вынік, я (аўтар артыкула. — **Рэд.**) паслала ліст у Польшчу далёкай сваячцы Браніслава Ігнатавіча Эпімаха-Шыпілы — Ядвізе Сельвістровіч. Ёй цяпер 90 год. Але вялікая павага да кузэна — прафесара Браніслава (так называе Я.Сельвістровіч Эпімаха-Шыпілу), светлая памяць, высокая інтэлігентнасць, пачуццё гонару за ўшанаванне памяці нашчадкамі на Бацькаўшчыне далі ёй сілы напісаць незвычайна каштоўны для музея ліст з адказамі на мае пытанні.

Б.І.Эпімах-Шыпіла ў ваколіцах Ветрына.

Ядвіга Сельвістровіч (Польшча, г.Торунь, 10.07.1999г.):

"Я — кузіна, далёкая сваячка па крыві. Аднак стасункі з Браніславам былі сардэчныя і сваяцкія.

Прафесар Браніслаў меў апрацаванае генеалагічнае дрэва ўсіх сваякоў Эпімахаў-Шыпілаў. Напэўна, гэта дзесьці павінна быць сярод яго дакументаў. Цікава, што стала з яго поўным зборам кніжак, якія ён так любіў, што не ўяўляў сабе, што можа расстацца з імі? Гэта было нават адной з прычын адмовы выехаць з намі ў Польшчу ў 1923 годзе.

Сваякоў Гагалінскіх не ведала. Выпадкова на балі медыкаў у Вільні прадставілі мне доктара Гагалінскага, і аказалася, што гэта кузэн. Паразмаўлялі, патанцавалі, і было на гэтым усё...

Прафесар Браніслаў бываў у нашым доме (жылі мы недалёка ад Пецярбурга). Ён прыязджаў звычайна на некалькі дзён. Памятаю ажыўленыя вячэрнія размовы. Браніслаў быў бліскучым суразмоўцам. Чытаў нам напісаныя пра сябе сатырычныя вершы. Апавядаў з дэталямі гісторыю роду Эпімахаў-Шыпілаў, падкрэсліваў пры тым, што ўклаў вельмі многа працы ў збіранне матэрыялаў і знайшоў пратапласт (пачатак) роду Эпімах-Шыпілаў.

А тая легенда выглядала так (хоць я тады была дзіцем, але што запомніла, тое адкрыю):

"Грэк Эпімахос дзелавіта пачынаў у службе польскага караля Баляслава І, быў уганараваны прыдумкай "Шыбкі" (ці "Шыпкі"). Прыдумка тая з цягам часу перайначылася ў "Шыпілло". Прозвішча Эпімахос страціла канцоўку, і выйшла Эпімах. Прозвішча Эпімах-Шыпіла стала вядома ўжо ў XVII стагоддзі. Сведчыць аб тым подпіс на адным з помнікаў на нашым фамільным склепе: "Памёр у 1630г.".

Акопы 28/VII 1912 г.

Ліст Я.Купалы да Б.І.Эпімаха-Шыпілы. Акопа, 1912 год.

Некаторыя сваякі на працягу вякоў станавіліся вядомымі дзяржаўнымі дзеячамі і адміністратарамі.

Мае сваякі аселі... у фальварку Юркава, у павеце Дзісненска-Глыбоцкім на Віленшчыне. Фальварак быў нашай уласнасцю, ды другая сусветная вайна змяла яго. Некаторыя засталіся спачываць на старых могілках... Колькі сыноў майго дзеда Войцеха, у тым ліку і мой бацька Вацлаў, выехалі ў Расію і ў Пецярбург.

Працавалі на розных важных пасадах.

Успамінаю, што яшчэ далей на поўнач, на Браслаўшчыне, было трэцяе гняздо з такім прозвішчам. Прафесар расказваў, што быў там таксама Эпімах-Шыпіла, стары кавалер. Прафесар ведаў яго добра...

Перад нашым выездам з Расіі прафесар Браніслаў аддаў захаваць майму старэйшаму брату Чэславу сваю старую гербавую пячатку, якая загінула падчас вайны.

Брат памёр у 1987 годзе..."

Прафэсару п. Б. ЭПІМАХ-ШЫПІЛЛО.

С прычыны пажару у яго маентку.

-.-.-.-.-.-.-.--.-

Не смуціся, Панок, што нешчасьце прышло:
Як прышло, так і пойдзе ад Вас...
Што-ж рабіць, калі гэтак пляцецца жыцьце,
Нясучы нам цярпеньня пад час.

Хатку спаліць агонь, хмарка град прынясе -
Мы цярпім, пацярпім, зноу жывем;
Час, вялікі лекар, гоіць раны усе,-
Што было - заутра робіцца сном.

Нешчасьней есьць ад нас людзі у гэтым жыцьці:
У іх ні поля, ні хатак німа,
Точуць вечна з бядой барацьбу у безпуцьці;
Так марнее душа не адна.

У Вас ня тое: беда у знак не дасца уж Вам:
Вы - знавукай,- з ей к шчасьцю лягчэй...
Пры том - больш мае Бог, як раздау нам людзям;
Не забудзе Вас ласкай Сваей.

Сьветлым зробіць, як сонцэ, усе Ваше жыцьце,
Асалодзіць пацехай не раз.
Толькі кінь, Панок, жаль, што нешчасьце прышло...
Як прышло, так і зыдзе ад Вас.

Янка Купала.

Пецярбург, 1910г.

Верш Я.Купалы, прысвечаны Б.І.Эпімаху-Шыпіле (аўтарскі экзэмпляр).

* * *

Цікавіла мяне пытанне: "Якога прыходу былі Эпімахі-Шыпілы?" Хоць у "Спісе населеных месц Віцебскай губерні" пад рэдакцыяй А.П.Сапунова фальварак Залессе аднесены да прыходу Загацце, але ж ёсць падстава меркаваць, што паны Эпімахі-Шыпілы наведвалі касцёл у Заскарках.

Па-першае, фальварак Мушына, дзе спачатку жыла маладая сям'я (Валерыі Ігнатаўны і Івана Гагалінскага, адносіўся да прыходу Заскаркі. Бацькі і брат маглі ехаць да касцёла, а потым заехаць у госці да сястры.

Па-другое, у музеі ёсць успаміны жыхароў в.Заполле, праз якую вяла дарога на Заскаркі.

Па адлегласці ад Загацця і да Заскарак (13 км) — аднолькава, але ж дарога да Заскарак была ў той час лепшай.

Людзей, хто б памятаў, што Эпімахі-Шыпілы ці Гагалінскія ездзілі ў касцёл у Загацце, не знайшлі.

А вось звесткі, што Шыпілы ездзілі ў касцёл у Заскаркі, знайшлі.

Праскоўя Дзмітрыеўна Банцар (1912 года нараджэння, в.Заполле Ветрынскага пасялковага Савета):

"З Ветрына на Заскаркі і Варонічы праз нашу вёску Заполле праходзіў гасцінец.

Вёска Заскаркі знаходзіцца ад нас на адлегласці трох кіламетраў.

У Заскарках быў цагляны (чырвоны) касцёл, куды ездзілі католікі з Ветрына і з Залесся маліцца ў святочныя дні.

Мая маці і старэйшая сястра расказвалі, што ля ўезда ў вёску Заполле стаяла вялікая брама. Калі пад'язджала карэта да брамы з панамі Лісоўскімі, Корсакамі ці Эпімахамі-Шыпіламі, дзеці беглі ахвотна адчыняць яе дзверы. Мог браму адчыніць і сам кучар, але вясковым дзецям было цікава самім адчыняць, бо паны давалі цукеркі і грошы. Ніколі паны не кідалі на зямлю вясковым дзецям цукеркі ці грошы, а заўсёды давалі пачастункі ці гасцінец у рукі".

Дар'я Мікалаеўна Шарах (1905 года нараджэння, в.Заполле Ветрынскага пасялковага Савета):

"Праз нашу вёску Заполле католікі ездзілі ў касцёл у Заскаркі. Ездзілі на лінейках, у фаэтонах і карэтах (у вёсцы называлі "каробках"). Коней запрагалі па два і па чатыры. Ехалі ў касцёл цэлымі сем'ямі, — прыгожа апранутыя пан, пані і паненка. Шыпілы ездзілі на конях (чатыры або па шэсць).

Я добра памятаю, што ў даўнія часы ля ўезда ў нашу вёску стаяла брама. Калі ехалі паны, дзеці беглі адчыняць браму. Сам пан Браніслаў з фаэтона не выходзіў, а падзываў да сябе дзяцей, якія адчынялі дзверы брамы, і частаваў сялянскіх дзяцей цукеркамі ці даваў ім грошы (манеты). А калі хто з дзяцей саромеўся падыходзіць, пан клікаў таго і даваў у рукі грошы і цукеркі "Ракавая шыйка". Дзеці гуртам беглі адчыняць браму, каб пачаставацца цукеркамі ці атрымаць грошы..."

У выніку пошукавай работы нам удалося знайсці шэраг каштоўных рэчаў, звязаных з імем Эпімаха-Шыпілы. Сярод іх — куфар з вёскі Залессе, грамафон, які любіў заводзіць Эпімах-Шыпіла, сустракаючы гасцей, кнігі розных гадоў выдання (з 1861 г.), ручка ад панскіх пакояў, карціна (эмаль) з выявай культавай пабудовы і інш.

Мы таксама маем фотаздымак Эпімаха-Шыпілы з уласнаручным подпісам.

У нашай школе створаны музей Б.І.Эпімаха-Шыпілы, ён займае пакой на першым паверсе школьнага будынка. У ім налічваецца каля 800 экспанатаў.

Ала КРАСНОВА,
кіраўнік літаратурна-краязнаўчага музея Б.І.Эпімаха-Шыпілы, пас. Ветрына Полацкага раёна.

Цікава ведаць

Калі б камяні загаварылі...

Ледніковыя валуны — неад'емная частка беларускага краявіду, сведчанне параўнальна нядаўняй геалагічнай гісторыі, адзначанай пяціразовым насоўваннем на тэрыторыю краіны вялікіх зледзяненняў. Тры з іх — дняпроўскае, маскоўскае і валдайскае — сфарміравалі сучасныя канцова-марэнныя адклады, узвышшы і раўніны, з якімі і звязаны ледніковыя валуны — буйныя згладжаныя абломкі і глыбы горных парод рознага складу.

Валуны маюць розную велічыню. Як правіла, найбольш буйныя з іх сустракаюцца на поўначы краіны, а к поўдню, па меры аддалення ад цэнтра зледзянення, памеры іх памяншаюцца. У Брэсцкай вобласці валуны памерам больш за 1-2 м у папярочніку ўжо лічацца рэдкімі і цікавымі ў геалагічных адносінах. За апошнія гады ўжо закартавана больш як 50 такіх валуноў, і цяпер плануецца пошук і вывучэнне новых знаходак.

Сярод валуноў пераважаюць магматычныя і метамарфічныя горныя пароды: граніты рознай афарбоўкі, гнейсы, граніта-гнейсы, амфібаліты. Але нярэдка трапляюцца і прадстаўнікі іншых тыпаў парод, у прыватнасці, карбанатных — вапнякі і даламіты, вулканічных — базальты, асадкавых — пясчанікі і іншыя. Асабліва разнастайны склад невялікіх валуноў, якія характэрныя для Брэстчыны. Але асаблівую цікавасць усё ж уяўляюць валуны — сведкі матэрыяльнай культуры і гісторыі насельніцтва Беларусі з рознымі надпісамі, малюнкамі, рытуальнымі знакамі. Часам з каменя высякаліся крыжы, ідалы, фігуркі дзяцей і інш. У гэтых адносінах цікавая экспазіцыя "Камень у жыцці чалавека" ў створаным у 1985 годзе па ініцыятыве акадэміка Г.І.Гарэцкага Музеі валуноў пры Інстытуце геалагічных навук Нацыянальнай акадэміі навук. Тут прадстаўлены валуны і вырабы з іх, якія маюць гістарычнае і культурнае значэнне для беларускага народа. Гэта перш за ўсё камяні-следавікі, каменныя крыжы, жорны і камяні са знакамі язычніцкіх часоў.

Арыгінальны накірунак пры вывучэнні валуноў заснаваў доктар геолага-мінералагічных навук, прафесар Э.А.Ляўкоў, які апісаў валуны як гістарычныя помнікі. Гэта камяні-ідалы, камяні з усемагчымымі выявамі знакаў, надпісы на камянях. Шырока апісаны так званыя Барысавы камяні, на якіх у XII стагоддзі былі выбіты словы: "Господі помозі рабу своему Борису" (пра гэтыя помнікі эпіграфікі "Настаўніцкая газета" пісала 31.10.98. — Рэд.), а таксама абрады пакланення, ахвярапрынашэння і легенды, звязаныя з камянямі. Адна з легенд прысвечана валуну памерам 1,65 х 1,2 х 0,85 м, размешчанага каля в.Попелы, Глыбоцкага раёна. Гэты валун называецца "Перуноў камень" і адносіцца да ліку рэдкіх культавых валуноў, якія захавалі да нашых дзён імя бажаства, якому раней былі прысвечаны. Напэўна, раней земляробы прыносілі яму ахвяру — плён сваёй працы, прасілі прынесці і захаваць багаты ўраджай, пазбавіць ад бяды і нячыстай сілы. Гэты камень-валун, таксама як і іншыя, што маюць высечаныя надпісы, знакі, малюнкі альбо звязаныя з жыццём знакамітых людзей, неабходна захаваць ад знішчэння, паколькі яны з'яўляюцца помнікамі не толькі прыроды нашага краю, але і яго гісторыі.

У межах Рэспублікі Беларусь узята пад ахову каля 30 буйных валуноў, з іх на тэрыторыю Брэсцкай вобласці прыпадае, на жаль, толькі адзін — Камень філарэтаў (з 1972г.). Для параўнання заўважым, што ў Мінскай вобласці ахоўваецца дзяржавай 10 валуноў, у Віцебскай — 8, Гродзенскай — 6, на Украіне — 84, у Эстоніі — 186, Германіі — 780, Польшчы — 800.

Камень філарэтаў размешчаны ў глыбокім рове непадалёк ад Туганавіцкага парку, які знаходзіцца на тэрыторыі калгаса "Бальшавік", за 1 км ад вёскі Карчова Баранавіцкага раёна, на левым беразе ракі Сэрвач. Яго даўжыня больш за чатыры метры, вышыня — тры, а шырыня — каля двух метраў. У петраграфічных адносінах валун уяўляе сабой граніт рапаківі, прынесены сюды мін- [illegible] таварыства філарэтаў, якое было арганізавана студэнтамі Віленскага універсітэта ў 1819 годзе і члены якога збіраліся на тайныя сходы ў маёнтку Верашчакаў у Туганавіцкім парку, каля Каменя філарэтаў.

Пасля раскрыцця арганізацыі многія яе члены, каб пазбегнуць высылкі, вымушаны былі эмігіраваць. Таварыства філарэтаў вядома яшчэ і тым, што членамі яго былі вядомы польскі паэт беларускага паходжання Адам Міцкевіч, заснавальнік сучаснай беларускай літаратуры Ян Чачот, першы рэктар Чылійскага універсітэта Ігнацій Дамейка, у гонар якога названы горны хрыбет і горад у Паўднёвай Амерыцы, меднамыш'яковісты мінерал, сорт фіялкі. Камень філарэтаў несумненна з'яўляецца адначасова і геалагічным, і гісторыка-культурным помнікам Беларусі.

Чакае ахоўнага статуса шэраг іншых гістарычных валуноў Брэстчыны. Так, у Пружанскім раёне вядомы тры валуны-следавікі, якія, на думку прафесара Э.А.Ляўкова, маюць гістарычнае значэнне, паколькі на паверхні ў іх ёсць заглыбленні, ямкі і ўпадзіны, падобныя па форме да ступняў ног. Адзін з валуноў ляжаў каля в.Ківачын і меў акруглыя і авальныя заглыбленні на сваёй паверхні, якія, хутчэй за ўсё, служылі для здрабнення зерня як аднаго з рытуальных абрадаў. Аналагічныя камяні-следавікі сустракаюцца і ў іншых раёнах Беларусі. Раней яны лічыліся "боскімі камянямі", а ў дахрысціянскія часы называліся ў гонар бога сонца язычніцкага пантэона — Дажбога. Дажджавая вада, якая збіралася ў заглыбленнях, лічылася мясцовымі жыхарамі святой.

Акрамя гэтага, валуны са знакамі і надпісамі выяўлены ў Брэсцкім, Маларыцкім, Камянецкім і Жабінкаўскім раёнах, на левабярэжжы ракі Ясельда ў Іванаўскім раёне. Група валуноў з высечанымі крыжамі і высечанай жаночай галавой знаходзіцца ля вёсак Грабоўскі, Савіцкія, Якаўчыцы Жабінкаўскага раёна. Гэтыя і падобныя да іх валуны могуць стаць прадметам студэнцкіх курсавых і дыпломных работ, тым больш што большасць геалагічных і гістарычных аб'ектаў закартаграфавана. Узяць іх на ўлік павінны і мясцовыя краязнаўчыя музеі.

Асаблівую трывогу выклікаюць вялікія камяні-валуны, якія [illegible] раёна Брэсцкай вобласці. Гэта камяні-валуны з лацінскімі і грэчаскімі крыжамі і выбітай на двух з іх датай — 1683 год. Усяго ж згладжаных валуноў дзесяць, сем з якіх пастаўлены ў адзін рад. Памяць людская маўчыць пра іх, а пісьмовых звестак пакуль не выяўлена. Сам жа характар размяшчэння і крыжы на іх паказваюць, што гэта помнікі людзям, якія загінулі ці памерлі, тым больш што на адным з валуноў высечаны двайны праваслаўны крыж, аналагічны таму, які адлюстраваны на шчыце конніка старажытнага герба Беларусі — "Пагоні".

1683 год. Ён нічым асаблівым не вызначаецца для Беларусі. Аднак тым не менш для нашай гісторыі ён гераічны. У гэтым годзе аб'яднаная армія Аўстра-Венгерскай імперыі і Рэчы Паспалітай, у якую на федэратыўных пачатках як асноўная частка Вялікага княства Літоўскага ўваходзіла Беларусь, разграміла пад сценамі акружанай туркамі Вены вялікую і жорсткую армію Асманскай імперыі. Гэта паражэнне турак паклала канец іх экспансіі ў Еўропе. Хутчэй за ўсё валуны каля в.Патапавічы пастаўлены ў гонар загінуўшых у бітве пад Венай жыхароў Ляхавічаў ("Памяць". Ляхавіцкі раён. Мн., 1989, с. 28).

Намі дэталёва апісаны валуны дадзенай групы, даследаваны іх мінералага-петраграфічны склад і марфалагічныя асаблівасці. Валуны прадстаўлены сярэднезярністымі гранітамі ружовага і шэрага колераў. Самы вялікі валун дасягае 1,5 м у шырыню і 1,25 м у вышыню. На ім выбіты крыжы, дата "1683 год" і літары R і S. На адным з валуноў акрамя крыжа прачытваецца слова "Roky", на другім — "R. 1683".

Гаспадарчая дзейнасць чалавека не праходзіць для валуноў бясследна. У апошнія гады і дзесяцігоддзі яны знікаюць з такой неверагоднай хуткасцю, што калі справа пойдзе так і далей, то нашы ўнукі не павераць у былое існаванне гэтых нямых сведкаў ледніковых эпох. Вось чаму калекцыю геалагічных валуноў, якая пакуль хаатычна раскідана ў многіх кропках Брэстчыны, неабходна сабраць у адным месцы — своеасаблівым абласным музеі валуноў пад адкрытым небам, аналагічна вядомаму Музею валуноў у Мінску пры Інстытуце геалагічных навук. Ну а што датычыцца валуноў гістарычных і ў прыватнасці, ля [illegible] музея. Яны павінны стаць аб'ектам усебаковага вывучэння вучонымі Мінска і Брэста. Сістэматызавана і беражліва захаваць асаблівасці, якія страчваюцца з цягам часу, — задача не толькі навуковая, але і маральная.

Альберт БАГДАСАРАЎ,
прафесар.

Асобы

Бацька беларускай геаграфіі

Памяць — не толькі важная функцыя чалавечага арганізма, але і найвышэйшая ўзнагарода. Чалавека ўжо даўно няма, але памяць пра яго жыве. Жыве не толькі як старонка ў кнізе гісторыі чалавецтва, не толькі як добрыя ўспаміны пра яго блізкіх і знаёмых, не толькі як яго рукатворныя і нерукатворныя тварэнні, але, у першую чаргу, як адпраўны пункт далейшага развіцця той галіны чалавечай дзейнасці, у якой ён з'яўляўся "першым" у свой час. Хаця гісторыя ведае шматлікія прыклады, калі "першага" спрабавалі забыць. У гэтым выпадку звычайна замаруджвалася развіццё, бо паўторна праходзілі ўжо пройдзенае. Не з'яўляецца выключэннем у гэтым плане і беларуская гісторыя. І адзін з выпадкаў звязаны з імем Аркадзя Антонавіча Смоліча — вучонага, педагога, літаратара, грамадскага дзеяча, арганізатара навукі, краязнаўцы, падарожніка, географа і проста неардынарнага чалавека.

Сёлета вядомаму вучонаму-географу, дзеячу беларускага Адраджэння Аркадзю Смолічу спаўняецца 100 гадоў.

Аркадзь Смоліч нарадзіўся 29 верасня 1891 года ў вёсцы Бацэвічы цяперашняга Клічаўскага раёна. Менш чым 20 гадоў было адпушчана яму на актыўную навуковую, грамадска-палітычную і асветніцкую дзейнасць, бо ў 1930 годзе па міфічнай справе "Саюза вызвалення Беларусі" ён быў рэпрэсаваны. Кнігі А.Смоліча паўсюдна канфіскоўваліся, у лепшым выпадку накіроўваліся ў спецыяльныя сховішчы, спасылкі на яго навуковыя працы забараняліся. Успаміналі пра яго толькі як пра злоснага буржуазнага нацыяналіста ў гістарычных навуковых працах. Цікава, што ў гэты час пазнаёміцца з работамі Смоліча можна было не толькі ў спецыяльных сховішчах ці ў чыіхсьці прыватных бібліятэках, але і ў бібліятэцы Геаграфічнага таварыства СССР, дзе ў свабодным карыстанні былі дзве кнігі Смоліча з яго дарчымі надпісамі. Цалкам магчыма, што за межамі Беларусі доступ да яго работ быў і ў іншых публічных бібліятэках. Звязана гэта з тым, што падчас ссылкі ў горад Ішым Цюменскай вобласці ён паўторна быў арыштаваны і 17 чэрвеня 1938 года расстраляны ў омскай турме; рэабілітавалі яго ў час хрушчоўскай "адлігі" 9 лютага 1957 года. А ў Беларусі пракуратура рэспублікі нават не знайшла падстаў "да пастаноўкі пытання аб рэабілітацыі Вашага мужа Смоліча А.А., па якім ён у 1931 годзе высланы з Беларускай ССР. Ваша скарга застаецца без задавальнення", як адказвалі на шматлікія запыты жонкі Аркадзя Смоліча Аляксандры Ігнатаўны "кампетэнтныя органы". І толькі ў 1988 годзе на запыт класіка беларускай літаратуры Васіля Быкава "справа па абвінавачанні Смоліча А.А. перагледжана судовай калегіяй Вярхоўнага суда БССР. Пастановай калегіі Пастанова калегіі АГПУ БССР за 10 красавіка 1931 года ў адносінах да Смоліча А.А. спынена і справаводства спынена з-за адсутнасці ў яго дзеяннях складу злачынства".

Як адбілася забарона на імя А.А.Смоліча на развіцці беларускай геаграфіі, ці быў забыты выдатны вучоны?

8 снежня 1988 года ў газеце "Звязда" з'явілася маленькая заметачка сёння ўжо нябожчыка доктара геолага-мінералагічных навук Э.А.Ляўкова, у якой ён выказаў сваю думку пра беларускага географа толькі на падставе знаёмства з адной яго працай: "Днямі з друку даведаўся, што знялі ганебнае кляймо "ворага народа" з Аркадзя Смоліча — можа лепшага з географаў, якія працавалі на беларускай зямлі. У пачатку 20-х гадоў ён стварыў падручнік па геаграфіі Беларусі, які па сваёй глыбіні адпавядаў сусветнаму ўзроўню. З таго часу нямала таленавітых даследчыкаў працавалі ў гэтай галіне, былі дасягненні ў вывучэнні азёр, рэк, клімату, рэльефу, тапанімікі, эканомікі, але да таго ўзроўню і метадалогіі геаграфія Беларусі пасля забароны кніг А.А.Смоліча не паднялася, ніхто не адважыўся напісаць настолькі цікавы для чытачоў celebr рознага ўзроўню падручнік". Ляўкоў пісаў: "Многія не разумеюць, што навуку рухае не сярэдні ўзровень манаграфіі і спецыяльных артыкулаў, а яе вяршынныя дасягненні. Гэта як кроны самых высокіх дрэў над лесам: спілуй іх — і лес мізарнее. Калі ў свой час "спілавалі" А.А.Смоліча, затрымалі развіццё геаграфіі Беларусі, зламалі планку, ад якой яна павінна была сягаць яшчэ вышэй..."

Як бачна з гэтых радкоў, толькі за звычайны, але такі змястоўны, глыбокі і таленавіта напісаны падручнік для школ "Геаграфія Беларусі" (выдаваўся ў 1919, 1922, 1923 гадах у Вільні, у 1925 годзе ў Мінску пад назвай "Кароткі курс геаграфіі"; у 1993 годзе выйшла рэпрынтнае выданне кнігі) А.А.Смоліча можна назваць бацькам беларускай геаграфіі. У гэтым падручніку ўдала спалучыліся Смоліч-вучоны, Смоліч-педагог, Смоліч-літаратар і Смоліч-патрыёт. Толькі літаратар і педагог мог так выразна, ярка, лёгка і проста падаць складаны вучэбны матэрыял. Толькі прадбачлівы вучоны мог гаварыць пра тое, пра што актыўна загаварылі беларускія географы 90-х — пра сацыяльную геаграфію, этнагеаграфію, геаграфію культуры. І толькі аўтар-патрыёт мог ставіць задачу "Каб Беларусь перастала быць краем, невядомым для саміх беларусаў" і верыць у светлую будучыню свайго роднага краю: "Мерны здаровы клімат, багацце і буйнасць жывой прыроды, разнароднасць краявідаў і выключна шырокае развіццё шляхоў ствараюць у Беларусі вельмі спрыяльныя варункі для развіцця народу". Не выпадкова ў 20-я гады гэтую кнігу прызнавалі адным з лепшых падручнікаў для школьнікаў.

На жаль, час уносіць свае карэктывы: апісаныя Смолічам мясціны вельмі змяніліся, таму сёння яго кніга — гэта гістарычны дакумент, культурнае багацце нашага народа, своеасаблівы помнік навуковай і вучэбна-метадычнай думкі.

Калі "Геаграфія Беларусі" — першы падручнік па гэтым прадмеце, то "Тыпы геаграфічных краявідаў Беларусі" — першая ландшафтазнаўчая работа ў Беларусі, і яе можна лічыць адной з першых работ па антрапагенным ландшафтазнаўстве. "Ландшафт — гэта, уласна кажучы, геаграфічная характарыстыка раёна", — піша А.А.Смоліч. Вучоны дае першы вопыт класіфікацый ландшафтаў, характарызуе асобныя ландшафты і вылучае найбольш характэрныя рысы, уласцівыя толькі дадзенай мясцовасці. Акрамя таго, ён разглядае чалавека як фактар, які змяняе не толькі асобныя элементы ландшафту, але і ўвесь комплекс. Хто ведае, працягні Смоліч работу ў гэтым накірунку, можа, не з'явіліся б у нас многія экалагічныя праблемы, якія, напэўна, мог бы прадбачыць выдатны вучоны.

Не менш цікавыя работы вучонага "Размяшчэнне насельніцтва БССР" (1929 г.) і "Сельскагаспадарчыя раёны: папярэдняя схема і метадалагічныя ўвагі" (1930 г.), за якія ў 1930 годзе беларускі прафесар быў узнагароджаны малым залатым медалём Рускага геаграфічнага таварыства. У водгуку на гэтую кнігу М.П.Сямёнаў-Цянь-Шанскі пісаў: "Абедзве кнігі прафесара Смоліча павінны парадаваць кожнага сапраўднага географа, бо ў гэтых кнігах у аснову эканамічнага вывучэння беларускага краю пакладзены геаграфічныя прыкметы... Вось чаму працы прафесара Смоліча павінны быць адзначаны Геаграфічным таварыствам як каштоўны ўклад у геаграфічную навуку. Прысуджэнне малога залатога медаля абедзвюм гэтым кнігам таму з'яўляецца не толькі заслужанай узнагародай шаноўнаму аўтару гэтых кніг, але і заахвочваннем будучым даследчыкам, якія пажадаюць уступіць на шлях, што прапануе прафесар Смоліч, і які ўводзіць эканамічную геаграфію ў кола геаграфічных навук".

Усяго з-пад пяра Аркадзя Антонавіча выйшла больш за 30 даследаванняў (многія з іх не апублікаваны), і кожнае з іх адыгрывае пэўную ролю ў навуцы. Трэба таксама адзначыць, што беларускі вучоны пісаў свае працы так, каб яны былі даступныя любому жыхару рэспублікі. Дзеля гэтага ён карыстаецца простай даходлівай мовай пра які б раздзел у жыцці краю не ішла гаворка: эканоміка ці этнаграфія, геалогія ці геаграфія. Сваю ролю ў гэтым адыграла тое, што ў маладыя гады, да сур'ёзных заняткаў навукай, заснавальнік беларускай геаграфіі займаўся публіцыстыкай, спрабаваў свае сілы ў драматургіі, прозе, паэзіі.

Смоліч меў выдатныя арганізатарскія здольнасці. Ён — адзін з аўтараў праекта раянавання рэспублікі, арганізатар краязнаўчага руху і першы старшыня Цэнтральнага бюро краязнаўства Беларусі. Аркадзь Антонавіч быў намеснікам старшыні Інстытута беларускай культуры (ІБК), выконваў функцыі галоўнага рэдактара шэрага выданняў ІБК, узначальваў сельскагаспадарчую секцыю, арганізоўваў аддзел прыроды і гаспадаркі ІБК, удзельнічаў у стварэнні Акадэміі навук БССР. Акрамя таго, Смоліч арганізаваў шэраг экспедыцый па Беларусі. Увогуле падарожнічаць па рэспубліцы малады чалавек пачаў яшчэ ў 1911 годзе, калі працаваў землямерам у розных прыватных гаспадарках. За 20 гадоў (з 1911 па 1930) вучоны аб'ездзіў практычна ўсю рэспубліку. Цікава, што ён заўсёды спрабаваў ахапіць як мага больш мясцін, таму ніколі не вяртаўся былым шляхам.

У апошнія гады жыцця яму давялося працаваць выкладчыкам Ішымскага педінстытута. Вучні і не здагадваліся, хто вядзе ў іх геаграфію, але праз 50 гадоў, калі была надрукавана заметка пра яго, многія з іх адгукнуліся. "Хаця мінула 50 гадоў, я добра памятаю Аркадзя Антонавіча Смоліча... Тое, што ён даў нам, — усё ў галаве трымаецца да гэтага часу", — так гаварыла яго вучаніца А.Янушэўская.

Ці многія з нас могуць пахваліцца гэтым? Сапраўды, "ён быў неардынарным чалавекам, меў вельмі вялікі талент навукоўца, грамадскага дзеяча, настаўніка-краязнаўца", — так пісалі пра яго сучасныя географы — дактары навук В.С.Аношка і С.І.Сідор.

Андрэй БОЛАТАЎ,
Генадзь РЫДЗЕЎСКІ.

"Не за сябе душа мая баліць..."

Паважаная рэдакцыя! Даведалася, што нядаўна выйшла з друку новая кніга Генадзя Бураўкіна "Паміж зоркай і свечкай". Спрабавала знайсці яе ў кнігарнях раёна, бібліятэках, але дарэмна.

Падумалася, можа наша прафесійная газета дапаможа і надрукуе хаця б некалькі вершаў з гэтай кнігі. На экзаменах патрэбна будзе прачытаць вершы з сучаснай беларускай паэзіі.

Упэўнена, газеце будуць удзячны многія настаўнікі роднай мовы і літаратуры, якія, як і я, працуюць у вёсках і мястэчках, а таксама вучні.

Таццяна МАРАНАВА.
Гарадоцкі раён Віцебскай вобласці, г.п. Азярышча.

АД РЭДАКЦЫІ. Генадзь Мікалаевіч ахвотна адгукнуўся на просьбу настаўніцы і дазволіў зрабіць перадрукоўку вершаў з апошняй кнігі. Паэт выказаў у адрас гарадоцкіх настаўнікаў шчырыя словы павагі і ўдзячнасці за прыхільныя адносіны да ягонай творчасці.

Генадзь БУРАЎКІН

* * *

Гэта тайна
Спрадвечнай
На свеце была:
Паміж зоркай і свечкай
Ёсць нітка святла.
У начы безгалосай
Шлях падкажуць і мне
Зорка ў цёмных нябёсах,
Свечка ў дальнім акне.
Сумна ў сэрцы асядзе,
Як і ў даўніх вяках, —
Зорка ў мілым паглядзе,
Свечка ў мёртвых руках.
Дажывуся і сам я
Да самотнай пары,
Калі зорка згасае,
А свечка гарыць,
Кожнай кропляй гарачай
Лье святло, як спакон...
І не мне перайначваць
Гэты вечны закон.

* * *

На дрогкіх выбоінах
Шляху зямнога
Згубілася многа,
Забылася многа.
Ды помню:
На печы
У вечар зімовы
Матуля шаптала
Чароўныя словы.
Я помню ўсё добра,
Я помню ўсё цвёрда:
"Каціласе торба
З высокага горба..."
І помніцца,
Мроіцца,
Чуецца мне
Прытомлены шэпт:
"Ішоў Бай па сцяне..."
Няма на зямлі ўжо
Ні хаты,
Ні печы.
Унук
У мяне на каленях
Ляпеча.
Цёк,
Цёк,
Цёк —
Цур-р-р,
Цур-р-р,
Цур-р-р.
Ці-мох, Ці-мох
Піў, пі-іў, піў.
У цяньку-у,
У цяньку-у-у
Аўдоц-цю, Аўдоц-цю
Цмок,
Цмок,
Цмок
І ўцёк.
Маленькі птах
уздрыгвае ад ветру,
Падскоквае,
Нібыта на агні,
На цэлы свет
вясковыя сакрэты
Апавяшчае ў гулкай цішыні.
І покуль ён у гордай адзіноце
Раскідвае сярэбраны гарох,
Заснуць не можа
сумная Аўдоцця
І курыць аж да раніцы Цімох.

* * *

Не за сябе душа мая баліць,
Бо я пражыў
на гэтым свеце трохі
І мне не страшна
за сабой паліць
Падгнілыя масты маёй эпохі.
Няхай гараць
у праведным агні
І атухаюць у кастрах гарачых
Няўдачамі закрэсленыя дні
І тоненькія свечкі
сноў юначых.
Не ўсё мы так зрабілі,
Як змаглі.
Ішлі,
Кульгаючы на кожным кроку.
Але і нашых думак вугалі
Здалёк свяціліся
ў халодным змроку.
Наш родны край для нас
не быў чужым.
Сваё мы адпакутавалі —
І баста!
А дзеці?
Ну няўжо на плечы ім
Абрынем мы дзяржаўнае
нядбальства?
Няўжо прапусцім
у наступны век
З чужацкай незруйнаванай
засады
І цемрашальства
ашалелы здзек,
І чорную атруту
подлай здрады?
Сярод глухіх асушаных імшар
Ці знойдзе ўнук
таварыша і брата?..
Таму вось і баліць мая душа
І на дзяцей гляджу я вінавата.

* * *

Плыве ў тумане
вечар разамлелы.
І ў духаце чаромхавых завей
Шчыруе
Асмялелы,
Ахмялелы,
Бяссонны,
Утрапёны
Салавей.
Сок, сок, сок

* * *

Хоць не закончаны раман,
Ды мне фінал вядомы, —
Што без цябе
Мяне няма
Ні ў прымаках,
Ні дома.
Ці ў свеце лета,
Ці зіма,
Ці маразы,
Ці спёка, —
А без цябе
Мяне няма
Ні блізка,
Ні далёка.
Ты добра ведаеш сама,
Хоць і не кажаш гэта:
І без мяне
Цябе няма...
Такі вось паварот сюжэта.

* * *

Я думаў:
Без кахання пражыву.
Я верыў:
Без цябе не засумую.
Пайду да рэчкі,
Лягу на траву,
Знайду дарогу
да нябёс прамую.
Жыць буду
сярод кветак і стракоз
У сінім свеце,
Чыстым і прывольным.
І шчасце
мне падорыць
мудры лёс.
І буду я расхрыстаным
і вольным...
Я быў самаледзейны
і сляпы,
Падсміхваўся
над чарамі тваімі.
А мне
І тэлеграфныя слупы
Гудуць тваім,
Праклятым мною,
Імем.
Твой погляд
запаўняе сіняву,
Твой голас
напаўняе наваколле...
Не, без кахання
я не пражыву.
Не пражыву
я без цябе ніколі...

Вянок абрадаў у школе

Вянок беларускіх абрадаў прадэманстравалі сямікласнікі сярэдняй школы №1 Крычава. Яны прадставілі звычаі землякоў, прымеркаваныя да дня нараджэння і сватання, вяселля, проста да сустрэчы гасцей і святкавання юбілею. Гасціннай гаспадыняй-беларусачкай з традыцыйным ручніком і хлебам-соллю на ім пастаянна выступала Лена Шаўцова (на здымку ў цэнтры).

Фота Валерыя ТАЛОЧКІ, БЕЛТА.

Прычыніліся да развіцця школьніцтва

Беларуская культура, прыгожа і буйна развіваючыся ў Вялікім княстве Літоўскім, моцна ўплывала і на развіццё расійскай, польскай, літоўскай, латышскай і ўкраінскай культуры. Адбывалася гэта дзякуючы таму, што на Беларусі ўжо здаўна былі пашыраны асвета і школьніцтва. Ужо ў X стагоддзі, як толькі ў краіну прыйшло хрысціянства, пры манастырах пачалі паўставаць школы, дзе навучалі чытаць і пісаць кандыдатаў у духоўны сан. Такія школы былі ў Полацку, Смаленску, Тураве і іншых гарадах.

У XII стагоддзі (каля 1130 г.) смаленскі князь Расціслаў нават заснаваў у Смаленску грэка-лаціна-рускую акадэмію, на пасаду рэктара якой быў запрошаны грэк Мануіл, у будучым — смаленскі епіскап.

Пры некаторых манастырах адначасна са школамі паўставалі бібліятэкі духоўных і свецкіх кніг. Усе гэтыя школы закладвала пераважна праваслаўнае духавенства, і таму ў гісторыі яны называюцца школамі праваслаўнымі. Спачатку ў іх вучыліся толькі кандыдаты на духоўнікаў, пасля, аднак, траплялі туды мяшчане і шляхта. Яны, займаючыся гандлем і вайной, былі вымушаны пазнаваць асвету і пісьменнасць, бо без іх не маглі абысціся. За настаўнікаў у гэтых школах былі манахі, панамары, дзякі, якія вучылі азбуцы, славянскай грамаце, пісаць, чытаць, пасля — часаслову, псалтыру, малітвам, псалмам і часам — азам арыфметыкі.

Калі на Беларусь пачалі пранікаць культурныя ўплывы з Польшчы праз каталіцкі касцёл і з Нямеччыны праз пратэстанцкі рух, і калі была падпісана рэлігійная унія, пачалі паўставаць школы каталіцкія, уніяцкія і пратэстанцкія. Праваслаўныя школы ў гэты час змянілі свой манастырскі характар і набывалі больш свецкі і выразна беларускі, бо апеку над імі ўзялі праваслаўныя брацтвы.

Дзякуючы старанням праваслаўных магнатаў і духавенства паўставалі вышэйшыя школы, дзе навукі часткова выкладаліся па-беларуску. Напрыклад, пры Свята-Троіцкім манастыры ў Вільні ў пачатку XVI ст. была заснавана грэка-лаціна-руская школа, якую неафіцыйна называлі акадэміяй, і яна канкурыравала з Віленскай і Полацкай езуіцкімі акадэміямі. Сярод выкладчыкаў гэтай школы ў канцы XVI і ў XVII стст. былі такія выдатныя культурныя дзеячы, як Лаўрын Зізаній — беларускі пісьменнік і аўтар славянска-беларускай граматыкі, Кірыл Лукарыс (пазней — іерусалімскі, а пасля і канстанцінопальскі патрыярх), Кірыла Транквіліён, Мялет Сматрыцкі, Лявон Карповіч, Земка і інш. Большасць з іх здабывалі асвету ў лепшых замежных універсітэтах, акадэміях і не саступалі выдатнейшым езуіцкім прафесарам.

Такія самыя школы былі яшчэ ў Берасці (заснавана ў 1592г.), Бельску (1594 г.), Пінску, Мінску, Магілёве (1597 г.), у Оршы (1590 г.). У Берасцейскай школе вучылі грэцкай, лацінскай і беларускай мовам, а таксама чатыром вызваленым навукам: паэзіі, логіцы, рыторыцы і мастацтву.

Першыя каталіцкія школы пачалі з'яўляцца ў першай палове XVI стагоддзя пры каталіцкіх катэдрах і парафіях. Адкрывалі іх духавенства, магнаты, шляхта і мяшчане. З катэдральных школ найбольш вядомыя Віленская, Медніцкая, Троцкая.

Каталіцкія школы былі ў Гаеве на Барысаўшчыне (1522 г.), Мастах на Лідчыне (1534 г.), Трабах на Ашмяншчыне (каля 1534 г.), Іказні (1599 г.), Задарожжы (1601 г.), Друі на Дзісеншчыне, у Магілёве, Лагойску, Гродне і іншых месцах. У гэтых школах акрамя духоўных навук і Евангелля вывучалі творы Цыцэрона, Вергілія, Эзопа, Сенэкі і іншых класічных паэтаў і прамоўцаў, а таксама беларускую грамату і мову, якая была тады ва ўсім нашым краі дзяржаўнай.

Калі на Беларусі з'явіліся езуіты, то яны таксама пачалі закладваць парафіяльныя, сярэднія і вышэйшыя школы. Парафіяльныя школы былі адкрыты ў Начах, Трабах, Мастах, Новым Дворы, Заблудаве, Роўне і ў іншых гарадах. Адзінага навучальнага плану ў іх не было, як відаць, і ў школах праваслаўных. Навучалі чытаць, пісаць, спяваць і часам лічыць. Сярэднія школы, гімназіі езуіты мелі ў Берасці, Полацку, Пінску, Нясвіжы, Мінску, Мазыры, Слуцку, Слоніме, Паставах...

У Вільні ў 1578 г. была заснавана езуіцкая акадэмія, а падобная ёй Полацкая — у 1581 годзе.

Езуіцкая акадэмія ў Вільні паўстала са школы права, закладзенай стараннем Жыгімонта Аўгуста пры Святаянскім касцёле ў 1566 годзе. У гэтай школе выкладалася права дзяржаўнае, магдэбургскае і сакскае. Дзяржаўнае права (Статут Вялікага княства), земскія прывілеі і канстытуцыя выкладаліся па-беларуску, гэта значыць так, як яны былі напісаны.

З пашырэннем рэлігійнай уніі пачалі паўставаць і уніяцкія школы пры розных парафіях і манастырах, напрыклад, у Барунах (Ашмяншчына), Жыровіцах (Слонімшчына), Мсціславе, Вільні. Навучанне ў гэтых школах таксама ішло па-беларуску.

Рэфармацкі і пратэстанцкі рух гэтак жа прычыніўся да развіцця школьніцтва на Беларусі, бо пратэстанты хацелі ўзгадаваць прапаведнікаў і прыхільнікаў свайго руху. Першая пратэстанцкая школа паўстала ў Вільні ў 1538 г. Шмат такіх школ было арганізавана пры двары князя Мікалая Радзівіла Чорнага. Навучанне дзяцей вялося на роднай мове. Вывучалі багаслоўе, рыторыку, паэзію, дыялектыку, філасофію, гісторыю, старажытныя, а таксама беларускую і польскую мовы (апошняя пранікала ўжо ў вышэйшыя магнацкія колы).

Каля 1560 г. Мікалай Радзівіл Чорны адкрываў кальвінісцкія (рэфармацкія) школы тыпу гімназій. Яны былі ў Нясвіжы, Вільні, Слуцку, Заслаўі, Мінску, Оршы, Шклове, Віцебску, Смаргоні... Навучанне ў іх ішло часткова на лацінскай мове, а часткова па-беларуску (права і прывілеі) і па-польску (рэлігія).

Усе школы, дарма што яны належалі розным канфесіям, мелі шмат агульнага. Яны з'яўляліся крыніцамі асветы. І дзякуючы ім пашыралася пісьменнасць не толькі сярод духавенства, але і сярод магнатаў, шляхты, мяшчан. Для сялян гэтыя школы былі недаступнымі. Аднак тады ўжо на Беларусі былі людзі, якія думалі аб асвеце "люду паспалітага". Такімі былі найперш славуты Францішак Скарына, а таксама пісьменнікі Васіль Цяпінскі і Сымон Будны.

Падрыхтавала
Вольга ДУБОВІК.

Творчасць — справа апантаных

Мець свой твар!

Як вы думаеце, пра што марыць кожны дырэктар школы? Перш за ўсё пра тое, каб яго школа мела свой непаўторны твар, мела душу, была жывой і цікавай.

Аб гэтым марыць і Эдуард Міхайлавіч Казлоў, дырэктар сярэдняй школы № 3 Крупак. А што азначае: "цікавая і добрая школа?" Гэта цікавы і добры калектыў настаўнікаў, пошук новага, творчы падыход да працы.

Школа № 3 Крупак працуе над вырашэннем задачы дыферэнцыяцыі вучэбна-выхаваўчага працэсу як сродку павышэння ведаў.

Улічваючы высокі прафесійны ўзровень настаўнікаў, у школе знайшлі магчымасць адкрыць некалькі ліцэйскіх класаў. Ваенна-патрыятычны клас існуе толькі два гады, а вынік — стопрацэнтнае паступленне ў вышэйшыя навучальныя ўстановы нашай рэспублікі. У школе працуе клас з хіміка-біялагічным ухілам, які створан пры Віцебскай акадэміі ветэрынарнай медыцыны, і ліцэйскі клас пры Мінскім мединстытуце. На высокім узроўні выкладаюць свае прадметы Т.П.Сіняк (англійская мова), І.Г.Каладзінская, Л.С.Шуцько, Г.Э.Малашанка (матэматыка), Г.Ф.Галіна (фізіка), Т.Р.Жукава (беларуская мова), Н.І.Барысенка (біялогія), В.П.Шунько (гісторыя Беларусі). Чатыры гады займаюцца вучні паглыбленым вывучэннем матэматыкі ў настаўніцы Г.Е.Мілеўскай.

55 працэнтаў вучняў, удзельнікаў раённых прадметных алімпіяд, сталі прызёрамі. Гэта вынік творчай педагагічнай працы, паказчык правільна выбранага шляху развіцця школы.

У творчым калектыве школы кожны настаўнік мае ўмовы для ўдасканалення свайго педагагічнага майстэрства. Гэтаму садзейнічае граматны падыход да метадычнай работы. Дэвіз работы ўсіх метадычных цэнтраў — "Творчасць педагогаў — веды вучняў".

Намеснік дырэктара па вучэбна-выхаваўчай рабоце Валянціна Іванаўна Скваркоўская расказвае:

— У школе добра зарэкамендавала сябе такая форма работы з кадрамі як метадычныя цэнтры пачатковых класаў, дакладных навук, гуманітарных, грамадска-

эканамічных навук, эстэтычнага напрамку.

Асноўнымі задачамі гэтых метадычных цэнтраў з'яўляюцца вывучэнне і сістэматызацыя творчага матэрыялу, выкарыстанне перадавых тэхналогій, навукова-даследчая работа вучняў. Усім пасяджэнням метадычных цэнтраў папярэднічаюць адкрытыя ўрокі з выкарыстаннем нестандартных тэхналогій.

Створаны клуб творчай педагогікі, членамі якога з'яўляюцца вопытныя настаўнікі з вышэйшай катэгорыяй. Яны апрабіруюць элементы новых тэхналогій на сваіх уроках і вынікі дакладваюць настаўнікам. Ёсць настаўнікі, таксама аб'яднаныя ў групу, якія працуюць над удасканаленнем свайго майстэрства. Ім пастаянна аказваецца метадычная дапамога. Маладыя настаўнікі аб'ядноўваюцца ў групу, якая займаецца па тэме "Сучасны ўрок".

Праз розныя формы работы нарошчваецца педагагічны патэнцыял. Гэта і ўжо традыцыйны конкурс "Урок, якім я ганаруся", і пасяджэнні "Круглага стала" па розных пытаннях, і нетрадыцыйнае правядзенне педагагічных саветаў. Школа працуе над стварэннем умоў для развіцця асобы праз асваенне эфектыўных тэхналогій навучання і стварэння творчай атмасферы ў пазаўрочны час. Эдуард Міхайлавіч гаворыць:

— Нельга "штурмаваць мэты у лоб", непасрэдна ўздзейнічаючы на вынік. Акрамя халтуры і працэнтаманіі гэта нічога не нараджае. Мы дзейнічаем апасродкавана, ствараючы ўмовы для працы і ўдасканалення педагагічнага майстэрства настаўніка. Наша задача — напоўніць вучэбную дзейнасць вучняў магчымасцю праявіць, сцвердзіць, знайсці сябе.

Педагогі школы стараюцца выкарыстоўваць у вучэбным працэсе элементы сучасных педагагічных тэхналогій. На творчых справаздачах, якія сталі традыцыйнай формай работы ў школе, настаўнікі маюць магчымасць пазнаёміцца з працай С.Н.Парфяновіч, якая выкарыстоўвае элементы сістэмы Эльконіна, убачыць, як настаўніца І.Г.Каладзінская працуе па методыцы Шаталава і Запрудскага, як укараняе тэхналогію модульнага навучання М.В.Нікіцiна. Кожны год у школе значна павялічваецца колькасць вучняў — прыходзяць дзеці з пасёлкаў Крупскі, Лянок, з вёсак Каменка, Дакудава і інш.

Кіраўнікі і педкалектыў школы разам з удасканаленнем вучэбнага працэсу вялікую ўвагу ўдзяляюць маральна-этычнай культуры школьнікаў і пытанням эстэтычнага выхавання. У школе ёсць чатыры класы з агульнаэстэтычным ухілам, дзе прафілюючымі прадметамі з'яўляюцца музыка, танец, выяўленчае мастацтва і мастацкая праца. Намеснік дырэктара па выхаваўчай рабоце прытрымліваецца думкі, што дзяцей неабходна акружыць такой атмасферай, у якой яны лёгка змаглі б праявіць сябе.

Ёсць у школе мастацкая група "Жарт", назва якой гаворыць сама за сябе, некалькі калектываў народнага і эстраднага ґанца з лірычнай назвай "Эдэльвейс" (кіраўнік А.П.Бальцюгова), ансамблі "Забава" і "Оба-на" (кіраўнік С.П.Гендзік). Ведаюць у раёне і клуб вясёлых і знаходлівых "Спецназ", які заняў першае месца ў гульнях сезона (кіраўнік С.П.Гендзік). Школа некалькі гадоў працуе па праграме "Здароўе". Добрыя сувязі існуюць паміж школай і гарадскім кабінетам "Здаровы лад жыцця", які ўзначальвае Н.І.Францавіч. Рознымі ўзнагародамі ганарыцца школа, але ж прыз кампаніі "Дзірол", які вучні атрымалі падчас правядзення раённай акцыі "Здаровыя зубы — здаровую любы", таксама не лішні. Падтрымліваюць здаровы лад жыцця найбольш папулярныя сярод падлеткаў спартыўныя клубы (кіраўнік В.М.Шуцько, А.М.Гаро, В.П.Шунько), якія створаны ў школе.

Развіццё органаў вучнёўскага самакіравання, дапамога ў развіцці піянерскай і гайдаўскай арганізацый — адна з асноўных выхаваўчых задач, якія ставіць перад сабой педкалектыў. У школе створаны рознаўзроставыя атрады, якія працуюць па месцы жыхарства. Работа рознаўзроставых атрадаў падтрымліваецца бацькамі, якія імкнуцца дапамагчы школе ў пытаннях выхаваўчай работы. Па словах Э.М.Казлова, арганізацыя работы з бацькамі — адна з важнейшых функцый школы.

— Мы прымаем у школе не толькі вучня, а і ўсю яго сям'ю, — гаворыць дырэктар.

Традыцыйнымі ў школе сталі "Бацькоўскія дні" ("Дні адкрытых дзвярэй"). Гэта індывідуальная форма работы праводзіцца часцей за ўсё ў дні школьных канікул, калі бацькі ў добразычлівых, спакойных абставінах сустракаюцца з патрэбнымі ім педагогамі, псіхолагамі, кіраўнікамі ўстановы. Нароўні з гэтым існуюць калектыўныя і групавыя формы работы з бацькамі, у якіх прымаюць удзел настаўнікі, сацыяльныя педагогі і псіхолагі.

У мінулым годзе школа апрабіравала комплексную праграму па прафілактыцы правапарушэнняў, злачынстваў, алкагалізму. Як вынік комплекснага падыходу да вырашэння праблемы — ніводнага злачынства не было ўчынена вучнямі школы. Калектыўная праграма прадугледжвае карпатлівую, сістэмную работу сумесна з супрацоўнікамі ІПН. Кіраўнікі школы цёпла адзываюцца аб інспектарах ІПН Н.Л.Сіняку і Л.А.Аляксандравай, якія на працягу ўжо не аднаго года цесна супрацоўнічаюць з педкалектывам школы.

Школа — жыве, не проста функцыянуе, а развіваецца, знаходзіцца ў пошуку. І гэта галоўнае. Ёсць аднадумцы, ёсць шчырыя душой і сэрцам педагогі, якім не абыякава, як складзецца лёс вучняў.

Было б вельмі добра, каб усё было толькі так, як напісана ў артыкуле. Але ёсць шмат праблем, якія, на жаль, становяцца ў школах традыцыйнымі, з якімі дырэктар сутыкаецца кожны дзень. Дык аб чым марыць Эдуард Міхайлавіч Казлоў? Аб шчаслівым лёсе школы, яе вучняў і педагогаў.

Мікалай ГРУДЗІНСКІ,
Наталля МАЛЕЦ,
метадысты Мінскага абласнога ІПК.

Педагагічныя праблемы

Як навучыць вучыцца

Вучэбная дзейнасць займае практычна ўсе гады станаўлення асобы, пачынаючы з дзіцячага садка і канчаючы навучаннем у сярэдніх і вышэйшых навучальных установах. Атрыманне адукацыі з'яўляецца абавязковым патрабаваннем да любой асобы, таму праблема матывацыі навучання з'яўляецца адной з цэнтральных у педагогіцы і педагагічнай псіхалогіі. Пад матывамі вучэбнай дзейнасці і разумеюцца ўсе віды падахвочванняў: патрэбнасці, мэты, імкненні, захапленні, інтарэсы, устаноўкі, пачуццё абавязку, ідэалы і інш.

Пачнём з характарыстыкі матыву наведвання школы першакласнікамі (паступлення ў школу). Гэты матыў, на думку Е.П.Ільіна, нераўназначны матыву навучання, таму што патрэбнасцямі, якія прыводзяць дзіця ў школу, акрамя пазнавальнай, могуць быць такія: павышэнне свайго сацыяльнага статусу, імкненне да дарослaсці і жаданне называцца ўжо школьнікам, а не дзетсадаўцам, жаданне быць "як усе", не адставаць у выкананні сацыяльных роляў ад равеснікаў і інш. Адсюль задавальненнем патрэбнасцей могуць быць як вучоба, так і наведванне школы для выканання ролі вучня, школьніка. У апошнім выпадку школьнік добраахвотна выконвае ўсе нормы і правілы паводзін у школе, таму што яны адпавядаюць прынятай ім ролі. Гаворачы пра матыў паступлення ў школу, мы не павінны скідваць з рахунку і іншыя прычыны, у прыватнасці выкананне патрабаванняў бацькоў. У матыў навучання могуць уваходзіць наступныя прычыны: цікавасць да навучання, заснаваная, відаць, на патрэбнасці ў новых уражаннях ад набыцця ведаў, жаданне атрымаць адукацыю ў сувязі з разуменнем яе неабходнасці і для жыцця, і для прафесійнай дзейнасці, жаданне заслужыць пахвалу, задаволіць сваё славалюбства (быць выдатнікам).

Наяўнасць жа ў дашкольнікаў толькі сацыяльна-ролевых матываў наведвання школы і адсутнасць матыву навучання сведчаць пра іх негатоўнасць да школы. Пра матывацыйную гатоўнасць дзяцей шасці гадоў да школы сведчыць іх стаўленне да навучання як да сур'ёзнай грамадска значнай дзейнасці, эмацыянальная схільнасць выконваць патрабаванні дарослых, пазнавальная цікавасць да навакольнай рэчаіснасці, імкненне авалодаць новымі ведамі і ўменнямі.

Замацаванне матыву наведвання школы шмат у чым залежыць ад таго, як настаўнік ставіцца да вучняў.

Вучэбная дзейнасць малодшых школьнікаў ініцыіруецца, рэгулюецца і падтрымліваецца складанай і шматузроўневай сістэмай матываў. У дзяцей, якія паступаюць у школу, пераважаюць шырокія сацыяльныя матывы, што адлюстроўваюць імкненне дзіцяці заняць новае, грамадска значнае становішча і разгарнуць звязаную з гэтым дзейнасць. У першы час знаходжання ў школе гэтыя матывы ў спалучэнні з пэўнымі пазнавальнымі інтарэсамі здольны забяспечыць уключэнне дзіцяці ў асваенне вучэбнай дзейнасці і падтрымліваць цікавасць да яе.

Да канца 1-га класа (а часам і крыху раней) у большасці вучняў унутраная пазіцыя школьніка аказваецца рэалізаванай. І на яе месцы па меры ўваходжання ў школьнае жыццё і асваення вучэбнай дзейнасці ў малодшых школьнікаў выпрацоўваецца складаная сістэма матывацыі навучання, якая ўключае наступныя групы матываў (А.К.Маркава, М.В.Мацюхіна і інш.).

А. Матывы, закладзеныя ў самой вучэбнай дзейнасці і звязаныя з яе прамым прадуктам: 1) матывы, звязаныя са зместам навучання (імкненне пазнаваць новыя факты, авалодваць ведамі, спосабамі дзеяння, пранікаць у сутнасць з'яў); 2) матывы, звязаныя з працэсам навучання (імкненне да праяўлення інтэлектуальнай актыўнасці), патрэбнасць думаць, разважаць на ўроку, пераадольваць перашкоды ў працэсе вырашэння складаных задач і г.д.).

Б. Матывы, звязаныя з ускосным прадуктам навучання, з тым, што ляжыць па-за самой вучэбнай дзейнасцю: 1) шырокія сацыяльныя матывы: а) матывы абавязку і адказнасці перад грамадствам, класам, настаўнікам і да т.п.; б) матывы самавызначэння (разуменне значэння ведаў для будучыні, жаданне падрыхтавацца да будучай працы і да т.п.) і самаўдасканалення (развівацца ў выніку навучання); 2) асабістыя матывы: а) матывы дабрабыту (імкненне атрымаць адабрэнне з боку настаўнікаў, бацькоў, аднакласнікаў, жаданне атрымаць добрыя адзнакі; б) прэстыжныя матывы (жаданне быць сярод першых вучняў, быць лепшым, заняць дастойнае месца сярод сваіх таварышаў); 3) адмоўныя матывы (пазбяганне непрыемнасцей, якія могуць узнікнуць з боку настаўнікаў, бацькоў, аднакласнікаў, калі школьнік не будзе добра вучыцца).

Матыў прэстыжнасці

Асаблівасцю матывацыі большасці школьнікаў малодшых класаў з'яўляецца безумоўнае выкананне патрабаванняў настаўніка. Сацыяльная матывацыя вучэбнай дзейнасці настолькі моцная, што дзеці нават не заўсёды імкнуцца зразумець, для чаго патрэбна рабіць тое, што ім загадвае настаўнік: калі загадаў, значыць, трэба. Нават сумную і бескарысную работу яны выконваюць старанна, таму што атрыманыя веды здаюцца ім важнымі.

Паводле даных даследавання І.М.Веранікінай (1984), ва ўзросце ад 6 да 10 гадоў узрастае колькасць дзяцей, якія матывуюць сваю вучэбную дзейнасць пачуццём абавязку (з 15 да 34 працэнтаў), і змяншаецца колькасць дзяцей, якія вучацца з-за цікавасці (з 25 да 5 працэнтаў).

Матывацыйную ролю адыгрываюць адзнакі, што атрымліваюць школьнікі, аднак у вучняў 1-2 класаў гэтая роля своеасаблівая. Паводле даных Л.І.Бажовіч, яны ўспрымаюць адзнаку *як ацэнку сваіх стаpанняў*, а *не якасці зробленай работы.* Адна вучаніца запэўнівала, што вучыцца добра, а калі ёй указалі на дрэнныя адзнакі, то запярэчыла: "Мама гаворыць, што я добра стараюся". Адзнака малодшым школьнікам здаецца важнай, калі яна пастаўлена за чвэрць, таму што "не за адзін якінебудзь урок, а за стараннасць". Гэта сведчыць пра тое, што першапачатковы сацыяльны сэнс вучэбнай дзейнасці заключаны для дзяцей *не столькі ў выніку*, колькі ў самім *навучальным працэсе*.

Адзнака ў якасці вядучага матыву навучання выступае больш чым у паловы малодшых школьнікаў. У трэці з іх пераважае *матыў прэстыжнасці*, а пазнавальны інтарэс назіраецца вельмі рэдка. Такая сітуацыя не вельмі спрыяльная для працэсу навучання, таму што адказнасць і працавітасць школьнікаў слаба звязаны з матывам адзнакі ў параўнанні з пазнавальным інтарэсам.

"Зубрылкі" і гультаі

Аднак такое стаўленне да адзнакі хутка знікае. Школьнікі 3-4 класаў пачынаюць адчуваць цяжар сваіх абавязкаў, іх стараннасць змяншаецца. А вучні 5-6 класаў пачынаюць нават дражніць малодшых школьнікаў за старанне, называючы іх "зубрылкамі".

Такія зрухі ў матывацыйнай сферы адбываюцца таму, што не задавальняецца пазнавальная патрэбнасць вучняў, а гэта звязана з методыкай іх навучання, у прыватнасці, з залішняй колькасцю практыкаванняў, накіраваных на выпрацоўку ўменняў. У выніку празмерна загружаецца памяць і недастаткова выкарыстоўваецца інтэлект.

У малодшых школьнікаў "знаёмыя" матывы часта не адпавядаюць рэальным, якія падахвочваюць іх да вучэбнай дзейнасці. Паводле даных Г.Г.Гусевай, дыяпазон "знаёмых" матываў у вучняў 2-3 класаў даволі шырокі і ўключае як пазнавальныя, так і сацыяльныя матывы. У першую тройку ўвайшлі: "хачу больш ведаць", "цікава пазнаваць новае", "хачу атрымліваць выдатныя адзнакі". Апошнімі названы: "усе вучацца", "не хачу, каб на мяне сварыліся".

У школьнікаў, якія добра паспяваюць і праяўляюць цікавасць да ведаў, "знаёмыя" матывы супадаюць з рэальнымі. У школьнікаў, якія добра паспяваюць, але без ярка выяўленага інтарэсу да ведаў, ёсць няпоўнае супадзенне тых і другіх матываў. У іх дамінуюць матывы: "атрыманне адзнакі", "пахвала" і "патрабаванне".

У пасрэдна- і слабапаспяваючых школьнікаў асноўным з'яўляецца матыў "пазбягання пакарання". Гэты ж матыў уваходзіць у першую тройку "знаёмых" матываў. Такім чынам, адмоўны "знаёмы" і рэальны матывы ў іх супадаюць, а станоўчыя "знаёмыя" ("хачу атрымліваць добрыя адзнакі", "хачу больш ведаць") не супадаюць з рэальнымі.

М.В.Мацюхіна адзначае, што не ўсе матывы ўсведамляюцца малодшымі школьнікамі ў аднолькавай ступені. Дрэнна ўсведамляюцца матывы абавязку і адказнасці, дабрабыту, "прэстыжныя", цэлы шэраг матываў, звязаных са зместам і працэсам навучання (цікавасць да аб'екта дзейнасці, да працэсу дзейнасці, да вынікаў дзейнасці). Але менавіта гэтыя матывы часцей за ўсё выступаюць у якасці рэальных стымулаў вучэбнай дзейнасці. У той жа час матыў самавызначэння, на які часцей за ўсё ўказваюць школьнікі, з'яўляецца не рэальна дзеючым, а проста "знаёмым".

Вылучаюць знешнія матывы, змест якіх не мае нічога агульнага з матывамі навучання. Яны падзяляюцца на "прэстыжныя" і прымусовыя (пагроза пакарання). Апошнія, калі выяўлены моцна, ствараюць стрэсавыя сітуацыі, адмоўна ўплываюць на мысленне школьнікаў. Паводле даных С.А.Мусатава, значэнне матываў "пазбягання санкцый", якія падахвочваюць да выканання вучэбных заданняў, узмацняецца да трэцяга класа. Пры гэтым зніжаецца дамінаванне цікавасці да зместу школьных прадметаў. Відавочна, што матыватарамі вучэбнай дзейнасці малодшых школьнікаў могуць быць сацыяльна-псіхалагічныя фактары: жаданне добра выглядаць у вачах аднакласнікаў, захапленне сваім настаўнікам, жаданне задаволіць яго сваім адказам на ўроку і атрымаць ад яго пахвалу.

Энергія намеру

Істотнай асаблівасцю матывацыі вучэбнай дзейнасці малодшых школьнікаў з'яўляецца немагчымасць доўга ўтрымліваць *энергію* сфарміраванага *намеру*. Таму паміж стварэннем у іх адпаведнага намеру і выкананнем яго не павінна праходзіць шмат часу, каб гэта імкненне не "астыла". Акрамя таго, перад малодшымі школьнікамі мэтазгодна ставіць не аддаленыя і буйнамаштабныя мэты, а *бліжэйшыя* і *невялікія*. Напрыклад, было выяўлена, што ў тых выпадках, калі дзіця не хоча выконваць нейкае заданне, дзяленне апошняга на шэраг паасобных задач з канкрэтнымі мэтамі падахвочвае дзіця не толькі пачаць работу, але і давесці яе да канца.

Паспяховасць вучэбнай дзейнасці малодшых школьнікаў шмат у чым залежыць ад таго, на што яна накіравана, якія мэты ажыццяўляюць вучні пры гэтым: ці накіраваны гэтыя мэты на авалоданне вучэбным матэрыялам як самастойнай каштоўнасцю або вучэбная дзейнасць служыць для іх толькі сродкам для дасягнення мэт, не звязаных са зместам навучання. Першаступеннае значэнне мае наяўнасць у дзіцяці асобасна значнай мэты. На першых этапах навучання ў школе важна навучыць дзіця прымаць і ўтрымліваць мэты, пастаўленыя дарослымі. Пазней гэта дасць яму магчымасць ставіць перад сабой мэты самастойна. Для таго каб выявіць, на якім месцы стаяць мэты, звязаныя з навучаннем, папрасіце дзіця закончыць сказы: "Я стараюся...", "Я быў бы рады...", "Я спадзяюся...", "Я ўпэўнены...", "Тое, пра што я часта думаю, каб мне купілі...", "Я мару...", "Я не сумняваюся...", "Мая мэта...". Потым падлічыце колькасць адказаў дзяцей, якія адлюстроўваюць:

а) імкненне добра вучыцца, быць выдатнікам, добра закончыць школу, атрымаць добрыя адзнакі, пахвалу, адабрэнне бацькоў, настаўніка і інш.;

б) маральна самаўдасканальвацца (быць старанным, добра сябе паводзіць, уважліва слухаць настаўніка, дапамагаць іншым, быць добрым чалавекам і інш.);

в) накіраванасць на выбар прафесіі і далейшае прадаўжэнне адукацыі (вучыцца ў інстытуце, універсітэце, быць урачом, настаўнікам і г.д.);

г) задавальненне выключна асобасных патрэбнасцей (купіць марожанае, мець кацяня, сабачку, атрымаць у падарунак відэамагнітафон, камп'ютэр і г.д.).

Такім чынам вы вызначыце, якія мэты пераважаюць у вашага дзіцяці. Калі большасць яго адказаў можна аднесці да пункта "г", то гэта сведчыць пра тое, што ў яго не сфарміраваны жыццёвыя мэты, звязаныя з навучаннем. Для таго каб зрабіць крок у гэтым кірунку, абмяркуйце з вучнем значнасць ведаў, дамажыцеся разумення ім важнасці вучобы для будучага жыцця.

Даследаванні псіхолагаў паказваюць, што жыццёвыя мэты большасці малодшых школьнікаў звязаны з навучаннем. Аднак яны не ведаюць, што патрэбна рабіць, каб добра вучыцца. Характэрна, што планы вучняў не сягаюць далёка ў будучыню. Дзеці часцей за ўсё жывуць сённяшнім днём.

Вучэбная мэта

Усведамленне школьнікам прыватных мэт адбываецца ў працэсе вучэбнай дзейнасці. Каб вучэбная мэта, пастаўленая дарослым, была прынята, стала намерам школьніка, неабходны яго ўдзел не толькі ў вызначэнні мэт, але і ў аналізе, абмеркаванні ўмоў яе дасягнення (паўтарыць заданне, удумацца ў змест, намеціць план выканання і да т.п.). Для таго каб вучэбная мэта стала пабуджальнай сілай, неабходна навучыць дзіця: а) выразна фармуляваць мэту (што пазнаць, чаму навучыцца); б) вызначаць яе значэнне (навошта і для чаго гэта патрэбна); в) вылучыць спосабы дасягнення мэты (як рабіць); г) усведамляць мяркуемыя цяжкасці дасягнення мэт; д) кантраляваць, наколькі выкананне адпавядае мэце, наколькі паспяхова адбываецца рух да яе.

Псіхолагі адзначаюць, што ўсведамленню школьнікам вучэбных мэт садзейнічае таксама дакладная акрэсленасць кола вывучаемых пытанняў, аб'ёму работы на ўрок, тыдзень, чвэрць і нават на навучальны год.

Фармуляванне асноўнай вучэбнай задачы адыгрывае значную матывацыйную ролю ў арганізацыі вучэбнай дзейнасці вучняў. Вучэбная задача паказвае вучням той арыенцір, на які яны павінны накіроўваць сваю дзейнасць (увага, памяць, мысленне і інш.) у працэсе вывучэння пэўнай тэмы (раздзела). Асноўная вучэбная задача ў працэсе вывучэння тэмы (раздзела) праграмы спараджае сістэму прыватных вучэбных задач, якія ў сукупнасці не толькі ствараюць, але і пастаянна падтрымліваюць матывацыйны тонус вучня на працягу ўсяго ходу засваення. Падвядзенне вучняў да самастойнай пастаноўкі і прыняцця вучэбных задач — важная ўмова арганізацыі вучэбнай дзейнасці. І таму няправільна робяць тыя настаўнікі, якія наогул апускаюць матывацыйны этап і абмяжоўваюцца адной фразай: "Сёння мы прыступаем да вывучэння тэмы...", пераходзячы адразу да выкладання новага матэрыялу. Такая "эканомія часу" балюча адаб'ецца на ўсім характары вучэбнай дзейнасці вучняў. Самае першае, чаму неабходна навучыць дзіця, — гэта ўменню самастойна вылучаць вучэбную задачу. Вучань павінен дакладна ўяўляць, якім спосабам дзеяння, правілам трэба авалодаць, каб здолець выканаць канкрэтнае заданне. Найбольш часта сфарміраванасць данага кампанента вучэбнай дзейнасці назіраецца ў першакласнікаў. Так, напрыклад, пры рашэнні арыфметычных задач маленькі школьнік нярэдка засяроджваецца на сюжэтных момантах. Калі ён даведваецца, што па ўмове задачы тата даў сястрычцы на два персікі больш, чым брату, дзіця пачынае абурацца, сцвярджаючы: "Гэта няправільна! Трэба пароўну!" Абмяркоўваючы з дзіцем тое, што было на ўроку, настаўнік і бацькі могуць зразумець, ці вылучае яно вучэбную задачу. Калі дзіця вам расказвае, што сёння ў школе яны рашалі прыклады, а не разумее, для чаго гэта неабходна, не можа патлумачыць, што ўсё гэта важна для таго, каб навучыцца складваць двухзначныя лікі, — значыць, яно яшчэ не ўмее вылучаць вучэбную задачу.

Аднак трэба памятаць, што прыкметы гэтай "хваробы" не заўсёды лёгка заўважыць. Няўменне вылучаць вучэбную задачу адносіцца да ліку схаваных цяжкасцей у навучанні. Дзіця не здольна само вызначыць сваю праблему. Таму, задаючы пытанне "Якія ў цябе цяжкасці?", немагчыма чакаць адказу "Я не ўмею вылучаць вучэбную задачу!" А калі такое і адбудзецца, то можна быць упэўненым — дзіця пры мінімальнай дапамозе настаўніка ці бацькоў навучыцца рабіць гэта самастойна.

Чаму ты сёння навучыўся?

Такім чынам, у чым жа можа заключацца дапамога дзіцяці з боку дарослых? Па-першае, важна дамагчыся, каб дзіця зразумела, чаго яно раней не ведала і чаму цяпер навучылася. Таму пасля заняткаў, у ходзе якіх дзіця набыло якіянебудзь веды, патрэбна задаць пытанне: "Чаму ты сёння навучыўся?" Пры выкананні заданняў і практыкаванняў можна спытаць вучня: "Як ты думаеш, для чаго неабходна гэтае практыкаванне? Чаму ты можаш навучыцца, калі рашаеш гэтыя прыклады? Чаму прапушчаны некаторыя словы? Чаму ты вывучыў гэтае правіла? Чаму задалі прыдумаць задачу?" і да т.п. Падобныя пытанні дапамогуць не толькі высветліць, ці ўмее дзіця вылучаць вучэбную задачу, але і дапамогуць яму навучыцца рабіць гэта самастойна.

Не менш карысна параўноўваць паміж сабой знешне аднолькавыя практыкаванні, якія адрозніваюцца рознымі вучэбнымі задачамі і накіраваны на адпрацоўку розных правілаў. Напрыклад, абмяркуйце з дзіцем два практыкаванні, дзе неабходна ўставіць прапушчаныя літары. Звярніце яго ўвагу, што першае заданне прызначана для замацавання ведаў аб ненаціскных і націскных галосных, а другое — для навучання правільнаму напісанню глухіх і звонкіх зычных у каранях слоў.

Кожны раз, пасля чарговага этапу засваення новых ведаў, неабходна дапамагчы дзіцяці разабрацца, што ж яно цяпер умее рабіць такое, чаго раней не ўмела. Скажам, не ўмела рашаць задачы ў тры дзеянні, а цяпер навучылася. Падобны аналіз набытых ведаў аблягчае дзіцяці працэс вылучэння вучэбнай задачы. Пазней, авалодаўшы гэтым уменнем, малодшы школьнік пачынае вылучаць вучэбную задачу і ў новым матэрыяле: "Сёння мы будзем вучыцца складваць лікі ў межах 1000".

У 3-4 класах пачынае праяўляцца выбіральнае стаўленне школьнікаў да асобных школьных прадметаў, у выніку чаго агульны матыў вучобы становіцца ўсё больш дыферэнцыяваным: паяўляецца як станоўчая, так і адмоўная матывацыя працэсу навучання ў залежнасці ад цікавасці да прадмета. Аднак у гэтым узросце пазнавальныя інтарэсы дзяцей, як правіла, з'яўляюцца яшчэ эпізадычнымі. Яны ўзнікаюць у пэўнай сітуацыі, часцей за ўсё пад непасрэдным уздзеяннем урока і амаль заўсёды згасаюць, як толькі ўрок заканчваецца. Нарэшце, у гэтых класах зніжаецца роля настаўніка ў падахвочванні да вучэбнай дзейнасці і ў сувязі са зніжэннем яго аўтарытэту. Гэта абумоўлена і павышэннем самастойнасці школьнікаў, і большай іх арыентацыяй на меркаванне аднакласнікаў.

Матыў не ўзнікае стыхійна

Як адзначаюць А.К.Маркава з саўтарамі (1983), матывацыя, якая вызначаецца галоўным чынам новай сацыяльнай роляй дзіцяці (было "проста дзіця", а цяпер школьнік), не можа падтрымліваць на працягу доўгага часу яго вучэбную працу і паступова губляе сваё значэнне. Таму фарміраванне ўжо ў пачатковых класах матываў, якія надаюць вучобе сэнс, калі яна становіцца для дзіцяці сама па сабе жыццёва важнай мэтай, з'яўляецца адной з галоўных задач настаўніка. Спадзявацца на тое, што матыў навучання ўзнікне сам па сабе, стыхійна, не даводзіцца. Вучэбна-пазнавальныя матывы фарміруюцца ў ходзе самой вучэбнай дзейнасці, таму важна, як гэтая дзейнасць ажыццяўляецца.

Асноўнымі фактарамі, якія ўплываюць на фарміраванне станоўчай устойлівай матывацыі да вучэбнай дзейнасці, з'яўляюцца: змест вучэбнага матэрыялу; арганізацыя вучэбнай дзейнасці; ацэнка вучэбнай дзейнасці; стыль педагагічнай дзейнасці настаўніка.

Змест вучэбнага матэрыялу. Змест навучання выступае для вучняў у першую чаргу ў выглядзе той інфармацыі, якую яны атрымліваюць ад настаўніка, з вучэбнай літаратуры, вучэбных тэлевізійных перадач і іншым шляхам. Аднак сама па сабе інфармацыя па-за патрэбнасцямі дзіцяці не мае для яго якога-небудзь значэння, а значыць, не падахвочвае да вучэбнай дзейнасці. Таму, даючы вучэбны матэрыял, трэба ўлічваць патрэбнасці школьнікаў данага ўзросту.

Гэта: патрэбнасць у пастаяннай дзейнасці, у практыкаванні розных функцый, у тым ліку і псіхічных — памяці, мыслення, уяўлення; патрэбнасць у навізне, эмацыянальным напаўненні, патрэбнасць у рэфлексіі і самаацэнцы і інш. Таму вучэбны матэрыял павінен падавацца ў такой форме, каб выклікаць у школьнікаў эмацыянальны водгук, закранаць іх самалюбства, гэта значыць быць дастаткова складаным, добра ілюстраваным, каб актывізаваць пазнавальныя псіхічныя працэсы. Змястоўна і ілюстрацыйна бедны матэрыял не валодае матывуючай сілай і не садзейнічае абуджэнню цікавасці да навучання.

Імкненне некаторых настаўнікаў (пры нізкай паспяховасці вучняў) па якім-небудзь раздзеле вучэбнай праграмы гранічна спрашчаць матэрыял, "разжоўваць" складаныя пытанні і панянцці хоць і прыводзіць да імгненнага поспеху, але робіць вывучэнне матэрыялу цяжкім і надакучлівым заняткам, які забівае ўсякую цікавасць да навучання.

Пазнаваць новае і асэнсоўваць набытае

Вучэбны матэрыял павінен абапірацца на ранейшыя веды, але ў той жа час утрымліваць інфармацыю, якая дае магчымасць не толькі пазнаваць новае, але і асэнсоўваць набытыя вопыт і веды, пазнаёміцца з ужо вядомым з новага боку. Важна паказаць, што існуючы ў кожнага вучня жыццёвы вопыт часта падманлівы, супярэчыць навукова ўстаноўленым фактам. Тлумачэнне назіраемых з'яў прыроды надасць новаму матэрыялу патрэбны сэнс, выкліча цікавасць да навуковага пазнання свету.

Аднак, абуджаючы цікавасць школьнікаў да навучання, не трэба залішне эксплуатаваць прыёмы, звязаныя са знешняй займальнасцю ці са спасылкамі на практычную значнасць атрымліваемых ведаў і ўменняў цяпер і ў будучым.

Арганізацыя вучэбнай дзейнасці. А.К.Маркава і сааўтары адзначаюць, што вывучэнне кожнага раздзела ці тэмы вучэбнай праграмы павінна складацца з трох асноўных этапаў: матывацыйнага, аперацыйна-пазнавальнага і рэфлексіўна-ацэначнага.

Матывацыйны этап — гэта паведамленне, чаму і для чаго вучням трэба ведаць гэты раздзел праграмы, якая асноўная задача данай работы. Гэты этап складаецца з трох вучэбных дзеянняў:

1. Стварэнне вучэбна-праблемнай сітуацыі, якая ўводзіць у змест тэмы. Гэта дасягаецца з дапамогай наступных прыёмаў: а) пастаноўкі перад вучнямі задачы, якую можна вырашыць, толькі вывучыўшы даную тэму; расказу настаўніка аб тэарэтычнай і практычнай значнасці прапануемай тэмы; в) расказу пра тое, як вырашалася гэтая праблема раней.

2. Фармуляванне асноўнай вучэбнай задачы як выніку абмеркавання праблемнай сітуацыі. Гэтая задача з'яўляецца для вучняў мэтай іх дзейнасці на ўроку.

3. Разгляд пытанняў самакантролю і самаацэнкі магчымасцей па вывучэнні данай тэмы. Пасля пастаноўкі задачы намячаецца і абмяркоўваецца план далейшай работы, высвятляецца, што трэба ведаць і ўмець для вывучэння тэмы, чаго вучням не хапае, каб вырашыць задачу. Такім чынам ствараецца ўстаноўка на неабходнасць падрыхтоўкі да вывучэння матэрыялу.

Станоўчыя эмоцыі ад зробленага

На аперацыйна-пазнавальным этапе вучні засвойваюць тэму, авалодваюць вучэбнымі дзеяннямі і аперацыямі ў сувязі з яе зместам. Роля гэтага этапу ў стварэнні і падтрыманні матывацыі да вучэбнай дзейнасці і будзе залежаць ад таго, ці разумеюць вучні неабходнасць данай інфармацыі, ці ўсведамляюць сувязь паміж вучэбнымі задачамі і асноўнай, ці выступаюць гэтыя задачы як цэласная структура, гэта значыць ці разумеюць яны прапанаваны вучэбны матэрыял. Істотны ўплыў на ўзнікненне правільнага стаўлення да вучэбнай дзейнасці на гэтым этапе могуць аказаць станоўчыя эмоцыі, якія ўзнікаюць у працэсе дзейнасці ("спадабалася") і ад дасягнутых вынікаў. Таму важна не разважаць пра вучобу, яе важнасць і карысць, а дабівацца, каб вучань пачаў дзейнічаць.

Рэфлексіўна-ацэначны этап звязаны з аналізам зробленага, супастаўленнем дасягнутага з пастаўленай задачай і ацэнкай работы. Падвядзенне вынікаў трэба арганізаваць так, каб вучні адчувалі задавальненне ад выкананай работы, ад пераадолення цяжкасцей і пазнання новага. Гэта прывядзе да фарміравання матывацыі чакання такіх жа эмацыянальных перажыванняў і ў будучым.

Каб пераадолець ці папярэдзіць праблему "непаспяваючага" вучня, важна сфарміраваць у яго ўстойлівую матывацыю дасягнення поспеху. Для гэтага неабходна павысіць самаацэнку і псіхалагічную ўстойлівасць школьніка, дапамагчы яму пераадолець няўпэўненасць у сабе.

Пераадоленне непаспяховасці

Якім чынам стварыць умовы для перажывання вучнем поспеху і звязаных з ім станоўчых эмоцый?

Найлепшымі з'яўляюцца наступныя рэкамендацыі: 1) неабходна ставіць перад вучнем пасільныя задачы; 2) пастарайцеся знайсці "паспяховыя" сферы дзейнасці адстаючага вучня, каб змяніць стаўленне да яго дарослых і равеснікаў; 3) прапануйце адстаючаму вучню ролю "настаўніка", які дапамагае слабаму вучню з малодшага класа; 4) заахвочвайце самыя малыя ўдачы вучня і дапамагайце папярэджваць яго няўдачы; 5) трэніруйце волю школьніка, няхай вучыцца прымушаць сябе даводзіць пачатую справу да канца (напрыклад, рашаць цяжкую задачу патрэбна адразу і не адкладваць яе на "потым"; 6) ушчуванне не павінна датычыцца здольнасцей вучня, яно павінна быць канкрэтным і накіраваным на ліквідацыю зразумелых яму недахопаў (памылка ў задачы, нядбайнасць у пісьме і г.д.).

Выхаванне ў непаспяваючага школьніка ўпэўненасці ў сабе, у сваіх магчымасцях садзейнічае змяненню яго стаўлення да сваёй непаспяховасці. Наступны важны крок — гэта сумесная з вучнем пастаноўка мэты па пераадоленні адставання ў вучобе. Вельмі важна, каб педагогі і бацькі разам з вучнем абмеркавалі ўмовы і шляхі яго пераадолення непаспяховасці.

Вядома, што ў многіх выпадках групавая форма вучэбнай дзейнасці стварае лепшую матывацыю, чым індывідуальная. Групавая форма "ўцягвае" ў актыўную працу нават пасіўных вучняў са слабай матывацыяй да навучання, таму што яны не могуць адмовіцца выконваць сваю частку работы, каб не падвергнуцца абструкцыі з боку таварышаў. Акрамя таго, падсвядома ўзнікае ўстаноўка на спаборніцтва, жаданне быць не горшым за іншых.

Розныя стылі фарміруюць розныя матывы

Ацэнка вынікаў вучэбнай дзейнасці. Матывуючая роля ацэнкі вынікаў вучэбнай дзейнасці не выклікае сумнення. Аднак занадта частае ацэньванне (выстаўленне адзнак) прыводзіць да таго, што атрыманне добрых адзнак становіцца для вучняў самамэтай. Адбываецца зрух вучэбнай матывацыі з самой дзейнасці, з яе працэсу і вынікаў на адзнаку, якая здабываецца многімі школьнікамі несумленнымі спосабамі. Гэта прыводзіць да згасання матыву ўласна вучэбнай (пазнавальнай) дзейнасці і да дэфармацыі развіцця асобы вучня. Таму ў шэрагу краін у пачатковых класах адзнакі не выстаўляюцца, а ў старшых класах выкарыстоўваюцца толькі формы ўліку і ацэнкі.

Важна, каб у ацэнцы даваўся якасны, а не колькасны (валавы) аналіз вучэбнай дзейнасці вучняў, падкрэсліваліся станоўчыя моманты, зрухі ў засваенні вучэбнага матэрыялу, выяўляліся прычыны існуючых недахопаў, а не толькі канстатавалася іх наяўнасць.

У той жа час прыніжаць матывуючую ролю адзнак (бальнага ацэньвання) пры існуючай у навучальных установах сістэме атэстацыі не варта. Дрэнна гэта ці добра, але адзнакі маюць юрыдычную сілу. Менавіта на іх аснове вучняў пераводзяць з аднаго класа ў наступны, хваляць і заахвочваюць ці, наадварот, ушчуваюць і караюць. У шэрагу краін адзнакі ў атэстаце маюць істотнае значэнне пры паступленні ў вышэйшыя навучальныя ўстановы.

Таму вялікая роля адэкватнай ацэнкі ведаў вучняў, што не заўсёды мае месца. У даследаванні Н.А.Курдзюковай выяўлена, што настаўнікі, схільныя да аўтарытарнага стылю дзейнасці, заніжаюць адзнакі ў параўнанні з настаўнікамі дэмакратычнага стылю; настаўнікі з ліберальным стылем, наадварот, завышаюць адзнакі.

Стыль дзейнасці настаўніка. На фарміраванне матываў навучання аказвае ўплыў стыль педагагічнай дзейнасці настаўніка, а розныя стылі фарміруюць розныя матывы. Аўтарытарны стыль фарміруе "знешнюю" (экстрынсіўную) матывацыю навучання, матыў "пазбягання няўдачы", затрымлівае фарміраванне "ўнутранай" (інтрынсіўнай) матывацыі. Дэмакратычны стыль педагога, наадварот, садзейнічае інтрынсіўнай матывацыі, а ліберальны — зніжае матывацыю навучання і фарміруе матыў "спадзявання на поспех".

У заключэнне патрэбна адзначыць, што сфарміраванасць станоўчай матывацыі з'яўляецца важным якасным паказчыкам эфектыўнасці вучэбна-выхаваўчага працэсу.

Яўген РАПАЦЭВІЧ.

Пасля заканчэння ў гэтым годзе віцебскай сярэдняй школы № 32 Наташа Марчанка плануе паступіць на харэаграфічнае аддзяленне універсітэта культуры ў Мінску. А пакуль будучая выпускніца і абітурыентка танцуе ва ўзорным ансамблі класічнага танца "Піруэт" пры школе мастацтваў № 1 у Віцебску. Салісткай ансамбля яна выступае з дня яго ўтварэння.

Фота Аляксандра ХІТРОВА, БЕЛТА.

Перыёдыка

"Народная асвета"

— Сучасная рэфармуемая школа павінна дапамагаць маладым людзям набываць шэраг уменняў і навыкаў, неабходных для ўзаемадзеяння з іншымі людзьмі, для самастойнага выбару жыццёвых стратэгій; навучыць сваіх выхаванцаў эфектыўна і дынамічна дзейнічаць у любых сітуацыях, развіць патрэбнасць у духоўна-асобасным росце, — разважае старшы навуковы супрацоўнік Нацыянальнага інстытута адукацыі, кандыдат гістарычных навук І.І.Калачова ў сваім артыкуле "Прафесійна-асобасныя якасці сацыяльнага педагога", якім адкрываецца майскі нумар часопіса.

Пад рубрыкай "Пытанні педагогікі і псіхалогіі" надрукаваны працяг публікацыі псіхолага з Мінска Я.С.Рапацэвіча "Фарміраванне навучальна-пазнавальнай дзейнасці школьнікаў". Філасофскія праблемы адукацыі разглядаюцца ў артыкуле загадчыка навукова-даследчага аддзела Беларускага універсітэта культуры, кандыдата культуралогіі І.Л.Когана "Адукацыя і культуралогія".

Выхаваўчая работа з вучнямі прадстаўлена артыкуламі выкладчыка кафедры філасофіі Беларускага дзяржаўнага эканамічнага універсітэта Н.М.Дзялендзік "Маладзёжная субкультура", настаўніка сярэдняй школы № 20 Калінінграда Расійскай Федэрацыі А.І.Кібыша "Патрыятызм — каштоўнасць вечная", кіраўніка Асацыяцыі клубаў гімназіі № 130 Мінска, саіскальніка кафедры агульнай педагогікі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта С.М.Нагорнай і кіраўніка клуба "Спадчына" названай гімназіі І.І.Шпакоўскай "Школьныя клубы: выхаванне пазнавальнай актыўнасці", а таксама заканчэнне публікацыі дацэнта кафедры сацыяльнай работы філіяла Маскоўскага дзяржаўнага сацыяльнага універсітэта ў Мінску, кандыдата педагагічных навук І.В.Цімашэнкі і аспіранткі кафедры сацыяльнай педагогікі і прафесійнага майстэрства Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта імя М.Танка, магістра педагагічных навук А.С.Смірновай "Сацыяльна-педагагічныя асновы прафілактыкі ВІЧ/СНІД у школе".

Новая рубрыка "Трыбуна маладога вучонага" прадстаўлена навуковымі даследаваннямі аспіранткі Беларускага дзяржаўнага педагагічнага універсітэта І.У.Палішчук "Самастойная праца студэнтаў" і аспіранткі кафедры педагогікі вышэйшай школы і сучасных выхаваўчых тэхналогій гэтага ж універсітэта А.П.Мышко "Фарміраванне гатоўнасці студэнтаў да самавыхавання моўнай культуры".

Творчасць вядомага рускага драматурга Аляксандра Вампілава даследуе ў сваёй публікацыі выкладчык кафедры рускай літаратуры Беларускага дзяржаўнага універсітэта А.Ю.Гарбачоў. Артыкул настаўніка гісторыі сярэдняй школы № 71 Мінска М.Г.Жылінскага "Палітыка акупацыйных улад у няскоранай Беларусі" прымеркаваны да Дня Перамогі савецкага народа ў Вялікай Айчыннай вайне.

Планаванне ў дапамогу выкладчыкам геаграфіі прадстаўлена распрацоўкай настаўніка геаграфіі сярэдняй школы № 17 Барысава Г.С.Сыраежкіна. Змешчана таксама распрацоўка ўрокаў рускай мовы ў 6 класе, падрыхтаваная настаўніцай рускай мовы і літаратуры Слабодскай сярэдняй школы Пружанскага раёна А.М.Пакаржыла.

Пад традыцыйнай рубрыкай "Методыка і вопыт" у дапамогу настаўнікам розных школьных дысцыплін надрукаваны шэраг артыкулаў і метадычных распрацовак.

Пра далучэнне вучнёўскай моладзі да заняткаў тэхнічнай творчасцю ў выхаваўча-адукацыйных установах Полацка расказваецца ў артыкуле метадыста Рэспубліканскага цэнтра тэхнічнай творчасці навучэнцаў Д.І.Маляевай "Свет дзіцячых захапленняў".

У гэтым нумары прадстаўлена яшчэ адна новая рубрыка — "Адукацыя і рынак". Пад ёй надрукаваны артыкулы прарэктара па эканоміцы Беларускага дзяржаўнага універсітэта транспарту, кандыдата эканамічных навук Г.М.Бычковай "Фінансаванне вышэйшай школы ў ракурсе замежнага вопыту" і намесніка дырэктара па выхаваўчай рабоце сярэдняй школы № 3 Ваўкавыска А.У.Боцькі "Вучнёўская брыгада — школа гаспадарання".

Завяршаецца нумар публікацыяй дацэнта кафедры педагогікі Мазырскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута імя Н.К.Крупскай, кандыдата педагагічных навук Я.А.Саўчанкі і студэнткі Беларускага дзяржаўнага універсітэта Т.Д.Чэкановіч "Педагагічная дзейнасць у эпоху хрысціянскага сярэдневякоўя".

Уладзімір ЯКУБОВІЧ.

Спорт

Упэўненая перамога Сяргея Насевіча

У Мінску закончыўся мужчынскі чэмпіянат вышэйшай лігі Беларусі па міжнародных (стаклетачных) шашках з удзелам 12 спартсменаў. Асноўную барацьбу за ўзнагароды 11 дзён вялі міжнародныя гросмайстры А.Булатаў і А.Валюк, міжнародныя майстры С.Насевіч і В.Свізінскі, майстры спорту А.Майсееў, М.Кадзеснікаў, К.Хайнюк, В.Беляеўскі. Аднак з другой паловы турніру ўсё больш умацоўвалася лідэрства Сяргея Насевіча. І за тур да фінішу трэнер-выкладчык НЦШШ С.Насевіч без паражэнняў набраў 16 ачкоў з 20 магчымых і забяспечыў сабе званне чэмпіёна Беларусі 2001 года. Па 13 ачкоў з 20 магчымых у Андрэя Валюка з Гродна, мінчан Валерыя Свізінскага і Андрэя Майсеева, якія занялі апошнія месцы. Судзейскую брыгаду чэмпіянату ўзначальваў галоўны рэдактар часопіса "Беларусь" Аляксандр Шабалін.

Вільям АСТРЫНСКІ.

Праграма тэлеперадач

ПАНЯДЗЕЛАК, 28 МАЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 11.00, 13.00, 18.00, 23.50 Навіны.
7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
8.00 Рэзананс.
9.15 "Усе мае дзеці".
10.10 Тэлебарометр.
10.30 Здароўе.
11.15 "Чалавек мора".
12.05 "Новыя прыгоды гномаў". Заключныя серыі.
13.15 "Дзяржаўная мяжа". Фільм шосты "За парогам Перамогі".
14.25 "Скарбы сусветнай культуры" (Германія).
14.35 Урокі Н. Наважылавай.
15.00 Навіны (з сурдаперакладам).
15.20 Фільм — дзецям. "Маленькі баец".
17.00 "Усе мае дзеці".
18.20 Зона Ікс.
18.30 Палітычныя дыялогі.
19.00 Меладрама "Ад лёсу не ўцячэш".
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.45 Правы чалавека: погляд у свет.
22.05 "Чалавек мора".
22.55 Стадыён.
23.20 Планета "АРТ".

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 23.25 Навіны.
8.15 "Паветраныя замкі".
9.15 Што? Дзе? Калі?
10.30 "З лёгкай парай!".
14.20 Зорная гадзіна.
14.45 ...Да шаснаццаці і старэй.
15.20 "Пакемон".
15.45 "Ералаш".
15.55 "Паветраныя замкі".
17.25 "За секунду да катастрофы".
17.45 Чакай мяне.
18.40 "Хто хоча стаць мільянерам?".
19.45 Добрай ночы, малышы!
20.00 Час.
21.00 Прыгодніцкі фільм "Перахоп".
22.40 Каб памяталі... Барыс Андрэяў.
23.40 "Чалавек ніадкуль".

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00, 22.00 Весткі.
8.15 Баявік "Скалалаз".
10.30 "Санта-Барбара".
16.30 "Простыя ісціны".
17.00 "Сетка".
19.30 Весткі—Масква.
19.50 Канцэрт да Дня памежніка.
21.35 Міхаіл Жванецкі. "Простыя рэчы".
22.30 Пасля "Вестак".
22.40 Падрабязнасці.
22.50 Баявік "Атрад "Д".
0.30 Спорт за тыдзень.

КУЛЬТУРА

7.05, 13.30, 17.30, 19.30, 23.00 Навіны культуры.
7.20, 21.25 Пасля навін.
7.40 "Русалачка". Маст. фільм.
9.00 Тым часам.
9.25 С. Пракоф'еў. Сімфонія — канцэрт для віяланчэлі з аркестрам.
10.05 "Карыбу". Дак. фільм.
11.00 "Мае справы — квітнеючыя паляны". Мастачка М. Бялькевіч.
11.40 "Пагранічны сабака Алый". Маст. фільм.
12.45 Ж.-Ф. Рамо. "Пігмаліён, або Сюрпрызы Амура". Опера-балет.
13.45 "Востраў". Дак. фільм.
14.15 Сферы.
15.00 Навіны.
15.10 "Назад у Шэрвуд". Серыял.
15.30 Мультфільмы.
16.15 Звышнавука. "Землятрус".
16.40 Сярэбраны век.
17.40 Машыны часу.
18.05 "З канцэртнай залы". А. Скрабін. Канцэрт для фартэп'яна з аркестрам.
18.30 Айчына і лёсы. "Ціняковы".
19.10 Вячэрняя казка.
19.55, 21.45 С. Старыцкі "За двума зайцамі". Спектакль.
22.30 Ад кінаавангарда да відэаарта.

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30 Сёння раніцай.
5.15, 6.15, 7.15 Спорт, надвор'е.
5.20, 6.35 Крымінал.
5.35, 6.50 Вялікія грошы.
5.45, 7.20 У запас.
6.20, 7.40 Карданны вал.
7.50, 9.25 "Каханне і тайны Сансет Біч".
9.00, 11.00, 13.0, 15.00, 18.00, 21.00, 23.00 Сёння.
10.25 "Адзін дзень".
11.30 Фільм "Дуброўскі".
13.30 Стары тэлевізар.
14.40 Лялькі.
15.30 "Элен і хлопцы".
16.10 Серыял "Страсць".
17.05 "О, шчаслівчык!".
18.30 Герой дня.
18.45 Крымінал.
19.05 "Дзень нараджэння Буржуя".
20.15 "Ракавая калекцыя". 2-я серыя. **21.50** Серыял "Помста без мяжы".
23.25 "Паўшыя анёлы-2".

СТБ

6.00, 16.00 "Жалезны чалавек". Мультсерыял.
6.30 "Дыпладокі".
7.00 "Манітор".
7.30, 13.45 "Музыка на СТБ".
7.45 Выпадковы сведка".
8.30 Віртуальны свет".
8.45 Трылер "Кантрольны выстрал".
10.35 Інфармацыйная праграма "168 гадзін Мінска".
11.05 Меладрама "Маленькая мяцежніца".
12.45 "Няшчасны выпадак".
13.20 "Кінаафіша Мінска".
13.30, 17.30 Навіны СТБ.
14.00 "Пляж".
15.00 "Сакрэтныя матэрыялы". **16.30** "Дыпладокі".
17.00 "Потым з'явіўся ты".
17.45 "Па накіраванню". Музычна-забаўляльная праграма.
18.00 "Раузан".
19.00 "Выпадковы сведка".
19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
19.45 "Віртуальны свет".
19.55 "Культурнае жыццё Мінска".
20.00 "Мэш".
20.30 Міжнародныя спартыўныя навіны.
20.45 "Вечарніца".
21.00 "Марасейка, 12".
22.05 Баявік "Алмаз смерці".
0.05 Навіны СНД.
0.20 Футбольны кур'ер.
0.40 "Па накіраванню".

АЎТОРАК, 29 МАЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 11.00, 13.00, 18.00, 23.45 Навіны.
7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
8.10, 17.00 "Усе мае дзеці".
9.15, 15.35 "Тайны свет Алекс Мак".
9.40 Стадыён.
10.10 "У фокусе". Фільм "Тайна камянёў Ікі".
11.15 "Чалавек мора".
12.05 Тэленавігатар.
12.30 Арсенал.
13.10 "Дзяржаўная мяжа". Фільм сёмы "Салёны вецер".
14.20 Сфера.
14.40 "Скарбы сусветнай культуры".
15.00 Навіны (з сурдаперакладам).
15.10 "Казкі бацькі Кастара". Мультсерыял.
15.20 "Усе на арбіту!". Пазнавальны серыял для дзяцей.
16.05 "5 х 5".
18.20 Зона Ікс.
18.35 "Масква—Мінск".
18.55 "Тайная абарона". 1-я серыя.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
22.00 "Чалавек мора".
22.50 Спорт-кур'ер.
23.00 Ток-шоу "Будні". Абавязковае расследаванне.

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 23.20 Навіны.
8.15, 15.55 "Паветраныя замкі".
9.15 "Хто хоча стаць мільянерам?".
10.25 Пакуль усе дома.
14.20 Цар гары.
14.45 ...Да шаснаццаці і старэй.
15.20 "Пакемон".
15.45 "Ералаш".
17.25 "Усе падарожжы каманды Кусто".
17.55 Як гэта было. Дысідэнты на Краснай плошчы. 1968 год.
18.40 "Забойная сіла Місія выканальная-3".
19.45 Добрай ночы, малышы!
20.00 Час.
21.00 Фільм "Раскажы мне пра сябе".
22.45 Рускі экстрым.
23.35 Дэтэктыў "Прызнанне".

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00, 22.00 Весткі.
8.15 Баявік "Атрад "Д".
10.30 "Санта-Барбара".
16.30 Простыя ісціны".
17.00 "Сетка".
18.00 "Камісар Рэкс".
19.30 Весткі — Масква.
19.50 Аўтарская праграма Алены Масюк "Ханскі шахцёр".
20.20 Баявік "База".
22.30 Пасля "Вестак".
22.40 Падрабязнасці.
22.50 Мужчына і жанчына. Уладзімір Ільіч Талстой.
23.45 Дэтэктыў "Злачынства".

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 13.30, 17.30, 19.30, 23.00 Навіны культуры.
7.20, 20.40 Пасля навін.
7.40 "Тры сезоны". Маст. фільм. Частка 1-я.
8.35 Русь-вёска.
9.20 Машыны часу.
9.55 Сустрэча з Жылем Апапам.
10.20 "Пра карысць традыцый, або Рускія ў Англіі".
11.40 "Вам і не снілася". Маст. фільм.
13.45 Разам з Фафалем.
14.00 "Каханне". Дак. фільм. **14.25** "Пушкін і лёсы рускай культуры".
15.00 Навіны.
15.10 "Назад у Шэрвуд". Серыял. **15.35** "Бедная Ліза". Мультфільм.
15.50 Справа жыццёвая.
16.20 "Бачу цэль!".
16.45 "У свеце вобразаў Рэзо Габрыадзе".
17.40 "Ноу-хау". Тэлечасопіс.
17.55 "Крэмль музычны".
18.20 "Цытаты з жыцця". Уладзімір Бахцін.
19.00 Вячэрняя казка.
19.10 "Ах, ужо гэтыя дзеткі". **19.55** Русь-вёска.
21.00 Трэці званок.
21.25 Свінгуючы Растоў.
22.05 "Тры сезоны". Маст. фільм. Частка 1-я.

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30 Сёння раніцай.
5.15, 6.15, 7.15 Спорт, надвор'е.
5.20, 6.35 Крымінал.
5.35, 6.50 Вялікія грошы.
5.45, 7.20 У запас.
6.20, 7.40 Карданны вал.
7.50 "Дзень нараджэння Буржуя".
9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00, 23.00 Сёння.
9.25 "Каханне і тайны Сансет Біч".
10.25 Крымінал: "Чыстасардэчнае прызнанне".
11.25 Фільм "Беспрыданніца".
13.30 Стары тэлевізар.
14.40 У запас.
15.30 "Элен і хлопцы".
16.10 "Страсць".
17.05 "О, шчаслівчык!".
18.30 Герой дня.
18.45 Крымінал.
19.05 "Золата Югры".
20.15 "Зусім сакрэтна".
21.50 "Помста без мяжы".
23.25 Фільм "Даліна Тэнесі".

СТБ

6.00, 16.00 "Жалезны чалавек".
6.30, 16.30 "Дыпладокі".
7.00 Аўтапанарама.
7.15 Навіны СНД.
7.30 Музыка на СТБ.
7.45, 19.00 "Выпадковы сведка".
8.30, 19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
8.45 Баявік "Алмаз смерці".
10.35 "Дыскаверы" на СТБ.
10.55, 19.45 "Віртуальны свет".
11.05 Камедыя "Калі б у мяне быў мільён".
12.50 "1/52". Спартыўны агляд.
13.20 "Кінаафіша Мінска".
13.30, 17.30 Навіны СТБ.
13.45, 20.30 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ.
14.00 "Пляж".
15.00 "Марасейка, 12".
17.00 "Потым з'явіўся ты".
17.45 Гараскоп СТБ.
17.50, 19.55 "Культурнае жыццё Мінска".
18.00 "Раузан".
20.00 "Мэш".
20.45 "Вечарніца".
21.00 "Марш Турэцкага".
22.10 Трылер "Абаронца".
0.15 Аўтапанарама.
0.30 Камедыя "Калі б у мяне быў мільён".

СЕРАДА, 30 МАЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 11.00, 13.00, 18.00, 23.45 Навіны.
7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
8.10, 17.00 "Усе мае дзеці".
10.10 Тэлебарометр.
9.10 "Тайны свет Алекс Мак".
9.40 Існасць.
10.05 "У фокусе". Фільм "Піраты з "калашнікавымі" ў руках.
11.10 "Чалавек мора".
12.00 "Канцэрт Мішэля Сарду".
13.15 "Дзяржаўная мяжа". Фільм сёмы "Салёны вецер".
14.25 "Скарбы сусветнай культуры".
15.00 Навіны (з сурдаперакладам).
15.10 "Казкі бацькі Кастара".
15.20 "Усе на арбіту".
15.35 "Тайны свет Алекс Мак".
16.05 "5 х 5".
18.20 Зона Ікс.
18.30 Гадзіна прафесіянала.
19.05 "Тайная абарона". Маст. фільм. 2-я серыя.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.55 "Прызнанні часу".
22.15 "Чалавек мора".
23.10 Спорт-кур'ер.
23.20 Крымінальнае дасье.

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 23.55 Навіны.
8.15, 15.55 "Паветраныя замкі".
9.15 "Забойная сіла: Місія невыканальная-3".
10.15 "Сярэбраны шар". Фаіна Ранеўская.
14.20 Кліч джунгляў.
14.45 ...Да шаснаццаці і старэй.
15.20 "Пакемон".
5.45 "Ералаш".
17.25 "Усе падарожжы каманды Кусто".
17.55 Чалавек і закон.
18.40 "Хто хоча стаць мільянерам?".
19.45 Добрай ночы, малышы!
20.00 Час.
21.00 Фільм "Віктарына".
23.25 "Цывілізацыя".
0.15 Трылер "Туман".

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00, 22.00 Весткі.
8.15 Баявік "База".
9.45 "Фіціль".
10.30 "Санта-Барбара".
16.30 "Простыя ісціны".
17.00 "Сетка".
18.00 "Камісар Рэкс".
19.30 Весткі—Масква.
19.50 Камедыя "Пісталет з глушыцелем".
21.25 "Югаславія". Перыяд распаду". Частка 1-я.
22.30 Пасля "Вестак".
22.40 Падрабязнасці.
22.50 Архіўныя тайны. "Агент у Дзярждуме".
23.20 Фільм "Забойца воран".

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 13.30, 17.30, 19.30, 23.00 Навіны культуры.
7.20, 20.45 Пасля навін.
7.40 "Тры сезоны". Частка 2-я.
8.35 І. Брамс. Сімфонія 4.
9.15 "Бачу цэль!".
9.40 "Вайна і мір. Фрагменты". Дак. фільм.
10.30, 16.35 "Удачы, Фрэнчы". Маст. фільм. 3-я серыя. "Перасякаючы мяжу".
11.40 "Школьны вальс". Маст. фільм.
13.45 Разам з Фафалем.
14.10 "Пушкін і лёсы рускай культуры".
15.00 Навіны.
15.10 "Назад у Шэрвуд".
15.30 "Мяло, мяло па ўсёй зямлі..." Дак. фільм.
16.00 Усе суры Карана.
16.10 "Кансіліум".
17.40 "Расійскі кур'ер".
18.05 Штрыхі да партрэта мастака.
18.30 Магія кіно.
18.45 "Вялікая магія".
19.10 Вячэрняя казка.
19.50 "Вайна і мір. Фрагменты". **21.05** Форма.
21.30 П. І. Чайкоўскі "Лебядзінае возера". Фрагменты музыкі балета.
22.00 "Тры сезоны". Маст. фільм. Частка 2-я.

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30 Сёння раніцай.
5.15, 6.15, 7.15 Спорт, надвор'е.
5.20, 6.35 Крымінал.
5.35, 6.50 Вялікія грошы.
5.45, 7.20 У запас.
6.20, 7.40 Карданны вал.
7.50 "Золата Югры".
9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00, 23.00 Сёння.
9.25 "Каханне і тайны Сансет Біч".
10.30 "Асяроддзе".
11.25 Фільм "Навальніца".
13.30 Стары тэлевізар.
14.40 У запас.
15.30 "Элен і хлопцы".
16.10 "Страсць".
17.05 "О, шчаслівчык!".
18.30 Герой дня.
18.45 Крымінал.
19.05 "Золата Югры".
20.15 "Раслiннае жыццё".
21.50 "Помста без мяжы".
23.25 Фільм "Замест жонкі".

СТБ

6.00, 16.00 "Жалезны чалавек".
6.30, 16.30 "Дыпладокі".
7.00 Сімпсоны.
7.30 Музыка на СТБ.
7.45, 19.00 "Выпадковы сведка".
8.30, 19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
8.45 Трылер "Абаронца".
10.35 "Еўропа сёння".
10.55, 19.45 "Віртуальны свет".
11.05 Камедыя "Добрыя сэрцы і кароны".
13.20 "Кінаафіша Мінска".
13.30, 17.30 Навіны СТБ.
13.45 "Пляж".
14.45 "Марш Турэцкага".
17.00 "Потым з'явіўся ты".
17.45 Гараскоп СТБ.
17.50, 19.55 "Культурнае жыццё Мінска".
18.00 "Раузан".
20.00 "Мэш".
20.30 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ.
20.45 "Вечарніца".
21.00 "Марш Турэцкага".
22.05 Баявік "Горад у страху".
0.10 Навіны СНД.
0.25 Камедыя "Добрыя сэрцы і кароны".

ЧАЦВЕР, 31 МАЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30, 7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 11.00, 13.00, 18.00, 23.50 Навіны.
8.10, 17.00 "Усе мае дзеці".
9.10 "Тайны свет Алекс Мак".
9.35 Мультыклуб.
10.05 "У фокусе". Фільм "Карцёжнікі з Лас-Вегаса".
11.15 "Чалавек і мора".
12.05 Вялікі сняданак.
12.35 25-ы кадр.
13.10 "Дзяржаўная мяжа". "На далёкім пагранічцы". 1-я серыя.
14.20 "Прызнанні часу".
14.40 "Скарбы сусветнай культуры".
15.00 Навіны (з сурдаперакладам).
15.10 "Казкі бацькі Кастара".
15.20 "Усе на арбіту!".
15.35 "Тайны свет Алекс Мак".
16.05 "5 х 5".
18.20 Зона Ікс.
18.35 "Тайныя спружыны палітыкі". Аўтарская праграма Юрыя Азаронка.
19.00 "Дзякуй табе, Беларусь". Творчы вечар салісткі Дзяржаўнага канцэртнага аркестра Рэспублікі Беларусь Стэлы.
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама".
21.55 "Чалавек і мора".
22.50 Спорт-кур'ер.
23.00 "Сад мары".
23.25 Каралеўскае паляванне.

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 23.45 Навіны.
8.15, 15.55 "Паветраныя замкі".
9.15 "Хто хоча стаць мільянерам?".
10.15 "Сярэбраны шар". Два тэнары: І. Казлоўскі і С. Лемешаў.
14.20 Праграма "100 %".
14.45 ...Да шаснаццаці і старэй.
15.20 "Пакемон".
15.45 "Ералаш".
17.25 "Усе падарожжы каманды Кусто".
17.55 "Працэс".
18.40 Серыял "Падазрэнне".
19.45 Добрай ночы, малышы!
20.00 Час.
21.00 Баявік "Рэпартаж".
22.45 Джаз: Канцэрт Ігара Бутмана.
0.00 Камедыя "Плаваць з акуламі".

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00, 22.00 Весткі.
8.15 Камедыя "Пісталет з глушыцелем".
9.45 "Фіціль".
10.30 "Санта-Барбара".
16.30 "Простыя ісціны".
17.00 "Сетка".
18.00 "Камісар Рэкс".
19.30 Весткі — Масква.
19.50 Баявік "У лавушцы".
21.25 "Югаславія. Перыяд распаду". Частка 2-я.
22.30 Пасля "Вестак".
22.40 Падрабязнасці.
22.50 Камедыя "Мой муж — іншапланецянін".
0.30 Гукавая дарожка.

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 13.30, 17.30, 23.00 Навіны культуры.
7.20, 20.10 Пасля навін.
7.40 "Пятнаццацігадовы капітан". Маст. фільм.
9.00 "Ірына Архіпава ў Суздальскім Крамлі".
9.25 "Аповесць пра жыццё". К. Паўстоўскі.
10.05 Справа жыццёвая.
10.35, 16.35 "Удачы, Фрэнчы". Маст. фільм. 3-я серыя. "Перасякаючы мяжу". Частка 2-я.
11.40 "Розыгрыш". Маст. фільм.
13.10 "Кот у ботах". Мультфільм.
13.45 "Чорная ліса ў залатым полі". дак. фільм.
14.10 "Пушкін і лёсы рускай культуры".
15.00 Навіны.
15.10 "Назад у Шэрвуд".
15.50 "Паабяцала мне жыццё парогі ледзяныя...".
17.40 Шляхі Гасподнія.
18.05 Улада факта.
18.20 "Час музыкі".
18.45 "Асеннія партрэты".
19.10 Вячэрняя казка.
19.50 "Попел снабачанняў". Дак. фільм.
20.30 Джазафрэнія.
20.55 "Лілі Марлен". Маст. фільм.

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30 Сёння раніцай.
5.15, 6.15, 7.15 Спорт, надвор'е.
5.20, 6.35 Крымінал.
5.35, 6.50 Вялікія грошы.
5.45, 7.20 У запас.
6.20, 7.40 Карданны вал.
7.50 "Золата Югры".
9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00, 23.00 Сёння.
9.25 "Каханне і тайны Сансет Біч".
10.25 Кватэрнае пытанне.
11.30 Філасофская казка "Шчасце".
13.30 Стары тэлевізар.
14.40 У запас.
15.30 "Элен і хлопцы".
16.10 "Страсць".
17.05 "О, шчаслівчык!".
18.30 Герой дня.
18.45 Крымінал.
19.05 "Золата Югры".
20.20 Прафесія — рэпарцёр. Сяргей Кудрашоў. "Білет на "Тытанік".
21.50 "Помста без мяжы".
23.25 Фільм "Дні жніва".

СТБ

6.00, 16.00 "Жалезны чалавек".
6.30, 16.30 "Дыпладокі".
7.00 Сімпсоны.
7.30 Музыка на СТБ.
7.45 "Выпадковы сведка".
8.30, 19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
8.45 Баявік "Горад у страху".
10.35 "Экстрэмальныя гульні".
10.55, 19.45 "Віртуальны свет".
11.05 Вестэрн "Зламаная страла".
13.20 "Кінаафіша Мінска".
13.30, 17.30 Навіны СТБ.
13.45, 20.30 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ.
14.00 "Пляж".
15.00 "Марш Турэцкага".
17.00 "Потым з'явіўся ты".
17.45 Гараскоп СТБ.
17.50, 19.55 "Культурнае жыццё Мінска".
18.00 "Раузан".
19.00 "Экзотыка".
19.15 Музыка на СТБ.
19.45 "Віртуальны свет".
20.00 "Мэш".
20.45 "Вечарніца".
21.00 "Марш Турэцкага".
22.05 Трылер "Ледзі-забойца".
0.10 Навіны СНД.
0.20 Вестэрн "Зламаная страла".

ПЯТНІЦА, 1 ЧЭРВЕНЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

6.30, 7.10 Добрай раніцы, Беларусь!
7.00, 9.00, 11.00, 13.00, 18.00, 23.25 Навіны.
8.00, 17.00 "Усе мае дзеці".
8.45 "У добры шлях!" Выступленне міністра адукацыі Рэспублікі Беларусь В. І. Стражава.
8.53 Выпускны экзамен па беларускай і рускай мовах за курс базавай школы.
9.15 "Тайны свет Алекс Мак".
9.40 "Гусі-лебедзі". Мультфільм.
10.00 Гадзіна прафесіянала.
10.30 "Час надзей". Дак. фільм да Міжнароднага дня абароны дзяцей.
11.15 "Чалавек мора".
12.00 "Канцэрт Мішэля Сарду".
13.15 "Дзяржаўная мяжа". "На далёкім пагранічцы". 2-я серыя.
14.25 "Скарбы сусветнай культуры".
15.00 Навіны (з сурдаперакладам).
15.10 "Казкі бацькі Кастара".
15.20 "Усе на арбіту!".
15.35 "Тайны свет Алекс Мак".
16.05 "5 х 5".
18.20 Зона Ікс.
18.35 Свет і мы.
19.00 З. Славіна і Э. Марцэвіч у меладраме "Сямейныя абставіны".
20.40 Калыханка.
21.00 Панарама.
21.55 "Чалавек і мора".
22.50 Спорт-кур'ер.
23.00 "Сустрэча ў Траецкім" з Аляксандрам Дамарацкім.
23.40 Баявік "Панты".

ГРТ

8.00, 11.00, 14.00, 17.00, 23.50 Навіны.
8.15, 15.55 "Паветраныя замкі".
9.15 "Падазрэнне".
10.15 "Сярэбраны шар". Яўген Урбанскі.
14.20 Прыгодніцкі фільм "Турэцкае кальє".
15.42 "Ералаш".
17.25 "З лёгкай парай!".
18.00 Выратавальнікі. Экстраны выклік.
18.35 Поле цудаў.
19.45 Добрай ночы, малышы! **20.00** Час.
20.55 Дэтэктыў "Шалёны сабака і Глоры".
22.45 Рэальная музыка: "Максідром-2001". Частка 2-я.
0.05 Фільм "Выканаўца прыгавора".

РАСІЯ

8.00, 10.00, 16.00, 19.00 Весткі.
8.15 Баявік "У лавушцы".
9.45 "Фіціль".
10.30 "Санта-Барбара".
16.30 "Простыя ісціны".
17.00 "Сетка".
18.00 "Вялікае пытанне". Тэлегульня.
19.30 Весткі — Масква.
19.50 Дэтэктыў "Двайная пастка". **22.25** Дэтэктыў "Дом спатканняў".
0.10 Фільм "Горац-3: апошняе вымярэнне".

КУЛЬТУРА

7.05, 11.30, 13.30, 17.30, 19.30, 23.00 Навіны культуры.
7.20, 20.55 Пасля навін.
7.40 "Жылі-былі". Дак. фільм. **8.35** Каця Рычарэлі ў Маскве.
9.00 "Аповесць пра жыццё". К. Паўстоўскі.
9.45 "Унутраны вораг". Тэлеспектакль.
11.40 Замежнае дак. кіно.
12.30 "Казка пра цара Салтана". Мультфільм.
13.45 Разам з Фафалем.
14.00 Песні Юрыя Чычкова.
14.25 "Пушкін і лёсы рускай культуры".
15.00 Навіны.
15.10 "Назад у Шэрвуд".
15.30 "Самы маленькі гном". Мультфільм.
16.05 "Пад небам Парыжа". Спектакль.
16.50 Правінцыяльныя музеі. **17.15** Вуліца майго дзяцінства.
17.40 Сенсацыя! Сенсацыя? Сенсацыя.
18.05 Майстры Вялікага тэатра.
18.30 "Пра паэта Давіда Самойлава, яго жыццё, каханне і вершы".
19.10 Вячэрняя казка.
19.50 Кінаканцэрт.
20.05 "А чалавек іграе на трубе". Дак. фільм.
21.15 Кінапанарама.
22.00 Валейбол (Мужчыны). Сусветная ліга 2001. Расія—Грэцыя.

НТБ

5.00, 5.30, 6.00, 6.30, 7.00, 7.30 Сёння раніцай.
5.15, 6.15, 7.15 Спорт, надвор'е.
5.20, 6.35 Крымінал.
5.35, 6.50 Вялікія грошы.
5.45, 7.20 У запас.
6.20, 7.40 Карданны вал.
7.50 "Золата Югры".
9.00, 11.00, 13.00, 15.00, 18.00, 21.00 Сёння.
9.25 "Каханне і тайны Сансет Біч". **10.25** Падарожжы натураліста.
11.25 "Пятнаццацігадовы капітан".
13.30 Стары тэлевізар.
14.40 У запас.
15.30 "Вуліца Сезам".
15.55 "Страсць".
16.55 "Паліцэйская акадэмія". **18.30** Герой дня.
18.45 Крымінал.
19.05 "Золата Югры".
20.15 "О, шчаслівчык!".
22.35 Вострасюжэтны фільм "Шаша ў нікуды".

СТБ

6.00, 16.00 "Жалезны чалавек". Мультсерыял.
6.30, 16.30 "Дыпладокі".
7.00 "Сімпсоны".
7.30 "Музыка на СТБ".
7.45 Выпадковы сведка".
8.30, 19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
8.45 Трылер "Ледзі-забойца".
10.35 "Еўропа сёння".
10.55 "Віртуальны свет".
11.05 Гістарычная эпапея "Дакі".
13.20 "Кінаафіша Мінска".
13.30, 17.30 Навіны СТБ.
13.45, 20.30 Міжнародныя спартыўныя навіны на СТБ. **14.00** "Пляж".
15.00 "Марш Турэцкага".
17.00 "Потым з'явіўся ты".
17.45 "Па накіраванню". Музычна-забаўляльная праграма.
18.00 "Раузан".
19.00 "Выпадковы сведка".
19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
19.45 "Віртуальны свет".
19.55 "Культурнае жыццё Мінска". **20.00** "Мэш".
20.45 "Вечарніца".
21.00 "Чорны пакой".
21.35 Трылер "Аперацыя "Кастрычнік".
23.45 Навіны СНД.
0.00 Гістарычная эпапея "Дакі".
1.50 "Па накіраванню".

СУБОТА, 2 ЧЭРВЕНЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

7.00, 9.00, 15.00 Навіны.
7.15 Існасць.
7.45 Дак. экран. "Свет вяртлявай камышоўкі".
8.25 Здароўе.
8.53 Выпускны экзамен па матэматыцы за курс сярэдняй школы.
9.10 "Пакахантос". Мультсерыял. 1-я серыя.
9.40 Прэм'ер-парад.
10.10 "Усё нармальна, мама!". **10.45** Сад мары.
11.10 Мультыклуб.
11.35 "Кувалда".
12.35 Каралеўскае паляванне.
13.00 "Чароўны магазін". Мультфільм.
13.35 Серыял "25 градусаў на Поўдзень". 1-я серыя.
14.30 Сталіца.
15.15 Дж. Чан у эксцэнтрычнай камедыі "Хто я?".
17.20 З дакладных крыніц.
17.55 Футбол. Адборачны матч чэмпіяната свету. Арменія—Беларусь. У перапынку (18.50) — Навіны.
20.00 "Па старонках "Залатога шлягера". Канцэрт.
21.00 Панарама.
21.50 Спорт-кур'ер.
22.00 "Тайныя спружыны палітыкі".
22.20 "Жулі Леско".
24.00 Баскетбол. Адборачны матч чэмпіяната Еўропы. Мужчыны. Беларусь — Азербайджан.
0.45 Відзьма-нявідзьма.

ГРТ

6.00, 9.00, 14.00, 17.00 Навіны.
6.15 "Пяшчотны яд".
7.10 Слова пастыра.
7.25 Праграма "100 %".
7.55 Грай, гармонік любы!
8.20 "Паскораная дапамога". **9.10** Смак.
9.30 "Смехапанарама".
10.10 Фільм "Дзяржаўны злачынца".
12.05 Здароўе.
12.45 Канцэрт Пятра Тадароўскага і Гарыка Сукачова.
13.45 Гісторыя аднаго шэдэўра.
14.10 "Кітайскі гарадавы".
15.05 "Усё пра Мікі Мауса".
15.35 "Сярэбраны шар". Ганна Ахматава.
16.15 У свеце жывёлы.
17.15 "Шарамецьева. Тайны візіт". Справа 2001 года.
17.50 Футбол. Адборачны матч Чэмпіяната свету. Зборная Расіі — зборная Югаславіі. **20.00** Час.
20.40 Што? Дзе? Калі?
21.55 Дэтэктыў "Чацвёрты пратакол".
0.10 Трылер "Сняданак голымі".

РАСІЯ

6.20 Дыялогі пра рыбалку.
6.50 Мультфільм.
7.40 Прагноз надвор'я.
7.45 "Тэлепузікі".
8.10 Залаты ключ.
8.30 Камедыя "Аўтамабіль, Скрыпка і сабака Клякса".
10.05 Добрай раніцы, краіна!
10.40 "Сто да аднаго".
11.25 "Каламбур".
12.00 Маст. фільм "Загублены свет. Выбраны".
13.00 Весткі.
13.20 Фільм "Адзінокая жанчына жадае пазнаёміцца". **15.00** Прэс-клуб.
15.45 "Міжнародная панарама".
16.30 Нацыянальны даход.
17.00 Мая сям'я. "Каго любяць і на ком жэняцца".
17.55 Аншлаг.
19.00 "Весткі ў суботу".
19.50 "Гарадок. Рэтра".
20.30 Фільм "Успомніць усё". **22.45** Урачыстая цырымонія адкрыцця XII Адкрытага расійскага кінафестывалю.
0.35 "Кінескоп" з Пятром Шапаціннікам. "Каны-2001".

КУЛЬТУРА

9.05 "Бусляня".
9.30 Мой цырк.
9.55 "Лапландскія казкі". Мультфільм.
11.10 Архітэктурная галерэя.
11.25 "Рыцар мары". Маст. фільм.
12.40 Вандроўкі музыканта.
13.00 Залаты п'едэстал. Мікалай Возераў.
13.30, 21.00 Навіны культуры.
13.45 Тэатральны летапіс XX стагоддзя.
14.10 Мультфільмы.
14.30 "Вакзал мары".
14.55, 16.20 "Любоў Яравая". Тэлеспектакль.
17.30 Сферы.
18.10 Білет у Вялікі.
18.35 Вячэрняя казка.
19.00 "Два словы ў пісьме". Дак. фільм.
19.50 Дом акцёра. "Подыум-VII".
20.30 Рамантыка раманса.
21.20 Асабістыя ўспаміны пра вялікае жыццё.
21.25 Блеф-клуб.
22.00 Валейбол (Мужчыны). Сусветная ліга 2001. Расія—Грэцыя.

НТБ

7.00, 9.00, 11.00, 15.00, 18.00, 21.00 Сёння.
7.20 "Золата Югры".
8.25 "Раслiннае жыццё".
9.20 Крымінал. "Чыстасардэчнае прызнанне".
9.50 Кватэрнае пытанне.
10.25 "Палундра".
11.25 Вялікія грошы.
12.05 Фільм "Вялікі Гэтсбі". **15.30** Без рэцэпта.
16.10 Дог-шоу "Я і мой сабака".
16.50 "Паліцэйская акадэмія".
18.40 Герой дня без гальштука.
19.00 Камедыя "Уцёкі".
21.50 Крымінальны фільм "Тэльма і Луіза".

СТБ

6.30 Музычны канал.
7.00 "Фантастычная чацвёрка".
7.30 "Казкі джунгляў".
8.00 "Сімпсоны".
8.30 "Свет спорту вачамі "Жылет".
9.00 Аўтапанарама.
9.20 Трылер "Аперацыя "Кастрычнік".
11.15 "Экзотыка".
11.30 "Не от мира сего". Дак. фільм, 9—10 серыі.
12.30, 19.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны".
12.45 Музыка на СТБ.
13.15 Трылер "Кальцо з Амстэрдама".
15.15 "Фантастычная чацвёрка".
15.45 "Казкі джунгляў".
16.15 "Дыскаверы" на СТБ.
16.25 Аўтапанарама.
16.45 "Прывітанне, доктар". **17.15** Камедыя "Выбух з мінулага".
19.45 "Гадзіна пік".
20.30 "Яе звалі Нікіта".
21.30 Баявік "Катаклізм-2000". **23.30** Фільм жахаў "Калабос".
1.25 Начны музычны канал.

НЯДЗЕЛЯ, 3 ЧЭРВЕНЯ

БЕЛАРУСКАЕ ТЭЛЕБАЧАННЕ

7.00 "Жулі Леско".
8.35 "Аграсвет".
9.00, 15.00 Навіны.
9.10 "Пакахантос". Мультсерыял. 2-я серыя.
9.35 "Адысея каманды Кухто". **10.10** "Усё нармальна, мама!".
10.45 Вялікі сняданак.
11.10 "Славянскаму базару ў Віцебску — 10 гадоў". Выбранае.
12.05 Арсенал.
12.35 Забаўляльны серыял "Магчыма, яны звар'яцелі". 1-я серыя.
13.00 "25 градусаў на Поўдзень". 2-я серыя.
14.00 "І іншыя афіцыйныя асобы".
14.10 "Час мясцовы". Рэпартаж з правінцыі.
14.35 25-ы кадр.
15.10 Крымінальнае дасье.
15.40 "Грант". Стыпендыяты Спецыяльнага фонда Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь па падтрымцы таленавітай моладзі - Ілля Падалка (мастак), Валерыя Вапнярская і Аляксандр Бубер (балет).
15.55 Гандбол. Чэмпіянат Еўропы. Мужчыны. Беларусь — Ісландыя. У перапынку (16.35) — Мультфільм.
17.30 "Наёмныя забойцы". Маст. фільм.
18.50 Планета "АРТ".
19.20 Тэленавігатар.
19.40 Тэлебарометр.
20.00 Рэзананс.
20.50 Спорт-кур'ер.
21.05 М. Пікалі і Міу-Міу ў іранічнай камедыі "Страсці ў маі".
22.50 IX Рэспубліканскі фестываль "Млын моды-2001".

ГРТ

6.00, 9.00, 14.00, 17.00 Навіны.
6.15 "Пяшчотны яд".
7.10 Служу Расіі!
7.40 "Чып і Дэйл".
8.05 Ранішняя зорка.
9.10 "Бесталковыя нататкі".
9.30 Пакуль усе дома.
10.10 КВЗ-2001.
13.05 "Эх, Сямёнаўна!".
13.45 Скарбы Крамля.
14.10 "Кітайскі гарадавы".
15.05 "Гуфі і яго каманда".
15.35 Разумніцы і разумнікі.
16.00 "Праўда пра птушак".
17.20 "Блокпост айца Назарыя". Спецрэпартаж.
17.40 Камедыя "За вітрынай універмага".
19.30 Трылер "Турбулентнасць". **21.30** Часы.
22.50 "На футболе".
23.30 Фільм "Лесвіца ў неба".

РАСІЯ

6.10 "Разбойнік і прынцэса". Фільм.
7.50 Рускае лато.
8.40 "ТБ Бінга шоу".
9.35 Добрай раніцы, краіна!
10.05 Аншлаг.
11.00 "Гарадок".
11.30 Федэрацыя.
12.10 Парламенцкая гадзіна.
13.00 Весткі.
13.20 Дыялогі пра жывёлу.
14.20 Вакол свету.
15.20 "Два раялі".
16.20 Сам сабе рэжысёр.
17.00 "Люстэрка".
18.05 Фільм "Сабрына".
20.30 Фільм "Крымінальны квартэт".
22.20 Фільм "Сэрца анёла".

КУЛЬТУРА

9.05 "Залатыя рогі". Маст. фільм.
10.20 Мультфільмы.
10.55 "Вараны". Дак. фільм.
11.50 Бабуліны рэцэпты.
12.05 Графаман.
12.30 "Мой Эрмітаж".
13.00 Ток-шоу "Наўздагад".
13.30, 21.00 Навіны культуры.
13.45 Тэатральны летапіс XX стагоддзя.
14.10 "Ах, ужо гэты дзед!". Маст. фільм.
15.35 Тым часам.
16.00 "Ну, пачакай!".
16.40 Новая тэатральная гасціная.
17.30 "У родным горадзе". Маст. фільм.
18.30 Дж. Вердзі. Опера "Аціла".
21.20 Асабістыя ўспаміны пра вялікае жыццё.
21.25 "Са столі".
21.50 "Вячэрняе святло". Маст. фільм.

НТБ

7.00, 9.00, 11.00, 15.00, 18.00 Сёння.
7.20 "Новыя прыгоды Супермена".
8.20 "Жаночы погляд".
9.20 Прыгодніцкі фільм "Залаты ланцуг".
11.25 Фільм "Гарадскі каўбой".
14.00 "Трэці тайм".
15.30 Падарожжы натураліста.
16.10 Вялікія бацькі.
16.50 "Паліцэйская акадэмія". **18.35** Крымінальны фільм "24 гадзіны".
20.20 Лялькі.
20.35 Баявік "Адзін шанц на дваіх".
22.50 Ліга чэмпіёнаў па футболу падводзіць вынікі.
23.30 Баявік "Крывавы ліліпут".

СТБ

6.30 Музычны канал.
7.00 "Фантастычная чацвёрка".
7.30 "Казкі джунгляў".
8.00 "Гадзіна пік".
9.00 "Манітор".
9.20 Камедыя "Выбух з мінулага".
11.15 "Кірава, 17".
11.30 "Яе звалі Нікіта".
12.30 Навіны "СТБ — 24 гадзіны". **12.45** "Прывітанне, доктар". **13.15** Камедыя "Штрафны ўдар".
15.15 "Фантастычная чацвёрка".
15.45 "Казкі джунгляў".
16.15 "Экстрэмальныя гульні".
16.45 "Клуб "Белы папугай". **17.15** Баявік "Чорная маска".
19.30 "168 гадзін Мінска".
20.30 "Сакрэтныя матэрыялы".
21.30 Баявік "У пагоні за ценем".
23.40 Сатырычны фільм "Праўдзівыя гісторыі".
1.40 Начны музычны канал.

Факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага універсітэта выказвае глыбокае спачуванне дацэнту кафедры літаратурна-мастацкай крытыкі Таццяне Мікалаеўне Дасаевай з прычыны напаткаўшага яе гора — смерці МАЦІ.

Галоўны рэдактар Аляксандр Гайдук

ЗАСНАВАЛЬНІК — МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Рэгістрацыйны нумар 370.

НАШ АДРАС:
220034, МІНСК, ВУЛІЦА ЗАХАРАВА, 42.
Тэлефоны: прыёмнай рэдакцыі — 36-91-42; намесніка галоўнага рэдактара — 36-40-63; бухгалтэрыі — 36-53-22; рэкламы — 36-40-63; аддзелаў: школ — 36-43-62; праблем выхавання, навукі — 36-43-71, 36-90-63; інфармацыі — 36-41-55; ВНУ і тэхнікумаў — 36-44-25; прафтэхадукацыі, пісьмаў і сацыяльных праблем — 36-44-25; культуры — 36-41-55.

Аўтары допісаў у рэдакцыю паведамляюць сваё прозвішча, поўнасцю імя і імя па бацьку, пашпартныя звесткі (нумар пашпарта, дату выдачы, кім выдадзены пашпарт), асноўнае месца работы, зваротны адрас, нясуць адказнасць за дакладнасць фактаў і іншай інфармацыі.

Пісьмы, рукапісы, фотаздымкі і малюнкі не рэцэнзуюцца і не вяртаюцца.

Аб'явы могуць друкавацца не толькі на дзяржаўнай, але і на замежных мовах.

Меркаванне аўтараў публікацый не абавязкова адлюстроўвае пункт гледжання рэдакцыі.

Адказны дзяжурны Ірына КУЛІКОЎСКІХ.

Друкарня выдавецтва "Беларускі Дом друку", 220041, Мінск, праспект Ф.Скарыны, 79.
Аб'ём — два друкаваныя аркушы. Спосаб друку — афсетны. Фармат А2. Індэкс 63867.
М 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 Замова №2958
П 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12
Падпісана да друку 25.5.2001 г. у 18.10
Наклад 30.000 паасобнікаў.